TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİNDE JEOLOJİ MÜHENDİSLERİ: MEKÂNA BAKIŞLARI VE YABANCILAŞMA

Yüksek Lisans Tezi

Nedret Beril AÇIKGÖZ

ANKARA - 2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİNDE JEOLOJİ MÜHENDİSLERİ: MEKÂNA BAKIŞLARI VE YABANCILAŞMA

Yüksek Lisans Tezi

Nedret Beril AÇIKGÖZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hayriye ERBAŞ

ANKARA - 2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Nedret Beril AÇIKGÖZ

MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİNDE JEOLOJİ MÜHENDİSLERİ: MEKÂNA BAKIŞLARI VE YABANCILAŞMA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hayriye ERBAŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmza**
Prof. Dr. Hayriye ERBAŞ	.....
Prof. Dr. E. Feryal TURAN	.....
Prof. Dr. M. Demet ULUSOY	.....

Tez Sınavı Tarihi: 17/09/2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Hayriye Erbaş danışmanlığında hazırladığım "Mekânın Yeniden Üretiminde Jeoloji Mühendisleri: Mekâna Bakışları ve Yabancılaşma (Ankara, 2018)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Nedret Beril AÇIKGÖZ

TEŞEKKÜRLER

Yüksek lisansım süresince, farklı bir disiplinden gelmeme rağmen, beni her zaman destekleyen Prof. Dr. E. Feryal Turan'a; tez süresince beni yönlendiren, destekleyen ve tecrübelerini benimle paylaşan; özellikle bir mühendis olarak oldukça zorlandığım yöntem konusunda büyük yardımları olan tez danışmanım Prof. Dr. Hayriye Erbaş'a, öğretici katkılarından dolayı Prof. Dr. M. Demet Ulusoy'a; benimle görüşmeyi kabul eden değerli meslektaşlarıma ve çalışmam için huzurlu bir ortam sağlayan, stresli anlarımda desteklerini benden esirgemeneyn sevgili aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜRLER v
BÖLÜM 1 1
1. GİRİŞ 1
1.1 Araştırmanın Problemi 5
1.2 Araştırmanın Amacı 6
1.3 Araştırmanın Metodu 7
1.3.1 Benimsenen Perspektif 7
1.3.2 Alan Araştırması Süreci 12
2. KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE 17
2.1 Doğa, Mekân ve Değişen Anlamları 17
2.1.1 Doğa ve Mekân Kavramsallaştırmaları 17
2.1.1.1 Doğa ve Doğa Kavramsallaştırması 17
2.1.2 Doğadan Mekâna: Doğanın Üretimi ve Mekânın Üretimi 25
2.1.2.1 Doğa Mı, Mekân Mı 25
2.1.2.2 Doğanın Üretimi ve Mekanın Üretimi 29
2.1.3 Esnek Birikim VS Esnemeyen Mekân 32
2.2. Yabancılaşma 35
2.2.1 Birey ve Yabancılaşma 42
2.3 Mekân ve Yabancılaşma 44
BÖLÜM 3 47
3. JEOLOJİ MÜHENDİSLİĞİ ve SINIF 47
3.1 Mühendisliğin ve Mühendislerin Tarihi 47
3.2 Bilimden Mühendisliğe Bir Disiplin Olarak Jeoloji 53
3.3 Jeoloji Mühendislerinin Sınıfı 57
BÖLÜM 4 63
4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER 63
4.1 Katılımcılar Açısından İnsan ve Mekân Arasındaki İlişki 63
4.2 Mekânın Parçalılığı I: Doğa/Mekân ve Yabancılaşma 71
4.2.1 Doğa ve Mekân 72
4.2.2 Mekânın Yeniden Üretimi: Kamu Yararı Kimin Yararı? 76
4.2.3 Mekân mı İş Yeri mi: Çelişki ve Yabancılaşma 81
4.3 Mekânın Parçalılığı II: Ertelenen Hayatlar 89
4.3.1 Ertelemek Değersizleştirir 89
4.3.2 Rutin ve Alışkanlıklar 93
4.4 Mekân Olarak Arazi ve Şantiyeler 94

4.4.1 Saha Jeologlarının Meskeni: Yok-Yerler 94
4.4.2. Yok-Yerde Davranışlar 97
4.5 Eril Mekânlar Olan Şantiyelerde Kadın Jeoloji Mühendisi Olmak 100
4.6 Mekânda Jeoloji Mühendisleri ve Ötekiler 106
4.6.1 Diğer Jeoloji Mühendisleri: Arkadaşını Arazide Tanırsın 106
4.6.2 Diğer Mühendisler: Biz Mühendisiz, Onlar Mühendis 109
4.6.3 Yöre Halkı 111
4.7 Jeoloji Mühendisleri ve Sınıf 113
4.7.1 Memur, Akademisyen ve Beyaz Yaka: Mühendisin Sınıfı 115
4.7.2 Sınıf ve Duygular 127
4.8 Mesleğin Toplumsal Anlamı Üzerine 129
BÖLÜM 5 133
5. SONUÇ 133
ÖZET 141
SUMMARY 142
KAYNAKÇA 144
Ek-1 Katılımcıların Özellikleri 150
Ek- 2 Görüşme Formu 151

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

İnsanın mekân ile ilişkisi varoluşu kadar eskidir. Tarihsel çağlar boyunca mekân ile kurulan bu ilişki çeşitli biçimler almıştır. İnsan, içinde yaşadığı fiziksel çevreyi ve aynı zamanda kendini değiştiren ve bunu kasıtlı veya kasıtsız olarak yapan öznedir. Doğa/mekân farklı toplumsal ilişkiler ile birlikte değişmekte ve yeniden üretilmekte, öte yandan her ne kadar dönüştürülse ve parçalansa da nihai olarak varlığını sürdürmektedir.

Henüz kentlerin kurulmadığı dönemlerde mekân tanımları 'yaşadığım bölge, yaşadığım bölgenin çevresi, avlandığım bölge' şeklinde olabilir. Bu dönemlerde mekan ile insan arasındaki ilişki insanın doğanın içerdiği bir canlı ve mekânın da daha çok kendilik özelliğine sahip olduğu yönündedir. İlkel toplumlardan günümüze üretim ilişkilerindeki değişme, insanın doğaya ve mekâna, yaptığı işe, topluma ve kendisine karşı konumunun ve işlevinin değişmesine neden olmuştur. Avcı-toplayıcı toplumdan aşamalı bir süreç ile tarımcı ve hayvancı toplumlara geçilen, yaklaşık M.Ö. 8000 ve M.Ö 5500 yılları arası dönem üretimin başladığı dönemdir. Üretimin başlaması insanın doğa ve mekân ile kurduğu ilişkiyi değiştirmiş ve bu dönem insanın doğaya hâkimiyetinin başlaması olarak değerlendirilmiştir. İnsanın ilk yabancılaşma durumu olan doğaya yabancılaşması bu dönemlerde başlar.

Bu ilk yabancılaşmaya takip eden süreçte çeşitli yabancılaşma durumları ortaya çıkmıştır. Özellikle kapitalist üretim ilişkileri ile birlikte, bu üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ve aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için yaratılan bireyselleşme kültürü ile bireyselleşme adı altında özne nesneleştirilmektedir. Bunun sonucu olarak da birey kendine, kendi türsel varlığına ve

diğer insanlara karşı yabancılaşır. Bu yabancılaşma durumlarını gündelik hayatta, sosyal ilişkilerde, iş ilişkilerinde vs. çeşitli şekillerde gözlemek mümkündür.

Bu tezde 'jeoloji mühendisleri'nin doğa/mekân ile kurduğu ilişki, jeoloji mühendislerinin sınıfısal konumları ve jeoloji mühendisliği mesleğinin kendine özgü özellikleri gözetilerek yabancılaşma durumları incelenmektedir. Jeoloji mühendisleri, yerkürenin başlangıcından günümüze kadar geçirdiği yapısal değişmeleri inceleyen, incelemekle de kalmayarak buralarda bulunan hammadde ve enerji kaynaklarının değerlendirilmesi için aranması, bulunması ve işletilmesi süreçlerinde çalışan kişilerdir. Üretim ilişkilerine bağlı olarak insanın doğa ve mekân ile kurduğu ilişkinin değişmesine ek olarak mesleki tanımları gereği jeoloji mühendislerinin bu ilişki içerisindeki pozisyonları doğa/mekânın yeniden üretimi sürecinde dolaylı ve/veya doğrudan yer aldıkları için daha farklıdır.

Jeoloji mühendisleri için doğa/mekân *a priori*dir ve çalışmalarının temel konusudur. Diğer yandan doğa/mekân gittikçe daha da nesneleştirilen bir şey olarak değer kaymasına uğramakta ve süreç jeoloji müendisinin araştırma konusu ve çalışma nesnesini yok etmesi ile sonuçlanabilecek bir sonuca doğru ilerlemektedir.

Kuşkusuz jeoloji mühendisi olarak doğayı/mekânı belli biçimlerde algılamak gerektiğine dair herhangi bir kalıp yoktur. Ancak jeoloji mühendisleri için doğa/mekân iş hayatları sebebiyle dışsaldır. Bu her jeoloji mühendisinin hayata bakışı ve onu algılayışının farklı olmasından dolayı farklı yabancılaşma durumları yaşamalarına neden olmaktadır. Bu yabancılaşma durumu ile iligli söylenebilecek ortak nokta, jeoloji mühendisi açısından doğa/mekân kendi nesnel gerçekliğinden uzaklaştırarak kollektif bilginin ürettiği bir gerçekliğe sahip olarak, nesnel gerçekliğini kaybetmektedir.

Bu bağlamda bu tezin temel amacı kapitalizmle birlikte daha farklı biçimlerde gerçekleşen mekânın üretimi, mekânın üretimine dolaysız ve/veya doğrudan katkıları

olan özneler olarak jeoloji mühendislerinin, sınıfsal konumları ve mesleklerinin tarihsel gelişimi de gözetilerek, yaptıkları işe yükledikleri anlam ve öznel anlamın yabancılaşma açısından ne anlama geldiğinin araştırılmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda jeoloji mühendislerinin yabancılaşma durumunun inceleneceği tezin temel kurgusunun görselleştirilmesi; her köşesi kendi içerisinde önem anlamında hiyararşik ilişkiye sahip olmayan ve bu tez açısından aynı öneme sahip üç kavramdan oluşan bir üçgen olarak düşünülebilir. Üçgenin köşelerinde doğa/mekân, jeoloji mühendisi ve sınıf kavramları yer almaktadır. Bu kavramların her birinin birbirleri ile ilişkileri ve kendilerinden menkul anlamlarının bütünlüklü bir şekilde incelenmesi ile jeoloji mühendislerinin yabancılaşma durumları incelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümde araştırmanın problemi ele alınacaktır. Tezin konusu ve problematiği çerçevesinde, amaçlar bölümünde, tezde tartışılmak istenen alt başlıklar hakkında bilgi verilecektir. Ardından çalışmanın kuramsal çerçevesi içinde çalışmanın yöntemi ve araştırma sürecine ilişkin bilgi verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tezin kurgusu gözetilerek kuramsal ve tarihsel çerçeve mekân ve yabancılaşma olmak üzere iki eksen üzerine oturtulmuştur. "Doğa, Mekân ve Değişen Anlamları" başlığı altında durağan olmayan şeyler olarak doğa ve mekânın tarihi, bu tarihsel arka plan üzerinden yükselen doğa ve mekân tartışmalarına dair yapılan literatür taraması aktarılacaktır. Bu bölümde doğa ve mekânın tanımından daha çok insanoğlunun doğa ve mekân ile kurduğu ilişkinin tarihsel gelişimi ve bu gelişimden yola çıkarak doğanın ve mekânın sınırının nerede başlayıp bittiğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çünkü jeoloji mühendisleri işlerini yaparken bu nesnel gerçeklikten daha çok kollektif bilginin kurduğu öznel gerçeklikten hareket etmektedir.

Kuramsal ve tarihsel çerçevenin ikinci ekseni olan yabancılaşma olgusuna ise "Yabancılaşma" başlığı altında değinilmiştir. Öncelikle kavramsal olarak pek çok disiplin

tarafından incelenmiş, tarihsel ve güncel olarak pek çok disiplinle ilişkili bir terim olan yabancılaşma kavramının farklı düşünürler tarafından yapılan (Hegel, Feuerbach, Marx, Lefebvre) çalışmalara yönelik, mümkün olduğunca sosyolojik bir bakış açısıyla, literatür taraması aktarılacaktır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde genel olarak mühendislik ve mühendislerin tarihinden, özel olarak ise jeoloji mühendislerinin mesleki gelişim süreçlerinden bahsedilecektir. Jeoloji mühendisleri 1960'lı yılların başlarına değin jeolog olarak adlandırılan bir meslek grubu iken; sanayi devrimi ile birlikte kapitalizmin enerji ve hammadde ihtiyacına karşılamak amacıyla bir mühendislik dalı olmuştur. Bu bölümde, bu geçişin jeoloji mühendislerinin doğaya/mekâna bakış açıları göz önünde bulundurularak ne gibi yabanılaştırıcı etki barındırıdığı araştırılmaktadır.

Aynı bölümün son başlığı olan "Jeoloji Mühendislerinin Sınıfı" bölümünde bütün mühendisler gibi jeoloji mühendislerinin emek süreçlerindeki değişim ve dönüşümden ne şekilde etkilendikleri, dünyanın ve özelde Türkiye'nin ekonomik ve siyasal tarihi gözetilerek verilecektir.

Araştırmanın dördüncü bölümü olan "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde tezin amaçlarına uygun olarak oluşturulmuş 'iş hayatı', 'doğa ile kurulan ilişki', 'mesleğe dair çelişkiler', 'sürekli arazide, şantiyede olmanın etkileri' gibi mesleğe ve mekâna yabancılaşma konusunda, katılımcılara yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilerek, mekân algıları ve buna bağlı olarak yabancılaşmaları tartışılacaktır.

Çalışmanın son bölümü olan "Sonuç" bölümünde ise araştırma süreci sonunda ulaşılan sonuçların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Ayrıca araştırmanın sınırlılıkları tartışılarak, bu konuda yapılabilecek çalışmalara dair çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

1.1 Araştırmanın Problemi

Kapitalist sistem öncesinde ancak özellikle kapitalist sistem ile birlikte daha sistemli ve süratli bir şekilde doğanın/mekânın değişim değeri dönüşmüş/dönüşmekte ve doğa/mekân yeniden üretilmektedir. Bu yeniden üretim sürecinde mesleki tanımları gereği jeoloji mühendislerinin somut anlamda mekânın yeniden üretiminde dolaysız ve/veya doğrudan etkileri olmaktadır.

Jeoloji mühendisleri doğaya/mekâna bakış açıları ve kavrayışlarından bağımsız olarak doğayı/mekânı nesneleştirmek ve doğanın/mekanın kullanım değerlerini değişim değerine dönüştüren faaliyetlerin içinde yer almak durumunda kaldığı bir mesleği yerine getirmektedirler. Bu durum jeoloji mühendislerini doğaya/mekâna yabancılaştırmakta ve bu yabancılaşma durumuna karşı geliştirilen ve bireyden bireye çeşitlilik gösterebilen stratejiler, hem bu yabancılaşma durumunu derinleştirmekte hem de kişinin kendisine ve çalıştığı işe yabancılaşmasına neden olabilmektedir.

Jeoloji mühendislerinin makro ölçekte doğayı/mekânı kavrayışları ve bu kavrayışları ile çeşitli açılardan çelişebilecek şekilde işleri gereği oluşan/oluşabilecek değişimlerden ayrı olarak, mikro öçekte çalışmak için (arama çalışması, maden işletmesi, jeotermal enerji sondajı vs.) başka bir mekâna giden jeoloji mühendisi o mekânın yalnızca belli jeolojik özelliklerini bilmelerinden kaynaklı olarak, mekânı kendi bağlamından koparmaları söz konusudur. Bu durum jeoloji mühendislerini hem gittikleri mekâna hem bu mekânda yaşayan insanlara hem de bu mekânda iş sebebiyle çalışanlarla kurduğu ilişkiler üzerinen yabancılaştırıcı bir etkiye sahiptir.

Jeoloji mühendisleri başka bir mekâna çalışmaya gittikleri zaman bu bölgelerde yaşayan insanlarla ilk temas kuran insalar olarak, çalıştıkları sektörlerden bağımsız, kendilerini çalıştıkları firmaların temsilcileri olarak düşünmektedirler. Buradaki insanlarla kurulacak ilişkilerin iyi olması firmanın bu mekânlarda gerçekleştirmek

istedikleri projelerin sağlıklı gerçekleşebilmesini sağlayacağından, jeoloji mühendisleri eylemlerinin uygulanması sırasında örgütsel amaçlar gözeterek, duygusal emek harcamaktadırlar. Bu durumun jeoloji mühendisleri açısından yabancılaştırıcı etkisi vardır.

Jeoloji mühendisleri kurumlar içerisinde ağırlıklı olarak meslektaşları ile çalışmakta, başka mekâna gittikleri zaman ise hem maden mühendisi, elektirk mühendisi, bilgisayar mühendisi gibi başka alandaki mühendislerle, hem de işçiler ve teknisyenlerle çalışmaktadır. Bu durum sahadaki iş bölümü açısından jeoloji mühendislerinin kendilerini diğer iş kollarındaki insanlarla karşılaştırmalarına neden olmaktadır. Bu anlamda jeoloji mühendisleri sınıfsal olarak çeşitli çelişkiler yaşamaktadır. Bu durumun mekândaki işbölümü üzerinden yabancılaştırıcı etkisi vardır.

Bu çalışmanın temel problemi değeri ekonomik yasalara göre belirlenen ve sermayenin birikimine katkıda bulunduğu oranda değer kazanan, çalışma alanları gereği mekânı dönüştüren ve yeniden üreten arazi çalışanı jeoloji mühendislerinin mekân ile kurdukları ilişki nezdinde mekâna yükledikleri anlam ve bu öznel anlamın yabancılaşma açısından ne anlama geldiğinin araştırılmasıdır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Çalışmada, kapitalist ekonomik sistem içerisinde mesleklerini yerine getiren jeoloji mühendislerinin meslekleri ve doğa/mekân arasındaki ilişkiye bakış açıları; mekânın sosyal hayat üzerindeki etkisine mesleki bilinçleri ile farkında olup olmadıkları ve bütün bunlara yaklaşımları çerçevesinde mekân ile insan toplulukları arasındaki ilişkide etkin bir rolleri olduğu mesleklerine, kendilerine ve mekâna/doğaya yabancılaşmaları çerçevesinde ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu temel amaç çerçevesinde şu sorulara yanıt aranması amaçlanmıştır.

- Jeoloji mühendisi yerin jeolojik özelliklerinin insan topluluklarının sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı üzerinde etkisi olduğunun ne kadar farkındadır, farkında olmalı mıdır, bu farkındalık mesleğini icra etmesi üzerinde etkili midir?
- Üretim ilişkilerine bağlı olarak bu ilişkiler içerisinde hem somut olarak hem de kavramsal olarak mekân parçalı bir hal almış durumdadır. Bu durumun jeoloji mühendisleri üzerinde yabancılaştırıcı etkisi var mıdır?
- Jeoloji mühendisleri kamu yararı kavramını nasıl ele almakta ve algılamaktadır ve bu kavram mesleki çelişkileri üzerinde ne gibi bir etki yaratmaktadır?
- Jeoloji mühendisleri işleri gereği sürekli mekân değiştirmek zorundadır. Bu durumun gündelik hayatlarındaki ilişkileri, karakterleri, yaşam tarzları üzerinde ve meslektaşları ile ilişkiler üzerinde etkisi var mıdır?
- Çalışmak için gittikleri mekânda, o mekânın sakinleri ile ilişikleri nasıldır?
- Jeoloji mühendisi kendini sınıfsal olarak nerede görmektedir ve jeoloji mühendislerinin farklı sektörlerde çalışıyor olmalarının sınıf bilinçleri üzerinde bir etkisi var mıdır?
- Jeoloji mühendisliğinin Türkiye'deki tarihsel gelişimi jeoloji mühendislerinin kendilerini mühendis gibi hissetmelerinde/hissetmemelerinde bir etkisi var mıdır?

1.3 Araştırmanın Metodu

1.3.1 Benimsenen Perspektif

Görmek baktığımız şeyin adını unutmaktır.

Robert Morris

Gerçekliğin insanlardan bağımsız olarak var olduğunu iddia eden pozitivist epistemolojide, gerçekliğin bu karakterinden dolayı, bilimin rasyonel ve nesnel bir iş olduğu savunulur. Bu nedenle pozitivist epistemolojiye yöneltilen en önemli

eleştirilerden biri pozitivist epistemolojinin olayları açıklamak yerine, olaylar hakkında kestirimde bulunmaya imkân veren bir yöntem olduğudur.

Ayrıca pozitivist epistemoloji özne ile nesne arasında tam bir ayrılma görür. Bu anlayışı eleştirerek araştırmalarında yorumlayıcı bir epistemoloji kullanan sosyal bilimcilerin de düştüğü bir hata, araştırmacının büyük bir soğukkanlılıkla araştırdığı nesneye dışarıdan bakmasıdır. Epistemoloji bakma (anlama) eyleminin hem öznesi hem de nesnesi olmayı başarabilmeli, böylelikle de içeriden bakma ve dışarıdan bakma arasındaki ayrımı da aşabilmelidir.

Konvensiyonalist epistemoloji dış gerçekliğin -pozitivist epistemolojinin tam tersi olarak- bizim inanç, moral gibi değerlerimizden, kavramlarımızdan, teorilerimizden ve anlamlandırmalarımızdan bağımsız olarak varlığını reddeder. Dolayısıyla dışsal gerçeklik araştırmacının yaratıları veya inşaları olarak görülmektedir. Kuhn ve Feyerabend teorik yansız bir gözlem dilinin ve evrensel metodolojik kural ve standartların varlığını inkâr ederler (Keat ve Urry, 2001: 98-99).

Konvensiyonalist epistemoloji anlayışında pozitivist ve rasyonalist epistemolojiden bir diğer fark da gözlemin tek başına araştırmada ortaya atılan hipotezin doğruluğunu veya yanlışlığını belirlemede yeterli olmadığıdır. Hanson, bilimsel gözlemdeki görme kavramının bilim adamının bilgi ve inançlarıyla özsel olarak ilgili olduğunu ileri sürer: Yorumlama görmenin oluşturucusudur: Görmenin görmeden ayrılabilir bir oluşturucusu değildir (Keat ve Urry, 2001: 88). Hanson şu örneği verir:

> "Siz bir kuş görürüsünüz, ben bir antilop; fizikçi bir x-ray tüpü, çocuk karmaşık bir elektrik ampulü; mikroskopla bakan uzman hücre, yeni öğrenci ise sadece, formsuz bir şey görür: Tycho ve Simplicius hareketli bir Güneş, Kepler ve Galileo duran bir Güneş görür" (Hanson'dan akt. Keat ve Urry, 2001: 88).

Sosyoloji toplumsal evreni oluşturan toplumsal alanları inceler. Ancak bu göründüğü kadar kolay bir iş değildir. Çünkü toplumsal alanlar yeniden üretilir ve bu alanların yeniden üretimini sağlayan mekanizmalar vardır. Sosyolog bütün bu yeniden üretim süreçlerini ve mekanizmaları incelemek durumundadır. Ancak bunu yaparken içinde yer aldığı idrak kategorilerinin ayırdında olması gerekir. Çünkü insan biyolojik ve antropolojik sabit olmanın çok ötesinde bir şeydir. Marx (akt. Wacquant, 2011: 25) toplumun bireylerden ibaret olmadığını, bireylerin içinde bulundukları bağların ve bağıntıların toplamını ifade ettiklerini söyler. İnsan da, tıpkı toplum gibi tarihsel olarak inşa edilmiştir ve toplumsal olarak değişen ve üretilen bir sürece tabidir. Dolayısıyla yapı-eyleyen (*agent*) kavramları birer antinomi (*çatışkı*) değildir. Çünkü eyleyicilerin bakış açısı, öznel toplumsal alanda işgal ettikleri yere göre sistematik olarak değişir (Bourdieu'dan akt. Wacquant, 2011: 21). Yapı ve eyleyenin ikisi de aynı zamanda tasarım ve iradenin kendisidir. Sosyal yapılar ile eyleyici (bireyler) arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim vardır. Bu çalışmada da bütün bunlar dikkate alınarak doğrudan yansıması olmayan, öznel ve inşacı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Carr (2005: 34) 'Tarih Nedir?' adlı kitabında "tarihçi olguların ne aciz bir kölesi ne de zalim bir efendisidir" demiştir. Carr'ın bu sözlü çalışma boyunca araştırmaya rehberlik eden önemli bir ana fikirdir. Yazılan her yazının, yapılan her araştırmanın aslında araştırdığı konudan çok araştırmacının perspektifi hakkında bilgi sunduğu, sosyal bilimler için artık tartışmasız bir olgudur. Bu ön kabulle tez süresince, özellikle görüşmelerin yorumlanması kısmında, kendi konumunu açık etmek araştırmanın nesnelliğini arttırmada oldukça önemli bir yere sahip olacaktır. Pınarcıoğlu ve Işık akademik çalışmalarında şimdiye dek hep dışlanmış olan duyguların önemsenmesi gerektiğinin vurgusunu yapmaktadırlar.

> "Amaçları, bir gözüyle araştırdığı nesneye bakarken, diğer gözüyle de nesnesine bakan özneyi -kendimizi- sorgulamak, anlamak, dönüştürmek olan, bunun da

> ancak akademik çalışmada şimdiye dek hep dışlanmış olan duyguların önemsenmesi ile yapılabileceğine inanan iki kişi tarafından kaleme alındı bu kitap" (Pınarcıoğlu ve Işık, 2003: 27-28).

Meslek, insanların toplumsal rol geliştirmeleri açısından önemli bir olgudur. Jeoloji mühendislerinin işleri gereği sürekli farklı mekânlarda olması farklı toplumsal roller geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu roller ise gündelik hayatın içinde, insan pratiklerini etkilemektedir. Jeoloji mühendislerinin kullandıkları tanımlar, kavramlar, mühendislerin gündelik yaşam pratikleri, mesleklerini uygularken yapıp ettikleri, bunlar hakkındaki kanaatleri ve duyguları bu çalışma için oldukça önemlidir. Çünkü bunlardan yola çıkılarak farklı mekânda olma durumundan etkilenme biçimleri, mekânını algılayış biçimleri ve buna bağlı olarak işi algılayışları araştırılabilr. Bu nedenle bu çalışmada nitel araştırma teknikleri kullanılacaktır.

Nitel araştırmada veri toplama tekniği olan görüşmenin pek çok türü vardır. Bu çalışmada bunlardan birisi olan yapılandırılmamış görüşme türü kullanılmıştır. Yapılandırılmamış görüşmelerin geleneksel türü, etnografik görüşme olarak da adlandırılan, standartlaştırılmamış, açık uçlu ve derinlemesine görüşmelerdir (Punch, 2005: 169).

Derinlemesine görüşmelerde amaç örneklem için seçilen mühendislerin gündelik faaliyetlerine yakın olmaktır. Goffman'a göre (akt. Emarson vd. 2008: 2) alan çalışması başka insanların sosyal durumlarına, iş durumlarına veya etnik durumlarına göre vermiş oldukları tepki alanına fiziksel ve çevresel olarak sızmak amacıyla kendiniz, kendi vücudunuz ve kendi kişiliğiniz ile kendi sosyal durumunuzu, bir kısım insanların üzerinde etkili olan bir dizi bilinmezliğe maruz bırakmayı içermektedir.

Lefebvre *Gündelik Hayatın Eleştirisi I* kitabında yabancılaşma kavramına dair çok önemli bir noktaya dikkat çekmektedir.

> "Her önüne gelen bu kavramı (yabancılaşma) ele geçirebilir ve falanca faaliyetin yabancılaştırdığını, dışlaştırdığını, şeye dönüştürdüğünü söyleyebilir. Örneğin çalışma, meslek... Elbette bu söylenenlerde doğru bir şeyler olacaktır, ama söz konusu kişi bu kısmi hakikatin üzerinde şaşkınlıklar, abartılar ve kaygı verici yorumlamalar inşa edecektir. Yanlış bir perspektif içinde, yabancılaşan şey bilgi değildir, bilgi yabancılaştırır... Böylece bu çetrefil ve ciddi teori kolaycı bir ilke halini alabilir; olumlu bir eleştiri aygıtı bir hiper-eleştirinin, tamamen olumsuz bir sözde-eleştirinin aygıtı olabilir" (Lefebvre, 2015: 84).

Bu tezin problematiğinin belirlenmesinden, amaçlarının belirlenmesine, görüşmelerin yapıldığı andan, bu görüşmelerin değerlendirmesine kadar her an Lefebvre'in altını çizdiği bu eleştiri dikkate alınmıştır. Yabancılaşma konusu mesleğe, mekâna, bireye ve bütün bunların gözlemlendiği üretim ilişkileri ile üretilen ve yeniden üretilen gündelik hayatın içerisinde, bütünlüklü ve tarihsel diyalektik bir yaklaşımla incelenmiştir.

Bu çalışmanın temel kurgusunun görselleştirmesi, her köşesi bu tez açısından aynı öneme sahip üç kavramdan ve kesişme bölgelerinde bu üç kavramın etkisinin ayrı ayrı ve birbirleriyle ilişkili biçimde ele alınan, bir kavramın yer aldığı bir üçgen olarak düşünülebilir. Üçgenin köşelerinden birinde tezin ikinci bölümü olan Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınan doğa/mekân, diğer köşelerinde ise tezin üçüncü bölümü olan Jeoloji Mühendisliği ve Sınıf bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınan jeoloji mühendisleri ve sınıf yer almaktadır. Üçgenin her köşesindeki kavramın birbirleri ile ilişkisi ve yabancılaşma durumlarına etkilerinin değerlendirildiği yabancılaşma ise üçgenin ortasında, her kavramın kesişimi olarak kurgulanmıştır. Bulgular ve Değerlendirmeler bölümünde "Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve" ve "Jeoloji Mühendisliği ve Sınıf" bölümlerinde teorik olarak ele alınan

kavramlar jeoloji mühendisleri ile yapılan görüşmeler ışığında detaylandırılarak değerlendirilmiştir.

1.3.2 Alan Araştırması Süreci

Çalışma kapsamında veri toplama tekniği seçildikten sonra literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması ile eş anlı olarak yarı-yapılandırılmış görüşmelere eşlik etmesi amacıyla ana başlıklar şeklinde sorular (Ek-2) hazırlanmıştır. Görüşmelere başlamadan önce araştırmanın etik kuralları gereği kişilerin ses kayıtlarını almak konusunda bilgilendirilerek izinleri alınmıştır.

Doğrudan katılımcılar yüz yüze görüşme yapılan kişilerdir. Dolaylı katılımcı ise Doç. Dr. Sadrettin Alpan'dır. Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nün kuruluşunun 50. yılı etkinliklerine, bölümün kurucu üyelerinden biri olarak davet edilmiş ve bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma tez çalışmasında faydalanmak amacıyla kaydedilerek, kendisinin izni ile bu çalışmada kullanılmıştır.

Çalışmada konu merkezli (topical) görüşmeler yapıldığı için, örneklem amaçsal örneklem tekniği ile belirlenmiştir.

Çalışmada araştırılan konu yabancılaşma durumu olduğu için katılımcıların duyguları ve bireysel deneyimleri oldukça önemlidir. Ancak çalışma sınırlı bir zaman dilimi içerisinde yapılmaya çalışıldığı için görüşülen kişilerin mesleklerini icra ederken yapıp ettikleri, gündelik yaşam pratikleri, mesleklerinin özel hayatları üzerindeki etkisi ve özellikle duyguları gibi konularda kısa sürede, soru-cevap ile bilgi sahibi olabilmenin oldukça zor olmasından dolayı, görüşme yapılacak kişiler daha önce birlikte ortak işler yapılmış, gündelik hayatlarına dair ve hayatı algılama biçimlerine dair dolaylı veya doğrudan bilgi sahibi olunan kişilerden tercih edilmiştir. Bu durum uzun süreli kişisel gözlemlere de dayanan veriler elde edilebilmesini sağlamıştır. Bu nedenle bulgular olabildiğince içeriden ve ilk elden bulgulardır.

Görüşülen kişiler kamu kurumu, özel sekör ve akademide çalışan jeoloji mühendisleri olmak üzere üç ayrı sektörden seçilmiştir. Katılımcıların sektöre göre dağılımlarının dengesine ve üç sektörde çalışan jeoloji mühendislerinin sayısal olarak kadın erkek dengesinin kurulmasına dikkat edilmiştir. Katılımcıların yaş, cinsiyet ve çalıştığı kurum Ek-1'deki tabloda belirtilmiştir. Çalışmanın saha çalışmasını Ankara'da çalışan özel sektörden 4 erkek, 3 kadın olmak üzere 7 katılımcı; kamu kurumundan 3 erkek[1] ve 4 kadın olmak üzere 7 katılımcı; akademiden 2 erkek ve 2 kadın olmak üzere 4 öğretim görevlisi ile toplamda 18 jeoloji mühendisi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcıların sektörlere göre dağılımlarının dengesine özen gösterilmesinin nedeni, neoliberal dönemde çalışma yaşamının esneklik ve güvencesizlik süreçlerinden etkilenmesi ve bu durumun mühendislerin doğaya/mekâna yabancılaşma durumu üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılmak istenmesidir. araştırmaya başlamadan önce araştırmanın temel problemi ışığında katılımcıların kadın ve erkek olmasının tezin amacını gerçekleştirmede fark yaratmayacağı düşünülse de kadın ve erkek katılımcı sayısının mümkün olduğunca eşit olmasına özen gösterilmiştir. Kadın jeoloji mühendislerinin sektörel dağılımına bakıldığı zaman, kamu kurumunda çalışan kadın jeoloji mühendislerinin özel sektörde ve akademide çalışan kadın jeoloji mühendislerinden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumla görüşmeler esnasında da karşılaşılmış, akademide ve özel sektörde kadın jeoloji mühendisi bulma konusunda zorluk yaşanmıştır. Görüşmelerde özel sektörde çalışan 7 jeoloji mühendisinin 3'ü kadın, akademik personel olarak çalışan 4 jeoloji mühendisinin 2'si kadındır. Ancak akademisyen olarak çalışan Deniz (51), görüşmede akademide çalışan kadın jeoloji mühendisi sayısının azlığından yakınmış ve kadın jeoloji mühendisi sayısının daha çok

[1] 3 erkekten biri kamu kurumundan emeklidir.

olması gereğini vurgulamıştır. Aydan (64) ise akademide çalışmaya başlama sürecinde ve çalışmaya başladığı dönemlerde kadın olduğu için pek çok zorlukla karşılaştığını anlatmıştır.

Özel sektörde çalışan katılımcılardan Melike (46) hariç bütün katılımcılar özel bir şirkette ücretli olarak çalışan jeoloji mühendisleridir. Melike ise özel şirket sahibidir. Kadın olarak ve başka bir kadın ortakla, kendi deyimiyle, "başlarında bir erkek olmadan" kendi işinin sahibi olan Türkiye'deki sayılı kadın jeoloji mühendislerinden biridir.

Kadın mühendislerle yapılan görüşmeler neticesinde teze başlarken amaçlanmamış olsa da "Eril Mekânlar Olan Şantiyelerde Kadın Jeoloji Mühendisi Olmak" başlığı altında erkek mesleği olarak tanımlanan jeoloji mühendisliği mesleğinin cinsiyetlendirilmesi ve buna ek olarak uygulama alanı olan mekânın da cinsiyetlendirilmesi kadın jeoloji mühendislerinin yabancılaşmaları açısından ayrıca değerlendirilecektir.

Görüşmeler çoğunlukla katılımcıların iş yerinde, evlerinde ve Jeoloji Mühendisleri Odası'nda yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler daha önce iş ortamı, meslek odası olan Jeoloji Mühendisleri Odası veya gündelik hayat vasıtasıyla tanışık olunan jeoloji mühendisleridir. Bu nedenle katılımcıların pek çoğunun mesleğe bakış açıları, mesleğin doğa ve mekânla ilişkisi, meslek etiği, sınıfsal olarak kendilerini nasıl değerlendirdikleri gibi konular hakkında ne düşündükleri, detaylı olmasa da bilinmektedir. Kişilerle çeşitli nedenlerle tanışık olunması dolayısıyla görüşmeler sırasında görüşmelerin yapıldığı mekânların, kişilerin mekân ile kurduğu ilişkiye bağlı olarak, görüşmelerin niteliği üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. Örneğin meslek odasında yapılan görüşmelerde, jeoloji mühendislerinin sosyal ve politik bağlamda konuştukları, iş yerlerinde yapılan görüşmelerde işyerine karşı duyulan sorumluluklar, aidiyet duygusu ve kişinin iş yerini temsil ettiği duygusunun daha ağır bastığı konuşmalar

yapılırken, kafede ve özellikle mühendislerin evlerinde yapılan görüşmelerde mühendislerin daha samimi bir dille konuştukları görülmüştür.

Görüşmeler, katılımcıların meslekleri sebebiyle mekân algıları ve bu algılardan dolayı yaşadıkları mesleğe ve mekâna yabancılaşmalarını anlamak için öncelikle gündelik hayatta doğaya, mekâna bakışları ve doğa ve mekânla kurdukları ilişkinin ne olduğu, mesleğe yükledikleri anlam gibi konularda detaylı bir sohbet şeklinde sürmüştür. En kısa süren görüşme 15 dakika (Eda, 31), en uzun görüşme 2,5 saat (Melike, 46) sürmüştür.

> "Her bilimsel girişim birkaç örnek üzerine yoğunlaşarak belli bir türdeki her şeye uygulanabilecek bir şey bulmaya çalışır. Çalışmanın sonuçları, söz konusu kategorinin içine girebilecek tüm diğer şeyler için de biz sosyal bilimcilerin deyimiyle genelleştirilebilirdir... Bu, bir şeyin bir parçasını, dinleyici ya da okuru o şeyin bağlı olduğu bütüne yönlendirmek için kullandığımız klasik sinekdoki[2] kullanımının bir türüdür" (Becker, 2014: 123).

Örneklemdeki jeoloji mühendislerinin büyük bir kısmı sosyal meselelere dair belirli siyasal perspektiften bakan, hayata ve mesleğe dair kafa yoran mühendislerdir. Bourdieucü anlamda ekonomik ve/veya kültürel sermayeleri Türkiye ortalamasının üzerinde olan katılımcıların bu nitelikleri nedeniyle bütünü ne derece temsil ettikleri tartışmalı bir durum olabilir.

Çalışmayı yapan kişinin, çalışmanın yapılması için görüşülen insanlarla aynı mesleğe sahip olmasının avantajları olduğu kadar dezavantajları da olmuştur. Blumer'ın söylediklerine bir kez daha başvurulacak olursa:

[2] Sinekdoki: Bir parçanın bütünün yerine geçtiği veya bir bütünün temsil ettiği durumların ifade etmek için kullanılır (Becker, 2014: 123) 'de T.S.N (Türkçe söyleyen notu) olarak verilmiş tanım.

> "İster bigâne, isterse bilim insanı olalım, topluluk yaşamının yabancı olduğumuz bir sahasını değerlendirirken kaçınılmaz olarak elimizde mevcut imgelerden yararlanırız " (Blumer'den akt. Becker, 2014: 44).

Blumer'ın aksine (veya Blumer'a ek olarak) yaşamın bildiğimiz bir sahasını değerlendirirken yaşadıklarımızdan dolayı kafamızda var olan imgelemin zaman zaman yargı yüklü olabilir. Bu ise bizi araştırmaya yabancılaştırabilir. Tez süresince öğretici olan da, bir jeoloji mühendisi olarak yaşanılan bu dezavantajı her seferinde, dışarıdan bakmaya çabalayarak ve bu vesileyle de sosyal bilimci olarak bir sosyal bilim araştırmasından her gün yeniden öğrenerek avantaja çevirme çabasında olunmuştur.

2. KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

2.1 Doğa, Mekân ve Değişen Anlamları

Farklı tarihsel dönemlerde mekânın ve doğanın kendisi ve algılanışı farklı olmuştur. Mekân ve doğa kavramları uzunca bir süre batı pozitivizminin doğrudan veya dolaylı etkisi altında kalmıştır. Doğaya ve mekâna yönelik yanlış yönelmeler, gerçekle örtüşmeyen kuramsal, epistemolojik çerçeveler içinde ve ontolojik yaklaşımlar altında ele alınmaktadır (Seymen, 1995: 68).

Tezin bu bölümünde ilk olarak farklı tarihsel dönemlerde insanın doğa ve mekân ile kurduğu ilişki gözetilerek, yapılmış olan doğa ve mekân kavramsallaştırmalarına yer verilecektir. İkinci olarak doğanın ve mekânın üretiminin ne olduğu olgusundan bahsedilerek, doğanın ve mekânın sınırının nerede başlayıp nerede bittiği tartışılacaktır. Son olarak ise yeni dünya düzensizliği içerisinde esnek birikime dayalı ekonomik ilişkiler içerisinde mekânın değişen değeri konusu tartışılacaktır.

2.1.1 Doğa ve Mekân Kavramsallaştırmaları

2.1.1.1 Doğa ve Doğa Kavramsallaştırması

Doğa fikir olarak, çoğunlukla fark edilmese de, diğer fikirler ve deneyimler değiştikçe karmaşıklaşan ve değişen, inanılmayacak kadar çok miktarda, insanlık tarihi içerir (Williams'dan akt. Harvey, 2015: 210). Doğa ile toplum arasındaki diyalektik ilişki, eski aşamaların sonrakiler tarafından içerildiği bir gelişim sürekliliğidir. İnsanlar var olduğu sürece doğanın tarihi ve insanların tarihi karşılıklı olarak koşullanır (Marx'tan akt. Harvey, 2015: 210-211). İnsan ve doğa arasındaki diyalektik ilişki göz önünde bulundurularak bu bölümde, öncelikle doğanın kelime anlamı, farklı dönemlerde insan-doğa ilişkisi ve bu ilişkiler bağlamında insanın doğaya bakış açısı üzerinden doğa kavramsallaştırmalarına yer verilecektir.

Williams (1983: 129), doğa sözcüğünün dildeki en karmaşık kelime olmakla birlikte üç anlam alanının ayırt edilebilir olduğunu söyler. Birincisi bir şeyin özü ve niteliği (tanımlayıcı, karakteri anlamında bir şeyin doğası), ikincisi dünyaya, insanlara ya da her ikisine birden yön veren içsel güç, üçüncüsü insan dâhil olsun ya da olmasın maddi dünyanın kendisi. TDK'ya göre (Doğa, 2018) doğanın üç anlamı vardır: Birincisi kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi, tabiat, natür; ikincisi insan eliyle büyük değişikliğe uğramamış, doğal yapısını koruyan çevre, tabiat; üçüncüsü bir kimsenin eğilimlerinin, içgüdülerinin hepsi, huy. Keleş, Hamamcı ve Çoban'a göre (2012: 49) insanın dışında oluşan, herhangi bir insan müdahalesi olmaksızın ortaya çıkan, gelişen her şey, örneğin toprak, toprak altı zenginlikler, su, hava, bitkiler, hayvanlar doğayı oluşturmaktadır.

Günümüzde en genel anlamıyla doğa ve insan arasındaki ilişki doğanın yararlanılabilir bir nesne olarak algılanması üzerinden kurulmaktadır. Bu algının oluşması Aristo'ya kadar uzanmaktaysa da, bu görüşün en sistemli savunusunun yapıldığı dönem dünyayı ve toplumu açıklama biçimlerinde çarpıcı değişimlerin yaşanmaya başlandığı 1500'lü yıllar ve bu yılları takiben Aydınlanma çağı dönemidir. Aklın belirleyiciliği, Bacon (1561-1626), Descartes (1596-1690) ve Spinoza'nın (1632-1677) felsefesinin ortak noktalarıdır. 15. yüzyıl Rönesans sonrası akıl dışı bilgi biçimine duyulan öfke, aklı ve dolayısıyla bireyi kutsallaştırmıştır. Akıl yoluyla keşfeden insan, doğaya hükmederek özgürleşmektedir. Özellikle Descartes'ın mekanik Kartezyen dünya görüşü doğayı da mekanikleştiren bir görüştür ve insan-merkezci doğa yaklaşımının nüvelerini içinde barındırır. Bu anlayışa göre doğa insanın dışındadır ve insanın hayatını devam ettirebilmesi için bir araçtır. Doğa üzerine kurulan bilimsel hakimiyet, insan dışındaki diğer her şeyi olduğu gibi doğayı da insanın hizmetkarı ve tahakkümü altındaki eşyaya/metaya çevirmiştir. 16. yüzyılda Galileo, 17. yüzyılda Newton gibi fizikçilerin

önderlik ettiği mekanik görüş ve günümüze kadar takip eden dönemlerde doğaya egemen olmak, bilimin temel hedefi addedilmiştir.

Aydınlanma fikrinin yarattığı aklın üstünlüğü ve devam eden düalizm Kant'ın (1724-1804) doğa tanımında kendini göstermektedir. Kant doğayı iç ve dış doğa olarak ayırır. İç doğa insanın doğası, dış doğa ise insanların içinde yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevredir. Kant bu ikisi arasındaki birlikteliği sağlayacak şeyin akıl olduğunu vurgular.

Batı düşüncesi içerisindeki bir diğer düalist yaklaşım doğa ve kültür ayrımıdır (Williams, 1980). Doğa ve kültürün ayrı ele alınması doğanın toplumsal bütünden ayrı tutulmasına ve farklı bir gerçeklik olarak ele alınmasına neden olmuştur.

Doğa kavramsallaştırmasını emek-değer teorisi çerçevesinde incelemek gerekirse, doğanın daha farklı bir kavramsal çerçeve içerisinde ele alındığı görülmektedir. Doğa emek sürecinin en amaçlı ve en dönüştürücü etkinliklerinin biricik nesnesidir (Sümer, 1995: 69). Marx doğanın dolaysız bir yaşama aracı olduğunu söyler. Ona göre doğa:

> "Yaşama etkinliğinin gereci, nesnesi ve aracıdır. Doğa insanın organik olmayan bedenidir... İnsan doğayı kullanarak yaşar. Bu demektir ki doğa onun bedenidir ve ölmemek için insan doğayla sürekli bir ilişki içinde olmalıdır. İnsanın fiziksel ve manevi hayatının doğaya bağlı olduğu, sadece doğanın kendine bağlı olduğu anlamına gelir. İnsan doğanın bir parçasıdır" (Marx, 2017: 80).

Marx insanın doğayı kullanarak yaşadığını, doğaya bağlı olduğunu, doğanın bir gereç olduğunu söylemektedir. Öte yandan da bu durumu, emeğin yabancılaşmasından söz ederken, üstü kapalı bir şekilde eleştirmektedir. İnsanın doğa dışında kendisine bir doğa kurması sonucu, ilk kopuş olan doğadan kopuş ve ilk yabancılaşma formu olarak doğaya yabancılaşma yaşanmaktadır.

> Çalışma, her şeyden önce, insanla doğa arasındaki bir süreçtir; bu süreçte, insan, doğa ile kendi arasındaki madde alışverişini kendi çabasıyla yürütür, düzenler ve

> denetler. Doğanın sağladığı maddelerin karşısında bir doğa gücü olarak yer alır. Doğanın sağladığı maddeyi kendi yaşamında kullanabilecek bir biçimiyle mülk edinmek üzere kendi canlı varlığının doğal güçlerini, kollarını ve bacaklarını, kafasını ve ellerini harekete geçirir. Kendi dışındaki doğa üzerinde etkide bulunur ve onu değiştirirken, aynı zamanda kendi öz doğasını da değiştirir (Marx, 2014: 181-182).

Doğanın emek sürecinde nesneleşmesi yani doğanın meta olması, dolaysız anlamıyla yaşama aracı, fiziksel beslenme aracı olduğu gerçeğinden giderek uzaklaşması demektir. Ayrıca doğa bir meta olarak değerlendirilip dönüştürdükçe doğa, emeğe yaşama amaçları sağlayan bir gereç olmaktan çıkar ve emeğe yaşama araçları sağlayan bir gereç olmaktan çıktıkça metalaşır.

Reclus, insanın doğaya yabancılaşmasını eleştirerek; insanın doğanın üzerinde değil, içinde konumlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Reclus sosyal ekoloji ve eko-anarşizmin köklerini atan ve Kropotkin'in düşüncelerini de etkilemiş olan bir coğrafyacıdır. Reclus'nün *L'Homme et la Terre* (İnsan ve Yeryüzü) kitabının kapağında dünyayı avucuna almış iki el illüstrasyonu yer alır ve bu illüstrasyonun hemen altında *"L'homme est la nature prenant conscience d'elle-même*-İnsan kendinin farkına varan doğadır" yazmaktadır (Reclus, 1905). Reclus'ün burada sözünü ettiği farkındalık, özbilinçtir.

Reclus'ün kendinin farkında olan, özbilince sahip insanı Avrupa toplumlarının gelişim tarihinde bahsi geçen biricik birey, "tamamen özgür, tamamen bağımsız bir varlık, "içsel" olarak tamamen kendine yeterli ve diğer bütün insanlardan kopuk bir 'kapalı kişilik' biçimindeki tekil insan" (Elias, 2004: 42) değildir. Tersine kapalı bir kişilik değil, küreseldir, içsel olarak tamamen kendisine yetmenin ötesinde doğayla iç içedir.

1900'lü yılların sonlarına doğru Fitsimmons (1989) ve Castree (1997) gibi kritik doğa kuramcıları yalnızca doğa değil, aynı zamanda doğa olarak düşünülen yaşam

biçimlerinin toplumsal süreçler sonucunda üretildiğini ileri sürmüştür (Castree ve Braun, 2001: 71). Bu yaklaşım doğa kavramsallaştırmasında, kültür ve doğayı ayrı ele alan aydınlanma düalizmini değiştirmiştir. Çünkü bu görüş doğal olanın toplumsal etkiler dışında kalan, doğal olmayanın ise toplumsal etkiler ile üretilmiş olduğu düşüncesine karşıdır. Bunu ayrıntılı bir şekilde kavramsallaştıran en önemli kuramcı ise Neil Smith olmuştur. Neil Smith 1984 yılında yazdığı *Eşitsiz Gelişim-Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi*[3] kitabında "doğanın toplumsal olarak nasıl üretildiği?" sorusunu ayrıntılı bir şekilde yanıtlamaktadır.

Harvey, kapitalist gelişmenin dinamiklerinden söz ederken uzamsal çözümleme yoluna başvurur. Kapitalizmin kendi imajına uygun bir dünya inşa ederken kendi faaliyetlerinin coğrafi -ekolojik, uzamsal ve kültürel- temellerini nasıl yarattığı ve yıktığından söz eder. Doğayla kurulan ilişki kültürel bir belirlenimin sonucudur ve doğa insan güçlerine tabi kılınır. Çünkü kapitalist birikim pratiklerine içkin olan çizgi salt faydacı ve araçsalcı bir çizgidir (Harvey, 2011: 66).

Bilimin olanakları ile donanan insan, kendini yeterince güçlü gördüğünde doğayı sınırsızca kullanmaya ve sömürmeye başlamıştır (Ronan, 2012: 35). Günümüzde doğaya bakış açısı söylemsel olarak değişse de pratikte doğa ile kurulan ilişki halen, aydınlanma döneminde temelleri atılmış olan, 'aklın doğa üzerindeki hâkimiyeti' ana fikrine dayanmaktadır.

2.1.1.1 Mekân ve Mekân Kavramsallaştırması

Mekân üzerine var olan düşüncelerin veya çalışmaların ne zaman başladığına dair bir tarih vermek oldukça zordur. Ancak sosyal bilimlerde mekânın soyut ve içerimsiz bir boşluk olmaktan çıkıp gündelik hayatı üreten bir olgu olarak kavranması 1960-1970'li

[3] Kitabın orijinal adı *Uneven Development: Nature, Capital and the Productioon of Space*'dir.

yıllara denk düşmektedir. Bu dönemlerde mekânı konu edinen önemli kuramsal çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Mekân kelimesinin anlamı, TDK'ya göre (Mekan, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 2018) (1) *(isim)* yer, bulunulan yer; (2) ev, yurt; (3) *(gök bilimi)* uzay (Mekân, t.y.a). Nişanyan sözlükte ise mekân kelimesinin etimolojik olarak Arapça *kevn* kökünden geldiği yazmaktadır. Arapça *kwn* kökünden gelen *makān* مكان "varoluş, var olunan yer, konum" sözcüğünden alıntıdır. Sözcük Arapça *kāna* كون "var idi" fiilinin maf'al veznine karşılık gelir; kevn kökü ise Arapçada "varolma" anlamını üstlenmiş olan *#kwn* kökü, diğer Sami dillerinde "(bir yerde) durmak" ve "(ayakta) durmak" anlamlarını taşımaktadır (Mekan, Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi, 2017).

Günlük hayatımızda mekân denilince dilin bir gösteren olarak mekânın belirli bir kullanımına dair, bir pratiğe karşılık gelecek kodlar üretmesi ile çeşitli 'yerler' anlamında zihnimizde somut bir şeyler çağrışmaktadır. Tiyatro, oturma odası, semt pazarı vb. Tarihsel süreç içerisinde farklı bilimler kendi mekân tanımlarını yaratmıştır.

Demokritos, Permanides, Pitagorasçılar gibi eski Yunan düşünürler mekâna dair fikirler üzerine tartışmışlardır. Ancak yer ve mekân kavramları boşluk ve yokluk olarak ilk kez Platon ve Aristoteles'in eserleri içerisinde yer alır. Platon'un mekân ile ilgili düşünceleri Timaios diyaloğunda şöyle geçer:

> "...Peki, onu nasıl düşünmeliyiz? Onun doğası nedir? Sahip olduğu kapasitesi yahut kapasiteleri nelerdir? Eğer onu besleyen sütanne gibi tüm oluşun kabı olarak düşünürsek işaret ettiği şeye hiç de uzak sayılmayız… Aynı tartışmadan dolayı, bütün cisimleri içine alan kaptan bahsederken hep **aynı** kavramı kullanmalıyız, çünkü o hiçbir zaman kendi öz niteliğinden bir şey kaybetmez; o her zaman her şeyi içine alır ve hiçbir zaman içine giren şeylerin şekillerinden birini bile almaz. Özü her zaman içine giren cisimlere yataklık etmektir, içine giren şeylerle

> **biçimlenir** ve değişir, sonuç olarak zamandan zamana farklı görünmektedir. İçine girip ayrılan cisimler ise sürekli olan şeylerin kopyalarıdır…" (Platon'dan akt. Kılıç, 2011: 20).

Platon gerçekliği ikiye ayırır. Birinci bölüm beş duyumuzu kullanarak bilgi edindiğimiz duyular dünyası, ikincisi aklımızı kullanarak bilgi edindiğimiz idealar dünyasıdır. Duyular dünyasında hiçbir şey var değildir ve her şey değişir. İdealar dünyasında ise mutlak ve değişmezdir. Doğadaki her şeyde ideaların birer görüntüsüdür. İşte mekân ideaların görüntüsünün içinde oluştuğu yer olması açısından oldukça önemlidir. Böylece gerçekliğe bir üçüncüsünün yani mekânın eklenmesi gerektiğini vurgular. Platon'a göre mekân bütün ideaların şekline sahiptir böylece kendi içine giren şeylere benzeyebilir. Mekân bu özelliği nedeniyle edilgen bir özelliktedir. Ancak ideaların bulunduğu bir kap, bir sütanne olması nedeniyle de etken bir özelliktedir.

Aristotelesçi geleneğe göre mekân ve zaman kategorilerin parçasıdır. Descartes bu görüşe son vermiştir. Descartes'tan sonra gelen filozoflar da mekân ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuştur. Örneğin mekânı nicelleştirmenin devamı olarak mekânı koordinatlar, sayılarla boş bir yüzey olarak tanımlayan Oklitçi geometri bunlardan biridir. Ancak Kant kategoriler kavramını değiştirerek mekânı deneysel olandan ayırır, mutlak olana alır ve mekânı öznenin bilincinin *a priori*si ve mutlak kategoriler olarak tanımlar.

Kant'ın *a priori*si, mutlak kategori olarak tanımladığı mekân, nesnelerden bağımsız ve kendi başına var olabilen bir mekân (absolut) dır. Bu mekân Aristoteles'in etkileşimler sonucu oluşan rölatif mekânına da bir öncüldür. Bu yaklaşımlar Lefebvre'in mekânın üretimi kitabına da adını veren mekânın üretimi mefhumunun üç kurucusu olan; yaşanan mekân (l'espace vécu), algılanan mekân (l'espace perçu) ve tasarlanan mekân (l'espace conçu) arasındaki diyalektik ilişkinin parçalı halidir.

Günümüzde mutlak mekân kavramı, pozitivizmin idealize ettiği doğa kavramları bölge ve mekân kavramlarını içererek hala varlığını devam ettirse de Harvey ve Lefebvre

mekânı bir süreç olarak değerlendirmiş ve mekân kavramsallaştırmalarında yeni bir sayfa açmışlardır.

Sosyal bilimler yazınında zaman içerisinde mekâna dair çok sayıda tanım yapılmıştır. Mekân, Baudrillard'da anti-ütopya (2016: 27-31), Foucault'nun *Özne ve İktidar* (2016) kitabında gerçek mekânlarla herhangi bir analoji ilişkisine sahip olmayan mekânlar olarak heterotopyalar/başka mekânlar olarak ele alınmıştır. Harvey'in mekânı, üretim biçimine bağlı olarak birikim teorisinin gerçekleştiği bir diğer boyuttur ve sermaye birikimi coğrafi bağlamda gelişmektedir. Harvey'e göre mekân *Umut Mekânları* (2011) kitabında eşitsiz coğrafi gelişim ve diyalektik ütopya, *Sermayenin Muamması* (2010) kitabında sermayenin evrimleştiği yer olarak sürekli yaratıcı yıkıma maruz kalır, *Sermayenin Mekânları* (2011) kitabında kapitalist birikimin hedefinde zaman-mekân sıkışması bağlamında "esnek mekân" olarak ele alınır. Harvey mekânsal biçimler, içinde toplumsal süreçlerin oluştuğu cansız nesneler olarak değil, toplumsal süreçleri, bu süreçlerin mekânsal olmasıyla aynı tarzda içeren şeyler olarak görmektedir (Harvey, 2003: 11).

Soja (2017), post-modern dönemin coğrafi bakış açısına odaklanmakta ve bu bağlamda mekân yeniden ileri sürülen bir aşkın üçüncü mekân olarak vardır. Lefebvre mekânı gündelik hayatı üreten ve gündelik hayat ile üretilen dinamik ve diyalektik bir süreç olarak ele alırken, Smith (2017) mekânı Batı'nın düalizminden arındırılması gerektiğini iddia ettiği üretilmiş mekân olarak tanımlamaktadır. Tezin konusu jeoloji mühendislerinin mekânın (yeniden) üretimi ve yabancılaşma durumu olduğu için mekânın değişen anlamı ve kullanımları tarihteki ekonomik sistemler kapsamında incelenmiş, bu sebeple sermaye birikimini mekânsal olarak ele alan Harvey'in mekân değerlendirmesi dikkate alınmıştır. Ayrıca mekânın üretimi konusunda mekân ile toplumların maddi pratikleri arasında ilişki kuran Lefebvre'in mekân kavramsallaştırması dikkate alınmıştır. Smith ise mekânın üretiminin yanı sıra, Lefebvre'in mekanın üretimi

konusunda düşüncelerinin üzerine yeni katkılar koyarak ele aldığı ve zaman zaman da eleştirdiği mekânın üretimi ve doğanın üretimi konusundaki görüşleri, tezdeki doğa ve mekân kavramsallaştırmaları konularında baş vurulan kuramcıdır. Bu kuramcıların mekân kavramsallaştırmasından önce mekân kavramını tarihsel olarak değişimini incelemekte fayda vardır.

2.1.2 Doğadan Mekâna: Doğanın Üretimi ve Mekânın Üretimi

2.1.2.1 Doğa Mı, Mekân Mı

Doğa mı, mekân mı ayrımı bu tezin kavramsal çerçevesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü kavramsal olarak doğa ve mekânın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği jeoloji mühendislerinin mekânı dönüştürmeleri neticesinde yaşadıkları yabancılaşma durumunu etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Bunun da ötesinde jeoloji mühendisleri mekân ve doğa kavramlarını karşılayan ve işlevsel olarak zaman zaman doğa zaman zaman mekan kavramlarına karşılık gelen yer kavramını kullanmaktadırlar. Bu durum ise jeoloji mühendislerinin algılarında da mekân ile doğa arasında kavramsal bir geçişlilik ve buna paralel olarak da karmaşa yaratmaktadır.

İnsanların yeryüzünde yaşamaya başlamasından önce var olmuş olan doğa "ilk doğa" olarak adlandırılır (Harvey, 2014: 191). İlk doğa Hegel'de ve Hegel'i takiben Marx'da el değmemiş doğa anlamında "birincil doğa" olarak kullanılmaktadır.

Nüfusun oldukça az olduğu ve küçük grupların dünya üzerinde küçük bir yayılım alanı gösterdiği dönemde, toplumun üyeleri birbiri ile nadiren karşılaşmakta ve de rekabet ortamı nadiren oluşmaktadır. Bu nedenle bu toplumların eşitlik temeline dayanan ilişkileri olduğu söylenebilir. Toplumda herhangi bir merkezileşme yoktur ve insanların doğa üzerindeki etkileri sınırlıdır. Bu dönemde insan ile doğal çevre arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi olduğu söylenmektedir. Ancak insanın yegâne amacının hayatta kalabilmek ve bunun için de gıda sağlamak olduğu bu dönemde, gıdaya ulaşımın tek

imkanı doğadır ve insan ile doğal çevre arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinden çok, insanın hayatta kalabilmek için doğaya bağımlı olduğundan söz edilebilir.

İnsan bu dönemde kendisini doğadan ayrı görmemekte, onun bir parçası olarak görmektedir. İnsan-doğa ilişkisi düzensizlik ve rastlantısallıktan ileri gelir. Bu dönemde insanın doğa karşısında kendisine ilişkin düşünüşü edilgindir. Şenel bu edilginliği şöyle anlatır:

> "Eski taş çağı insanının düşünüşü, ayının karşısında "işte bir ayı, şimdi beni yiyecek" şeklindedir. İnsan düşüncesi zamanla edilgenden somut düşünceye doğru evrilmiştir. Yani ayının karşısında "bir araç yapıp kendimi savunmalıyım" derken etkin, araç yapmak için sivri taş ile sopayı bir araya getirmeyi düşünürken sentezcidir ve bunların hepsi de somutun düşünceleridir" (Şenel, 1996: 25).

Bu dönemde geçim araçları, temel gereksinimleri karşılamak için doğadan dolaysız olarak temin edilen zorunlu ihtiyaç maddeleridir. Üretici kendi çabasıyla, doğadaki maddelerin formlarını kendisi için yararlı olacak şekilde değiştirdiği zaman, onu kullanım değeri haline getirir. Geçim araçlarının yeterli nicelik ve nitelikte doğal olarak bulunmadığı durumlarda, üretim araçları -işlenecek üretim nesneleri ve çalışmayı sağlayan aletler- doğadan sağlanır ve tüketilebilir ürünler üretmek üzere canlı emek tarafından kullanılır.

İnsanlar ihtiyaçlarını giderecek araçları üreterek kendi maddi hayatlarını kolektif olarak üretir ve bu süreçte giderilmesi daha fazla üretici etkinlik gerektiren yeni insan ihtiyaçları yaratır (Smith, 2017: 72). Zamanla emek, maddenin formunda basit bir değişiklik yaratmanın ötesine geçer.

Üretimin başladığı çağ yeni taş çağıdır (M.Ö. 8000-5500). Bu çağa cilalı taş devri veya Neolitik Devir de denir. Avcı-toplayıcı toplumdan aşamalı bir süreç ile tarımcı ve hayvancı toplumlara geçilmiştir. Üretimin başlaması insanın doğaya hâkimiyetinin de

başladığı anlamına gelir. İnsan-doğa ilişkisi düzensizlik ve rastlantısallıktan, daha düzenli bir etkileşim haline dönüşmüştür. İnsan doğanın verdiği ile yetinmek zorunda kaldığı edilgen halden daha etken bir konuma geçmiştir. Bu toplum, doğaya daha iyi hâkim olabilen ve geçimlik ihtiyaçlarını doğa koşullarının avantajlarıyla veya doğa koşullarını avantaja çevirerek karşılayabilen bir toplumdur.

İlk toplumsal farklılaşmalar birincil doğa/ilk doğa koşullarındaki farklardan kaynaklanmıştır. Doğadaki bu niteliksel farklılıklar toplumsal örgütlenmedeki farklılıklara neden olmuştur. İnsanların yaşamının beslenme, korunma ve üreme olduğu avcı-toplayıcı toplumlar, beslenme sorunlarını yenilebilir bitkileri toplayarak ve savunma için kullandıkları ilkel araçlarıyla yakın çevrelerinden avlaması kolay hayvanları avlayarak çözmüşlerdir. Onların yaşamı, doğayı tanıma uzmanlaşmış bilgisinin kültürel olarak birikimine bağlıdır (Harper: 1996: 37).

Avcı-toplayıcı toplumdan yerleşik topluma geçişi ifade eden Neolitik Devrim (*kent devrimi* veya kentsel devrim) kentleşmenin başladığı dönemdir. Kentler kapitalizmin bir sonucu değil, kapitalizmin ortaya çıkmasının koşullarını hazırlayan toplumsal örgütlenme ve Çağdaş Batı'nın toplumsal, siyasal felsefesinde dışarıdan gelecek yıkıcı ve ahlak dışı etkilere karşı bir sığınak anlamı taşımakta olan mekânlardır[4].

İnsan topluluklarının yaşadıkları alanlara yönelik yapılan bu işaretleme ve çevreleme doğanın toplumsal mekâna hâkim olması durumundan, mekânın bir parçasının belirlenerek toplumsal mekândan uzaklaştırılmasına neden olmuştur.

[4] Marksist teoriye göre artı-değerin birikmesi kırda başlamıştır ve bu artı değer zanaata dayalı bir üretimdir. Bazı araştırmacılara göre bu zanaatkâr kesimin varlığı ve artı-ürün üretilebilmesinin bir sonucu olarak kentin meydana gelebildiği tezini ileri sürer. Tezin doğrudan konusu olmayan bu konuda kapsamlı bir bilgi edinmek için R. J. Holton'un *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık* (1999) kitabına bakılabilir.

Marx birincil doğadan (veya ilk doğadan) ikincil doğaya geçişin doğaya emek süreci sonucunda müdahale edilmesi ile söz konusu olduğunu söyler. Smith'e göre (2017: 50), birincil doğanın müdahale sonucu ikincil doğaya dönüşmesi, kategorik olarak, birincil doğanın varlığını engellemektedir.

Lefebvre, Marx'tan farklı olarak simgesel işaretleme yoluyla, emek süreci ile müdahale edilme şartı olmaksızın, belli yerlerin niteliksel özellikleri sebebiyle artık doğa olmadığını belirtir. Doğa içerisinde insan aktiviteleri, bu doğa parçasını toplumsal bir mekân haline getirir. Bu mekânlar ilkel toplumların doğa ile uyumlu bir şekilde üretim ve yeniden üretim faaliyetlerini gerçekleştirdikleri yerlerdir. Bu dönemde toplum ne kadar mekânı değiştirmek ve dönüştürmek istese de, topluluk doğa ile uyum içinde olduğu için mekânlar tasarlanan değil yaşanan mekânlardır ve mekân temsilinden ziyade temsil mekânıdır (Lefebvre, 2014b: 247).

Lefebvre, doğanın bu doğadan ayrışmış parçalarını mutlak mekân olarak adlandırır ve mutlak mekânın zamanla tarihsel mekâna dönüştüğünü söyler;

> "Kan, toprak, dil topluluklarının ürettiği dinsel ve politik mutlak mekândan, nispileşmiş, tarihsel mekân doğar. Ama mutlak mekân kaybolmaz; tarihsel mekânın tabakası ya da tortusu olarak... varlığını sürdürür" (Lefebvre, 2014b: 77).

Mutlak mekân, ilkel toplumlar olan toplayıcı, avcı, tarım ve hayvancılık toplumlarında "köylülerin, göçebe ya da yarı göçebe çobanların adlandırdığı ve çalıştığı yerler kümesidir" (Lefebvre, 2014b: 245). Lefebvre bu mekânı doğanın mutlak mekânı olarak adlandırır çünkü henüz yapılı bir mekân söz konusu değildir.

Lefebvre tarihsel mekânın mutlak mekânın tortularını içerdiğini ifade eder ancak mutlak mekânın doğanın parçalarını içerip içermediği hakkında net olarak bir şey söylememekle birlikte, doğanın niteliklerini kaybetmesinden söz ederek, aslında doğanın artık sonsuza kadar yok olduğunu ima eder.

Ancak Smith, Lefebvre'in doğanın yok olduğu veya ortadan kalktığına dair görüşünü eleştirmektedirler. Smith Lefebvre'de doğanın mekân dâhilinde yer aldığını söyler ve "İmtiyazı tersine çevirir ve mekânı (ve zamanı) değil de doğayı *a priori* görürsek ne olur? Kendisi de giderek hep daha yoğun biçimde üretilen, yine de çok canlı kalan, insani ve gayri insani olgu ve süreçlerin kesintisiz dizisi olan doğanın ürünü olarak mekânı kabul etsek ne olur?" sorusunu sorar (Smith, 2017: 267). Lefebvre'in doğa ile ilgili bu görüşleri Kant'ın izlerini taşır ve "...doğa karşısında mekânın ontolojik önceliği ise aynen korunur" olduğunu söyler (Smith, 2017: 266-267). Smith, Lefebvre'in doğayı el değmemiş, insana dışsal olarak değerlendirmek suretiyle batı düalizmini yeniden ürettiğini iddia ederek eleştirir.

Doğa yok edilsin veya edilmesin, doğanın her iki amaçla da parçalanması, doğanın bir parçasının nesneleştirilmesine ve mekânın doğanın gerçek anlamının dışında bırakılmasına neden olur. Doğanın veya doğaya ait olanın doğadan koparılması suretiyle yapılı/yapay olana entegre edilmesiyle yapılı/yapay olanın içinde doğaya ait olanı barındırdığı izlenimi yaratılır. Bu durum doğa ile doğa olmayan arasındaki sınırları eritmektedir. Aynı zamanda parçalanarak entegre edilen veya yeniden üretilen doğa, mekâna dönüştürülerek doğanın tahrip edildiği gerçeği yok edilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, bu çalışma kapsamında doğa ve mekânın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, kişilerin bakış açıları nezdinde çeşitlilik gösterse de, jeoloji mühendislerinin işlerini yaparken yaşadıkları yabancılaşma ve çelişki açısından ne anlam ifade ettiği "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde incelenecektir.

2.1.2.2 Doğanın Üretimi ve Mekanın Üretimi

Avcı-toplayıcı toplumdan tarımcı topluma geçişi Gordon Childe "*Neolitik Devrim*" olarak adlandırırken, başka araştırmacılar Neolitik Evrim olarak

adlandırmışlardır.[5] Bu dönemde yerleşik düzene geçiş, insanı bulunulan ortamın hâkimi konumuna getirmiştir ve bu nedenle ister devrim olarak ister evrim olarak adlandırılsın toplum tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Tarımcı toplumlarda artı ürün üretilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak da tarımla uğraşanlar, tarımla uğraşmayan bir kesimi geçindirebilmeye başlamıştır. Gordon Child bu kesime tam zamanlı zanaatkarlar dese de Holton'a göre (1999: 31) zanaatkarların da tarım faaliyetlerine az çok katılmaları gerekmiştir. Toplumsal iş bölümü önemli hale gelirken; zanaatkâr, tarımsal araç-gereç üreticileri ve toplumsal örgütlenmenin sonucu olarak toplumsal üretim ve artı-değerin kullanımı gibi organizasyonu sağlayan bir tabaka ortaya çıkmıştır. Sınıflı ve siyasal farklılaşmaya uğramış tarımsal toplumda kişinin yarını (yazgısı) kişisel çabası dışında, yalnızca doğanın denetleyemeyeceği kaprislerine değil, aynı zamanda egemen sınıflara ve yöneticilere de bağlıdır (Şenel, 1996: 61).

İnsan gruplarının yavaş yavaş yerleşik düzeyde bir araya gelme eğilimleri ile kentler ortaya çıkar. Kent, insan gruplarının bu eğilimi zemininde, tamamen insana koşullu bir çekirdek, yapay bir doğadır (Huat, Thalmann ve Valbelle, 2000: 12-13). Kent tasarlanarak doğal varlığından çıkarılmış olsa da, doğanın bir unsuru ve doğal olarak algılanmaya devam eder. 19. yüzyıl ortalarına doğru şehir-devletlerin ortaya çıkmasıyla insan topluluklarının bir arada yaşadığı dağınık kent topluluklarından, daha sabit bir merkezi düzene geçilmiştir. Şehir-devlet kendini merkez ve ayrıcalıklı yer haline getirir ve etrafını da damgasını taşıyan bir periferiye çevirir. Önceden var olan geniş mekân artık tanrısal bir düzene tabidir (Lefebvre, 2014b: 246).

[5] Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. R.J. Holton'un *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık* (1999) kitabı.

Sanayi devrimi ile birlikte toplumda siyasal gücün temelinin toprak mülkiyetine dayandığı feodal toplumda üretici emek toplumsal hayatı sürdüren yeniden üretimden ayrışmıştır ve mekânsal pratikler de değişmeye başlamıştır.

> "Mekân içindeki çeşitlilik, özel alanın yasal üstünlüğü birlik-form-yapı-işlev kopuşunu içerdiği gibi, binalarda dekore edilmiş bölümler ile işlevsel bölümler arasındaki, hacimlerin kullanımı ile yüzeylerin kullanımı arasındaki ayrımı, dolayısıyla, inşa ile bileşim arasındaki, mimari ile kentsel gerçeklik arasındaki ayrımı da içerir" (Lefebvre, 2014b: 262-263).

Feodalizmden kapitalizme geçiş ile meta mübadelesi, sömürgelerin fethi ve istilası birincil temeli oluşturmuştur. Kapitalizm geliştikçe yeni coğrafya bilgisinin inşası sermayenin ve işgücünün coğrafi hareketi etrafında temellenmiştir (Harvey, 2011a:146). Nitekim doğanın şehir-devletler aracılığı ile parçalanması ile birikim mekânları tesis edilir. Birikim mekânları coğrafi mekânın parçalanması vasıtasıyla ortaya çıkan mekânlardır. Belirli bir coğrafi bölgede aşırı sermaye birikimi olarak ortaya çıkan kapitalizm, içsel çelişkilerini aşmak için "uzamsal çözüme" başvurur (Harvey, 2011b: 40).

> "Egemenler, özellikle kent mekânlarını sürekli yeniden yıkıma maruz bırakmalarına yol açan bir tür rantiye yasaya tabiler. Değeri yükselen parselleri ve kentsel mekanları yeniden düzenliyorlar, merkezi kent mekanlarını daha fazla tüketebilenlerin kullanımına açabilmek adına, yoksulları kentin sınırlarına doğru sürüyorlar" (Torlak, 2014: 11).

Jeoloji mühendisleri yapılı veya yapılı olmayan çevrede yapılacak inşaat veya enerji yatırımlarında çalışmakta ve sermayenin esnek birikiminin mekân üzerindeki bu rolünden doğrudan etkilenmektedirler. Bu etkilerin jeoloji mühendislerinin mekâna ve doğaya yabancılaşmaları üzerinde etkileri "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır.

Görüldüğü gibi doğa ve mekân içinde bulunduğumuz, yer aldığımız veya hareket ettiğimiz pasif bir alan değildir. Doğa ve mekân bütün ekonomik örgütlenmenin, buna bağlı olarak toplumsal örgütlenmenin, gündelik hayatın aktığı ve yeniden üretildiği; bu yeniden üretimi hem içeren ve aynı zamanda da üretilmesine neden olan toplumsal bir üründür. Mekân değişen ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullara bağlı olarak örgütlenir veya yeniden üretilir. Hatta bazen o mekânı karakterize eden en önemli unsurlar yok edilebilir ve yeniden inşa edilebilir. Dolayısıyla doğa ve mekân nefes alır, aktiftir. Siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler tarafından yeniden üretilir ve aynı zamanda bu ilişkileri de yeniden üretir.

Mekânı dönüştüren jeoloji mühendisleri ikili bir yabancılaşma mekanizmasına tabidir. Bir yanda mekânı rekabetin ve çatışmanın hâkim olduğu boş bir uzama dönüşürken, jeoloji mühendisi bu uzamı dönüştüren öznelerdir ve öte yandan uzam haline gelmiş mekan, serbest piyasa ekonomisinin işlediği piyasada her gün mücadele edilen bir alan haline gelerek jeoloji mühendisini nesneleştirir. Bu yabancılaşma durumunu aşabilmenin yolu ise mekânın ve doğanın üretilen, toplumsal ilişkilerden etkilenen bir süreç olduğunun farkında olmaktan geçer.

2.1.3 Esnek Birikim VS Esnemeyen Mekân

Üretim ilk çağlardan günümüze değin devam eden, bir şey oluşturmak, meydana getirmek anlamına gelen bir eylemdir. 18. yüzyılda Adam Smith'in işbölümü ile üretim artışı konusunda yaptığı çalışmalar ve sonrasında verimlilik artışı, iş gücü verimliliği gibi üretim yönetimi üzerine yapılan çalışmalarla üretimin niteliği değişmeye başlamıştır.

Marksist teoride üretim tarzı, belirli bir tarihsel dönem içerisindeki üretimin şeklini ifade eder. Her üretim, belirli bir toplum biçiminin çerçevesi içinde ve onun aracılığıyla doğanın birey tarafından mülk edinilmesidir (Marx, 1976: 251). Marx, burada bahsi geçen mülkiyet kelimesini özel mülkiyet değil, doğanın metalaşması anlamda

kullanır. İlkel toplumlardaki üretimden günümüz kapitalist toplumundaki üretime değin, üretimin mekâna bağımlı olduğunu belirtir. Üretim için doğanın mülkiyeti, yani mekâna bağımlılık, her üretim tarzında başka biçimlerde kendini gösterir.

Kapitalizmin kesintisiz birikim ekonomisine dayalı işleyişi, onu ekolojik, sosyal ya da jeopolitik sonuçlar ne olursa olsun, kârını genişleterek ilerleme ve büyüme eğilimine mahkûm eder. Öyle ki kriz bile düşük hızda büyüme olarak tanımlanır. Büyümenin merkezinde sermaye birikimi vardır. Kâr döngüsünün gerçekleştirilmesi için, yeni ihtiyaçlar yaratılmaktadır. Gündelik hayatlardaki soyut ihtiyaçların yapısı değişmekte, her geçen gün daha fazla üretici etkinlik gerektiren yeni insan ihtiyaçları yaratılmaktadır.

Üretim giderek daha fazla değişim değerine ihtiyaç duymaktadır. Değişim, iletişim ve ulaşım maliyetleri, yeni pazar arayışları gibi fiziksel koşullardan etkilenmektedir ve her türlü mekânsal engeli aşma amacı içerisindedir. Kapitalizm öncesinde ve kapitalist sistem içerisinde her üretim tarzı mekânsal engeli aşmak için çeşitli stratejiler geliştirir. Sermaye birikimi coğrafi bağlamda meydana gelir (Harvey, 2011; 2014; 2015; Smith, 2013).

Kapitalizm devamlı büyüme düsturu nedeniyle, kendinden menkul bir şekilde daima krize meyillidir. Kriz aşırı birikimden kaynaklı talebin doyması ve yatırıma dönüştürülememesi anlamına gelir. Aşırı birikim sorunu olarak sermaye döngüsünü tamamlayamaz, üretim ve tüketim tıkanır. Bu durumda yeni yatırımlar bulunmalı veya icat edilmelidir.

1973 yılında kapitalizmin krizlerinden biri ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu süreçlerden sonra reel üretim faaliyetleri yerine ikameleri geçmeye başlar. Yani daha esnek emek süreçleri ve piyasalar, daha yüksek coğrafi akışkanlığa ve tüketim kalıplarında hızlı değişikliklere dayanan yeni üretim ve pazarlama sistemleri ortaya çıkar.

Eski tarz sermaye birikiminden yeni bir tarza geçilmesi ile birlikte, Fordizmden (bant üzerinde seri üretim, kitle siyaseti organizasyonu ve müdahaleci refah devleti) esnek birikime, yani âdem-i merkeziyetle birlikte, üretimin farklı mekânlara yayılması; ulus devletin müdahaleci politikaları bırakmasıyla birlikte serbestleşme ve özelleşme süreçlerinin hâkim olduğu bir sisteme geçildiği görülür.

Esnek birikimin (post-fordizmin) dayandığı birikim modeli işgücü piyasaları, emek süreçleri ve tüketim kalıpları bakımından esnekliktir. Esnek birikim modelinde işgücü piyasasının yapısı değiştirilir. Böylece emek gücünün farklılaşan formlar aldığı görülür. Üretim parçalara bölünerek, aynı mekânda bulunma zorunluluğundan bağımsızlaşır. Örneğin geçmişte hepsi aynı fabrika ya da şirket bünyesinde yürütülen işler, parçalara bölünerek herbir parça uzmanlaşan şirketler tarafından yürütülmeye başlanır.

Kolonileşme ve sömürgecilik döneminde sermaye yeni pazarlar bulma ve coğrafi olarak yeni bölgelere yayılma yolu ile genişlemiştir. Esnek birikim çağında artık yayılacak uzamın kalmaması veya sınırlı olması, sermayenin yapılı olmayan mekâna yönelmesine neden olmuştur.

Harvey, sermayenin coğrafyaya yayıldığını anlatırken uzamsal yayılmadan söz eder. Bu çalışmada sermayenin yapılı çevrede mekânın yeniden üretilmesi yoluyla, yayılmasına *pozitif dikine yayılma* olarak; yapılı veya yapılı olmayan çevrede doğal kaynakların/hammaddelerin madencilik faaliyetleri yoluyla işletilmesi yoluyla sermayenin yayılmasına *negatif dikine yayılma* olarak adlandırılabilinmiştir. Buradaki pozitiflik ve negatiflik, coğrafi olarak yer baz alınarak, yerin üstü ve yerin altı olarak, yapılmış bir adlandırmadır. Pozitif yerin üstünü gösterirken, negatif yerin altını göstermektedir.

Sermaye birikiminin kurallarını anlamak, tarihin ve coğrafyanın neden bu biçimleri aldığını anlamaya yardımcıdır.

> "Genel olarak eski tarz sermaye birikiminden yeni bir tarza geçilmesini, Fordizmden esnek birikime geçiş (niş piyasa arayışı, âdem-i merkeziyetle birlikte üretimin farklı mekânlara yayılması, ulus-devletin müdahaleci politikaları bırakmasıyla birlikte serbestleşme ve özelleşme) olarak okuyorum. Sermaye birikimi daima hızlanmanın peşinde olmuş, ulaşım ve iletişim alanlarında devrimler getirmiştir. Bunlar da mekânsal engellerin kaldırılması demektir. Zaman-mekân sıkışması mekânın sıfıra indirgenmesidir" (Harvey, 2011: 163).

Bugün teknoloji, sanayi ve yabancılaşmış bilim sonu gelmeyen ihtiyaçları karşılamak için örgütlenen, kapitalist sisteme dâhil araçlardır. Nüfus sabit kabul edilse dahi yapısı gereği büyüme odaklı kapitalist sistemde devamlı olarak yaratılan ihtiyaçların karşılanabilmesi için her geçen gün artan enerji ve ham madde ihtiyacı, var olan kaynakların işletilmesi ve/veya yeni kaynakların aranması ihtiyacını doğurmaktadır. Jeoloji mühendisliği bu ham maddelerin ve enerji kaynaklarının aranması, bulunması ve işletilmesi işlemlerini gerçekleştiren bir iş koludur. Dolayısıyla jeoloji mühendisleri bir gerekliliği karşılama amacı güderek, doğayı iş sahalarına çevirmekte, sermayenin zaman zaman uzamsal ve çoğunlukla pozitif ve negatif dikine yayılması aracılığı ile genişlemesine dolaylı/dolaysız katkı koymaktadır.

2.2. Yabancılaşma

Sie vissen das nicht, aber sie tun es.

Bilmiyorlar, ama yapıyorlar.

Karl Marx

Her üretim tarzı yeni bir toplumsal örgütlenmeyi doğurur. Endüstrileşme ile birlikte toplumsal örgütlenme tam anlamıyla üretime odaklı bir hal almış ve mümkün olan en kısa zamanda, en fazla ürünün üretilebilmesi anlamına gelen kitlesel üretimin

gerçekleştirilebilmesi için kentsel organizasyon, zamansal planlama, bireyin başkalarıyla ilişkileri vb. buna göre planlanmıştır. Gündelik hayat çalışma zamanı ve boş zaman olarak iki bölüme ayrılmış ve birey boş zamanda da hem üretim için kendini yeniden üretmesi, hem de boş zamanda bile üretime katkı koymasını sağlayacak bir beğeniler sistemi geliştirilmiştir. Toplumsal örgütlenme insanın nefes aldığı her an şeyler dünyasını zenginleştirecek şekildedir.

Teknoloji ve bilimdeki gelişmeler yüzyıllar boyunca kendisine inanılmış olan katı görünümleri bile eritmektedir. Teknoloji o kadar hızlı bir ilerleme kaydetmektedir ki, bireyin kendi zihni bu hıza yetişememektedir. Bilim ve teknoloji insanın varlığını insanı gerçekliğinden koparark öyle sistematik, olması gerektiği gibi tanımlamakta ve kurgulamaktadır ki birey hep bu olması gerekenin ardından koşturmakta, bu durum bireyin kendine, bedenine ve kendini zaman zaman öyle davranmaya zorlayan dünyaya karşı yabancılaşmasına neden olmaktadır. Buna en güzel örnek Georg Büchner'in "*Woyzeck*" adlı oyununda[6] Woyzeck ve denek olduğu doktor arasında geçen diyalogdur.

> Woyzeck para karşılığında bir denek olarak kullanılmaktadır. Bir süre sadece bezelye yemek ve idrarını biriktirerek kendisine teslim etmek üzere bir doktor ile anlaşır. Woyzeck'in bir gün duvar dibine idrar döktüğünü gören doktor, Woyzeck'in doğal zorunlulukların önüne geçilemediği yönündeki mazeretine karşı insanlık onuru adına (!) şöyle konuşur: "Doğa zorluyor, doğa zorluyor! Doğaymış! Ben '*musculus consrictor vesicae*'[7]in insanın istencini buyruğuna aldığını kanıtlamadım mı?" (Kızıltan, 1986: 9-10).

Büchner'in Woyzeck'i endüstrileşme ile sistemin farklı alanlarındaki temsillerinin dönüşmesi sonucu yabancılaşan 19. yüzyıl bireyini temsil etmektedir. Woyzeck bilimin,

[6] Büchner'in bu oyunu 1836 yılında yazmaya başladığı ve ölümüyle yarım kaldığı bilinmektedir.

[7] Mesane

devletin ve sistemin farklı alanlardaki temsillerinin 19. yüzyıl bireyi üzerinde nasıl baskı aracı olarak kullandığı ve birey ile kendisi arasında duvarlar örerek bireyi yabancılaştırdığının bir örneğidir. 19. yüzyılın bireyi yalnız, hiçbir yere ait olmayan, kendi benliğinden dahi sürgün edilmiş bir bireydir. Bu açıdan daha önce pek çok disiplin tarafından araştırma konusu yapılmış olan yabancılaşma, 19. yüzyıl itibariyle bireyin hayatında bir problem olarak kendini göstermeye başlamıştır.

Yabancılaşmanın ne olduğunu bir çırpıda açıklamak oldukça zordur. Çünkü yabancılaşma kavramsal olarak pek çok disiplin tarafından incelenmiş olan tarihsel ve güncel olarak pek çok disiplinle ilişkili bir terimdir. Farklı disiplinlerle maruz kaldığı bu ilişki nedeniyle, kavrama her disiplin kendi bağlamında katkıda bulunmuştur.

Johnson'a göre (1973: 3) yabancılaşma kelimesinin çağdaş dilde kullanımı bilimsel, popüler bir ifade ve kültürel bir motif olarak önemli birkaç kelimeyi karşılayan anlamsal bir zenginliğe ve/fakat karmaşıklığa ulaşmıştır. Hardin (akt. Johnson, 1973: 27) yabancılaşma kelimesini "*panhreston*" kelimesiyle açıklar. Panchreston kelimesi ile Hardin'in yabancılaşma kavramına dair anlatmak istediği "kullanım veya konjonktürel şartlara bağlı olarak pek çok anlam olasılığını barındırsa da ayrıntılı bir şekilde düşünülerek tasarlanmış ve tipik bir anlam formuna sokulmuş, böylece herhangi bir pratik kullanıma uygun hale getirilmek amacıyla oldukça basitleştirilmiş bir kavram" anlamındadır. Bu anlamıyla Hardin'in tanımladığı yabancılaşmanın çağdaş kullanımı, her şeyi açıklama teşebbüsünde olan ancak temelde hiçbir şeyi açıklamayan bir kavram olduğudur.

Bu tez kapsamında, yabancılaşma kavramının teolojideki, felsefedeki eski anlamlarından ve varoluşçu psikiyatrideki güncel anlamlarından ziyade sosyal-bilimlerde yabancılaşma kavramına getirilmiş bakış açıları incelenerek, genelde çağımız insanının gündelik hayatında yaşadığı yabancılaşma ve özelde de jeoloji mühendislerinin işlerinden

kaynaklı olarak yaşadıkları yabancılaşma tartışılacaktır. Böylece yabancılaşma kavramı içerdiği anlam kalabalığından bir nebze de olsa arındırılmaya çalışılarak ve yalınlaştırılarak ele alınacaktır.

Bu bölümde sırasıyla Hegel'in ve Marx'ın yabancılaşma ile ilgili düşüncelerine yer verildikten sonra, Sennett, Simmel ve Lefebvre gibi çağdaş sosyal bilimcilerin çağımızın insanına ve bireyin gündelik hayatına yabancılaşması konusundaki çalışmalarına yer verilecektir.

Yabancılaşma kavramını sistemli olarak inceleyen ilk filozoflardan en önde geleni Hegel dir. *Tinin Görüngübilimi* (1986) kitabında yabancılaşmadan öznenin gelişimi olarak söz eder. Hegel'de *tin* kendisi için nesne olursa kendisi için nesnesi de olur. Dolayısıyla artık tin kendisi için/kendisinin başkası olamaz. Çünkü kendisi için/kendisinin de başkası olur, başkalığı yok ederek gene kendisine döner. Bu her durumda bu şekilde devam ederek tinin genel gelişimi ve buna eş anlı olarak bilincin özel deneyleri olarak tezahür eder. Bunun gündelik hayattaki karşılığı tecrübedir ve soyut olarak gerçekleşen bütün bu süreç somuta yansıdığında bilince ait olur.

Hegel'e göre (akt. Kızıltan, 1986: 19) dünya tarihinin amacı Tin'in hakikatte ne ise onun bilgisine ulaşmasıdır. Tin'in kendini hakikatte olduğu gibi gerçekleştirebilmesi için kendi kendini konu edinmesi, kendisini karşısına alması gerekir. Tin başka biri olduğu an kendine yabancılaşmıştır ve başkalığı yok ederek kendine döndüğü an ise yabancılaşmadan geri dönmektedir. Bütün bunlar oluşun diyalektik sürecidir. Dolayısıyla Hegel'de yabancılaşma, bilincin gelişim sürecidir ve bu nedenle, bir anlamda oluşun koşuludur.

Feuerbach, Hegel'in, doğanın mutlak tinin kendisine yabancılaşmış biçimi olduğu görüşüne karşı çıkarak, insanın kendine yabancılaşmış Tanrı değil, Tanrının kendine

yabancılaşmış insan olduğunu ileri sürer (Marx, 2013: 11). Belge'ye göre Feuerbach'ın yabancılaşması tarihi olmayan, sınıfı olmayan, soyut insanın yabancılaşmasıdır (2017: 8).

Marx'ın yabancılaşma teorisi Hegel ve Feuerbach'ın yabancılaşma kavramsallaştırmasının eleştirisi üzerinden yükselir. Marx yabancılaşma kavramını kapitalizmin bir sonucu olarak ele almaktadır. Marx'a göre (2017: 75) emek yalnızca meta üretmez, kendini ve bir meta olarak işçiyi de üretir. Emeğin ürünü-emeğin ürettiği nesne- emeğin karşısına yabancı bir şey, kendini üretenden bağımsız bir güç olarak dikilir.

Bütün bunlardan bahsetmeden önce ise Marx'ın insan doğası, insanın doğa güçleri ve insanın kendilerini doğada nesneleştirirken doğa ile kendi türsel varlıklarıyla ve bizzat kendileri ile kurdukları ilişki konusunda söylediklerinden söz edilmesi Marx'ın yabancılaşma kavramını anlayabilmek açısından önemlidir.

Marx yabancılaşma türlerinden biri olarak, insanın kendi türsel varlığına yabancılaşmasından söz ederken, kullandığı insanın kendi türsel varlığı kavramı, doğal insan kavramından ayrı tutmaktadır. Bu iki kavram arasındaki ayrıma girmeden önce ise Ollman'ın (2015) uzun uzun üzerinde durduğu "güç" ve "gereksinim" kavramlarının Marx'ın teorisinde nasıl kullanıldığından söz etmek yerinde olacaktır. Buna göre gündelik dilde Marx'ın kullandığı "güç"e en yakın anlamlar "yetenek", "beceri", "işlev" ve "kapasite"dir (Ollman, 2015: 134). Güç aynı zamanda "hâlihazırda ne ise daha fazlası olma olasılığını" (Ollman, 2015: 134) da içinde taşıdığı için bir değişim süreci içerisinde yer alır. Doğal güçlere örnek olarak emek, yemek, cinsellik verilebilir. İnsanın doğal güçlerinin iki belirgin karakteristik özelliği vardır: İlk olarak bu güçler insanda "eğilimler ve yetenekler-dürtüler" olarak vardır. İkincisi, kendi doyumlarını insan bedeni dışındaki nesnelerde ararlar (Ollman, 2015: 139).

İnsan sahip olduğu doğal güç yani doğal yetenek, beceri, işlev ve kapasiteyi gerçekleştirmek için dürtü ve arzuya gereksinim duyar. Ollman bu karakteristiğin iki yönünü anlatırken açlık ve yemek yeme örneğini verir (Ollman, 2015: 139-140). İnsanın yemek yeme gücünü gerçekleştirmesini sağlayan açlık dürtüsüdür ve yemek olarak neyi seçeceğini de tat alma duyusu belirler. Yemek yemesi sonunda giderecek olduğu açlık dürtüsü de kendi dışındaki nesneler ile sağlanabilmektedir.

> "İnsanın bedeni yaşayan maddi bir nesnedir...İnsanın güçleri belli bir nesneyi (insanın kendisini) içermekle kalmaz, aynı zamanda diğer nesnelerle (doğada) gerçekleştirilebilir. Yani insanın doğası ve nesneler arasında bir içsel ilişki vardır... İnsanın doğası kavramı doğa ile ilgili her şeyi ve aynı zamanda insanla ilgili her şeyi kapsayan bir ibaredir" (Ollman, 2015: 141-142).

Marx'ta insan doğasının kendine içkin özelliği sebebiyle insanın kendisini gerçekleştirmesi, doğada kendilerini nesnelleştirmeleri ile gerçekleşmektedir. Bu süreç ne ise daha fazlası olmak ve kendilerini geliştirmek ile beraber doğayı da değiştirmelerine neden olmaktadır. Marx'a göre bireyin doğayı kendi parçası ve kendini de doğanın bir parçası yaparken kullandığı temel araç, bireyim üretici etkinliğidir (Ollman, 2015: 209).

> Marx'ta içsel ilişkiler anlayışının yardımıyla ortaya çıkan ve insan doğası olarak kavranılan doğa ile insan arasındaki özgül birlik düşünüldüğünde, bu ilişkilerde bireyin öncü rolünü azaltan bütün önemli değişiklikler insanlar doğayı ayırıyormuş gibi değerlendirilir. İnsanın ayırt edici karakterinin yansımalarına bakılarak denilebilir ki, insan ve dış dünya arasındaki ilişkiler, bu karakteri, insanın üzerinde denetimini yitirdiği çok sayıda unsurun arkasına gizleyecek birere araç haline gelmiştir. Yabancılaşma kuramı, bağımsız olduğu varsayılan işte bu unsurlara odaklanır (Ollman, 2015: 217).

Marx emeği ilk ve henüz yabancılaşmamış anlamında "bir yaşam eylemi ve üretici yaşam" olarak tanımlar (Fromm, 1973: 49). *Alman İdeolojisi* (2013) adlı kitabında

emeğin bir yaşam eylemi ve insanın kontrol etmesi gereken bir şey olması gerekirken insanı köleleştiren ve onu nesneleştiren bir hal almasının sebebinin kişisel ve ortak çıkarlar arasındaki uçurum olduğunu söylemektedir.

Marx yabancılaşmanın kapitalist ekonomide emeğin yapısı ve işlevi aracılığıyla meydana geldiğini söyler ve emek ile emeğin kendisine yabancılaşmış ürünü olarak nesneleşmiş ürün arasındaki ilişkiyi şöyle anlatır;

> Emeğin ürünü, bir nesneye aktarılmış, maddeleşmiş emektir. Emeğin nesneleştirilmesidir. Emeğin gerçekleştirilmesi, emeğin nesneleştirilmesidir. Politik iktisadın ele aldığı durumlarda emeğin bu gerçekleşmesi, işçiler için gerçekliğin yok olması şeklinde görülür. Nesneleşme, nesnenin yok oluşu ve nesneye kölelik, işe yabancılaşma, başkalaşma olarak ortaya çıkar... İşçinin kendi ürününden dışlaştırılması, sadece emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş olduğu anlamına gelmez, onun dışında bağımsız, ondan başka bir şey olarak var olduğu, karşısına dikilen bağımsız bir güç olduğu anlamına da gelir yani işçinin nesneye aktardığı hayat, yabancı ve düşman bir şey olarak kendi karşısına çıkmaktadır (Marx, 2017: 75-76).

Marx'a göre (akt. Kızıltan, 1986: 21) tarih boyunca ve ilk insandan bu yana toplumsal etkinliğin üç yönü olmuştur. İlki yaşamak için gerekli araçların sağlanmasına yöneliktir. Bunlar insanların hayatta kalabilmek için en temel gereksinimlerini karşılamak için gereksinim duyulan temel araçlardır. Marx bundan ilk tarihsel eylem olarak söz eder. Bu evreden sonra gelen evre, ürettiği bu araçlara uygun geliştirdiği üretim biçimi doğrultusunda, bu üretim biçiminin doğurduğu yeni gereksinimleri karşılamaktır. Diğer bir eylem ise kendi öz yaşamlarını her gün yeniden kuran insanların başka insanları yaratmaya, insan neslini devam ettirmeye başlamasıdır (Kızıltan, 1986: 21). Bu nedenle Marx'ta insan ürettiğinin yaratıcısı olduğu kadar onun ürünüdür de (Kızıltan, 1986: 22).

Lefebvre, Marx'ın şeyler dünyasının artan değeriyle doğrudan doğruya orantılı olarak ‘insanlar dünyası değersizleşir’ sözü temelinde üretim etkinliği sonucunda üstesinden gelinmesi gereken şeylerin izini gündelik hayatta sürmüş ve yabancılaşma kavramını bu şekilde açıklamıştır. Lefebvre, Marx'ın yabancılaşmayı kapitalizmle sınırlamadığını vurgulamaktadır. Lefebvre'e göre (2015: 70) yabancılaşma, çelişik süreç olan "yabancılaşmadan kurtulma"yla birlikte, yeni biçimler altında sürer, hatta yeniden doğar. Yabancılaşmadan kurtulmak suretiyle ulaşılacak bütünsel insan sonsuzda bir sınırdır.

> İlerleme, insanlık içinde gelişme ancak bütünsel insan mefhumuyla anlam (yani hem anlam, hem yön) edinir. Tarihin her dönemi, tarihsel olarak erişilen her evre bir bütün oluşturur; aynı şekilde, her kısmi faaliyet, pratikte fethedilen her iktidar; her dönem de kendi insan gerçekliği tohumunu taşır ve bu tohum, sonraki gelişim boyunca ortaya çıkar ve belirir (Lefebvre, 2015: 74).

Yabancılaşmayı bir oluş olarak kabul eden düşünürlerin aksine, Lefebvre bütünsel bir insana ulaşılamayacağını söyler. Her iktidar kendi bütünsel insan gerçekliğini yaratacağı için daima var olan bir yabancılaşma söz konusudur. Böylece Lefebvre bireyi dışsal, nesnel algılayan batı ideolojisini yeniden üretmektedir.

2.2.1 Birey ve Yabancılaşma

İçinde yaşadığımız toplumu pek çok sosyolog farklı biçimlerde adlandırmaktadır. Bilgi toplumu, enformasyon toplumu, network (ağ) toplumu (Castells, 1999), risk toplumu (Giddens ve Beck, 1992) vb. Freud[8] uygar toplumda birey açısından en belirgin özelliğin huzursuzluk olduğunu yazmıştır ve ona göre bu huzursuzluğun arka planında yatan şey bu bölümde ayrıntılı olarak bahsedilecek olan ego açığıdır. Toplum bireyselleşmiştir (Elias, 2004; Bauman, 2005) öyle ki bu bireyselleşeme bireyin de

[8]Bkz. Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2014: S. 104.

dışında gerçekleşen bir süreçtir. Çünkü modern toplum, bireylerin "toplum" denilen karşılıklı karmaşıklıklar şebekesinin her gün yeniden biçimlenmesinden ve yeniden müzakere edilmesinden ibaret olan etkinlikleri kadar, bireyselleşme etkinliğinde de var olmuştur (Bauman, 2005: 61).

Bauman yenidünya düzensizliği ifadesinin küreselleşmeyi anlatan en iyi ifade olduğun söyler. Aslında belirsizlik ve düzensizlik sadece bu döneme özel olgular değildir. Örneğin Sennett (2008: 30) insanlık tarihinin büyük bölümünde insanların kendi yaşamlarının savaş veya açlık gibi felaketlerde aniden değişeceğini ve hayatta kalmak için doğaçlama yaşamak zorunda kalacaklarını bildiklerini söyler. Ancak bugünkü düzensizliğin ve belirsizliğin karakteri farklıdır. Bugünkü belirsizliğin garip yönü, bunun hiçbir korkunç tarihi felaket olmadan var olmasıdır. Belirsizlik güçlü kapitalizmin gündelik işleyişine sinmiştir, istikrarsızlık normal durumdur (Sennett, 2008: 30).

Sennett'in sözünü ettiği istikrarsızlığın bireyin karakterindeki yansımalarına geçmeden önce belirsizliği ortaya çıkaran ekonomik faktörlere kısaca değinilecek olursa; serbest pazarın büyümesi, para arzının hacminin artması ve/veya mal miktarının artması olarak tanımlanabilir. Kapitalizmin bu ekonomik koşullarının sonucu olarak toplumsal iş bölümü ve uzmanlaşmanın karakteri değişmiştir. Günümüze işbölümü ve uzmanlaşma emeğin toplumsallıktan yalıtılması karakteristiğini taşır ve bu da insanın yabancılaşması anlamına gelir.

Ortaçağ'ın kısıtlayıcı ortamından kurtulan modern dönem insanı için bireyselleşme ve özgürleşme saikleri farklı görüngülerde ortaya çıkar. Bunun sebebi modern çağ insanının yabancılaşmasından kaynaklı olarak devamlı kendi benliğini aramasıdır. Rönesans ve aydınlanma ile birlikte birey özgürlüğüne kavuşmuş gibi görünse de, özgürlüğüne tam anlamıyla kavuşmamıştır. Bireylerin savunduğu eşitlik ve

özgürlük fikri sadece ekonomide de pratiğe geçirilmiştir: Özgürlüğüne kavuşan *laissez faire, laissez aller* anlayışı olmuştur.

> 19. yüzyıla gelindiğinde bireyin savunduğu bireycilik biçimi 18. yüzyıl eşitlik fikrinin yerine eşitsizliğin geçirilmesidir. Artık önemli olan özgür bir birey olmak değil, özel ve ikame edilemez bir birey olmaktır (Simmel, 2015: 215).

Özel ve ikame edilemez bir birey olabilmek uzmanlaşmanın ve ucu bucağı olmayan bir rekabet ortamının varlığı anlamına gelir. Çünkü özel ve ikame edilemezin ne bir sınır ne de bir tanımı vardır ve her zaman yaşadığı toplumu anlamaya dönük sosyal bir izahı olan, kültürel olarak kendisini tanımlayabilen insanın bunları gerçekleştirebileceği bir bütünlüğü yoktur. Bugün tahsilli insanların hangi fikir çerçevesinde yaşadıklarını sorarsanız, çoğu, uzmanlıklarıyla ilgili mesleki cevaplar verir. Bütün hayata ve her bireyin uzmanlaşmış etkinliğine egemen olan herhangi bir kültürel fikrin izine rastlamak zordur (Simmel, 2017: 63).

2.3 Mekân ve Yabancılaşma

Marx yabancılaşmadan söz ederken yabancılaşmanın kategorilerinden birinin insanın doğaya yabancılaşması olduğunu söyler. İnsanın insanı sömürmesi, insanın doğayı sömürmesi ile başlar. Bu denklem bizi yabancılaşmanın temelinin insanın doğaya yabancılaşması olduğuna götürür. Doğadan/mekândan yabancılaşma hem diğer yabancılaşmaları tetikler ama aynı zamanda diğer yabancılaşmalar da yeniden doğadan/mekândan yabancılaşmaya neden olur. Lefebvre'in insanın doğadan yabancılaşması ile ilgili şunları yazmıştır:

> "İnsanın tarihöncesinde (dolayısıyla şu ana dek) insan öncelikle doğanın bir varlığı oldu. Oysa maddi ve biyolojik doğada oluşum kendini parçalanma, dağılma, dışsallaşma, karşılıklı dışlama ve imha olarak gösterir. Doğal başka varlık, esasen düşman varlıktır. İnsanın doğal tarihi olan bu tarihöncesinde olup biten özellikle buydu. Fakat toplumsal varlık olarak da zaten başka şey oluyordu. Böylelikle,

> insanın doğal tarihi içinde, insanın içindeki doğa her zaman yeniden başlayan yabancılaşmasının, iç çelişkisinin derin nedeni ve sürekli mevcut sebebi oldu" (Lefebvre, 2015: 76-77).

18. yüzyıl doğanın metalaşması ile doğadan yabancılaşılan ama aynı zamanda da doğal ve bakir olanın fetişleştirildiği bir dönemdir:

> "...Ama asıl dalga, sonraki her şeye öncülük eden ilk adım… Duvarların yıkılması fossesin (tek başına kullanılan hendeğin) keşfiydi: O zamanlar çok hayret uyandırmış, herkesin yürürken birden bire ve fark edilmeden ortaya çıkan bir engelle karşılaşmaktan ötürü şaşkınlığını ifade etmek için "Vay! Vay!" dediği bir şeydi… Hendek içindeki o çite bu nedenle ilk adım diyorum… Hendek içindeki çit görünmeyince parkın bitişiğindeki arazi, içerideki çimenlik ile uyumlu hale gelecekti ve bahçe de fazla ciddi düzenliliğinden kurtarılıp, daha bakir topraklara uyacaktı böylece" (Walpole'den akt. Sennett,1999: 95).

İngiliz ve Fransız bahçelerinde yaratılan çiçek bolluğu, içeri ve dışarı ayrımını ortadan kaldıran duvar yerine camlı yapılar. Aslında bütün bu çabalar insanın doğadan ve mekândan yabancılaşmasını derinleştirmekten başka bir işe yaramaz. "Doğa Mı Mekân Mı" bölümünde kentleşme ile birlikte doğanın toplumsal mekândan uzaklaştırıldığına değinildiği gibi, en başta aşina olduğumuz bir mekân olan doğa, aşina olmadığımız bir doğa halini alır. Gerçek doğa artık bize yabancıdır ve dışarıda, uygun mesafede olmalıdır. Bize yabancı olan bu dışarıdaki, yabancı doğa içerisinde ve bu doğa ile yapılabilecekler üzerinde durmak gerekirse; gündelik hayatın keşmekeşinde, şehrin bunaltıcı karmaşasından kaçmak için, emeğin yeniden üretimi için yaratılmış bir boş vakit aktivitesi olarak doğada vakit geçirilebilinir. Ancak buradaki sözü edilen doğanın hangi doğaya karşılık geldiği oldukça tartışmalı bir durumdur. Örneğin doğanın içerisinde yer alan ancak devletlerce "doğal park", "milli park" olarak ilan edilmiş mekânlar, yapılı mekân olmadıkları halde ne doğal olana ne de yapay olana aittirler. Doğanın elinden

alınarak doğal mekâna inşa edilen bir baraj, hem bir üründür, hem de doğanın az çok bir parçasıdır.

Bu çalışmada, mekan ve yabancılaşma kapsamında, jeoloji mühendislerinin çalıştıkları arazi ve şantiyelerin, mekânın ontolojik olarak yabancılaşma durumunu içinde barındırdığı yok-yerler olduğu düşünülmektedir. Yok-yer kavramı ilk kez antropolog olan Marc Augé tarafından kullanılmıştır (1996:83-124). Augé 'yer'in kimlikleyici/özdeşleyici, ilişkisel ve tarihsel olarak tanımlanmasıyla yer olabildiğini söyler ve tersinden bir tanım yaparak kimlikleyici/özdeşleyici, ilişkisel ve tarihsel olarak tanımlanamayan uzamın ise bir yer-olmayan[9] olduğunu iddia etmektedir.

Augé (1996: 87) bu kavramı hava, demir ve kara yollarını ve taşıt araçları denilen devingen mekânları (uçaklar, trenler, arabalar), havalimanlarını, uzay uçuşları için hazırlanmış gar ve istasyonları, büyük otel zincirlerini, eğlence parklarını vs... gibi yerler için kullanır. Buralar bir yerden bir yere gidebilmek amacının aracı olan, yersizlik anlamını da barındıran mekânlardır.

[9] (Non-space) Kitabın daha sonra yapılan çevirilerinde yok-yer olarak çevrilmiştir. Yapılan çalışmalarda da yok-yer olarak kullanılmıştır.

BÖLÜM 3

3. JEOLOJİ MÜHENDİSLİĞİ ve SINIF

3.1 Mühendisliğin ve Mühendislerin Tarihi

Bu bölümde ortaçağdan günümüze bilgi üretim sürecinin nasıl örgütlendiğine paralel olarak mühendislerin toplumsal ilişki ağlarındaki konumu ve işlevleri tartışılacaktır.

Mühendislik mesleği profesyonel mesleklerden biridir. Küçük Oxford Sözlüğü "profes" sözcüğünün ilk anlamının dinsel bir kökten geldiğini ve "dinsel düzen adına yemin etmeyi" dile getirdiğini bildirmektedir; 1675 yılından itibaren sözcük dinsel anlamını yitirmiş ve "yeteri kadar nitelikli olma anlamına" gelmeye başlamıştır (Hughes, 1963: 26). Meslek görevi halkın elde edemeyeceği bir grup özgün bilgiye hükmetmek olan hizmet grupları olarak tanımlanabilir (Hughes, 1963: 130).

Mühendislik kelimesi Arapça *hnds* kökünden gelir. Arapçaya da Eski Mısırlıların ölçüm sistemi demek olan *mesaha* kelimesinden geçtiği söylenebilir. Çünkü anlam olarak *hnds* kökünden türeyen *muhandis* kelimesi arazi ölçen, matematiği kullanan kişi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *muhandis* kişi matematik kullanan, ölçen anlamında kullanılmaktadır.

Latin kökenli dillerde mühendis demek olan *engineer* Latince yaratan, icat eden anlamına gelen *ingignere* kelimesinden türemiştir . *İngenium* 14. yüzyılda Romalıların kuşatma silahları gibi savaşta kullanmak için icat ettiği makineleri adlandırmak için kullanılan bir kelimedir. Makine üretiminin yaratıcı bir edim olarak görülmesi sebebiyle bu kelimeden türeyen *ingenius* yaratan, zeki anlamlarında kullanılır. 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte köken olarak *ingenium* kelimesinden türeyen engine, ısı enerjisinin mekanik enerjiye dönüşümü ile icat edilen buharlı makinenin icadından sonra bir enerji

kaynağını harekete geçiren motor anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Engineering, 2018). Fiil olarak *engine* üretmek, meydana getirmek, yol açmak anlamında genişlemiştir ve hemen hemen *to engender* ile aynı anlama gelmiş ve bugünkü yapısı olan *engineer* haline gelmiştir. Görüldüğü gibi mühendislik kelimesinin anlamı, mesleğin tarihsel gelişimine paralel olarak güncel anlamına evrilmiştir.

TDK'da Mühedislik, 'İnsanların her türlü ihtiyacını karşılamaya dayalı yol, köprü, bina gibi bayındırlık; tarım, beslenme gibi gıda; fizik, kimya, biyoloji, elektrik, elektronik gibi fen alanında; uçak, otomobil, motor, iş makineleri gibi teknik ve sosyal alanlarda uzmanlaşmış, belli bir eğitim görmüş kimse" olarak tanımlanmaktadır (Mühendis, 2018).

Mühendislik kapitalizmle birlikte sistematikleşen bir meslek halini almıştır ancak mühendisliğin tarihi ilkel insanlara kadar götürülebilir. Örneğin 35.000 yıl önce Yeni Gine'nin doğusunda bulunan bir grup insan Bismark Takımadaları arasındaki New Bratain ile New Ireland ve Salaman Takım Adaları arasında yer alan Buka'ya gitmişlerdir. Bu iki ada arasındaki mesafe 160 km'lik bir deniz mesafesidir. Bu 160 km boyunca kendilerini suyun üzerinde tutan bir şeyin icat edildiği anlamına gelir. 2000 yıl öncesinden Sümerlere ait kil tabletlerde *usturlap* adı verilen ilkel bir açı ölçerden bahsedilir. 1600 yıl önce Hitit İmparatorluğu'nun Konya'da Kadınhan Köylütolu bendini, Ilgın Yalburt'da su toplama havuzunu, Beyşehir-Eflatunpınar'da su anıtı ve gölet yaptığı bilinmektedir (Bildirici, M. ve Bildirici, İ.Ö., 1197: 1116). 1850 yıl önce Mısır'da yazılan Rhind papirüsü matematik öğretmeyi amaçlayan bir papirüstür. Bu papirüste arazi ölçümünün ilk biçiminden bahsedilmektedir. Bu sisteme ***mesaha*** denmektedir. Bu konudaki örneklemeleri daha da artırmak mümkündür.

Kapitalizm öncesi dönemlerden olan Helenistik dönem mühendisliğin-mimarlığın kapitalist dönem kadar olmasa da sistematikleşme yolunu açan bir dönemdir. Çünkü bu dönem bilimsel olarak büyük sıçramalı gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Helenistik

dönemde, bugünkü Yunanistan'ın bulunduğu yerde teorik bilim ve felsefe oldukça gelişmiştir. Anadolu bölgesinde ise uygulamalı bilimlerin oldukça gelişmiş olduğu bilinmektedir. Bu dönemde matematik ve geometride oldukça önemli aşamalar kaydedilmiştir.[10] Roma dönemi ise mühendislik uygulamalarının çok yaygın olduğu bir dönemdir. Roma imparatorluğunun yayılmacı politikası bunun en önemli sebebidir. Çünkü yayılmacı politikası gereği ulaşım ihtiyacı sebebiyle bayındırlık yapılarının önemi artmış bu da mimar-mühendisin önemini arttırmıştır.

13. ve 14. yüzyıllarda mühendislik-mimarlık gibi mesleklerde herhangi bir uzmanlaşma henüz söz konusu olmadığı için mühendisler mühendis oldukları kadar mimardırlar ve bu kişiler işlerinin uzmanıdırlar. Zamanın mimar-mühendislerine günümüz astronotlarından ya da olimpiyat şampiyonlarına olduğu gibi birer şampiyon gözüyle bakılmaktadır ve çağdaş mimar ve mühendislerin hiç biri Ortaçağ mimarlarının mühendislerinin kazandığı saygınlığa ve onura erişebilmiş değillerdir (Gimpel, 1997: 113). Öyle ki 13.-14. yüzyıllarda İsa'nın elinde bir pergel ile evreni ölçen bir mühendis-mimar olarak betimlendiği bir minyatür yayınlamıştır[11]. Bu minyatür dönemin insanları için mühendis-mimarların ne kadar saygı değer insanlar olduklarının bir göstergesidir.

Modern mühendisliğin doğuşunun Sanayi Devrimi ile başladığı kabul edilir. Sanayi Devrimi ile birlikte, öncesinde usta-çırak ilişkisi ile yetişen bir avuç mimar-mühendisin ekonomideki hızlı gelişme, sanayileşme sonucu kentleşmenin patlaması; büyüyen barınma, alt yapı gibi temel gereksinimler; üretilen malların dış pazara gönderilmesi için gereksinim duyulan yol, köprü, liman gibi bayındırlık hizmetlerine olan ihtiyacı karşılamaya ne nicelik olarak ne de nitelik olarak yeterli olmadığı görülmüştür.

[10] Ayrıntılı bilgi için Colin A. Ronan'ın *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Biliminin Tarihi ve Gelişmesi* (2005) kitabına bakılabilir.

[11] Bkz. Jean Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, sf. 140.

Mühendis-mimara olan ihtiyaç daha önce hiç bir dönemde olmadığı kadar artmış ve 1753 yılında Fransa'da ilk mühendislik okulu kurulmuştur.

İlk mühendislik okulunun Fransa'da kurulması elbette tesadüf değildir. 15. yüzyılın ortalarında Rönesans, 16. yüzyılda Reform hareketi ve 17. yüzyılda Kartezyen Felsefe'nin öncülüğünü yaptığı Aydınlanma düşüncesi akıl (raison), birey (individu) ve ilerleme (progrès) kavramları üzerinde yükselmiştir. Akla, bireye ve ilerlemeye olan vurgu herkesçe kabul görecek mutlak doğru-faydalı çıkarların olduğunu gündeme getirmekteydi ve birey akıl yoluyla doğaya da egemen olmaktaydı. Böylesi bir arka planda doğanın kaynaklarını insanların ihtiyaçlarını karşılamak için bilgisini kullanarak, akılcılık ilkesiyle hareket eden bir mühendis figürü ortaya çıkmıştır. "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde sıklıkla karşımıza çıkacak olan *kamu yararı* düşüncesi, Aydınlanma döneminden günümüze değin "ilerleme ve insanlık yararına" bilgisini doğayı denetleyen bir güç olarak kullanan mühendislik anlayışının halen varlığını devam ettirdiğinin göstergesidir.

Aydınlanma dönemi düşünürlerinden biri olan ve bu dönemki düşünceleri farklı bir biçimde sentezlemiş olan Saint-Simon'a göre her düzenli toplum, manevi güç ve maddi güç olmak üzere iki güce dayanmaktadır. Ortaçağ'da manevi güç rahiplerin elindedir, maddi güç savaşçıların yani asillerin elindedir. Kurulacak yeni düzen de iki kuvvete dayanacaktır ve manevi gücü bilginler, maddi gücü endüstriyeller[12] temsil edecektir (Meriç, 1996: 52).

Saint-Simon, kolektif üretim pratiğinde (toplumun hedefi olarak) oluşmuş sanayi sınıflarını, sistemi kurmaya çağırır. Saint-Simon'a göre nazariyelerin yerini pozitif

[12] Endüstriyeller kelimesini 1817'de Saint-Simon Fransızcaya kazandırmıştır: Toplumun çeşitli üyelerinin ihtiyaçlarını veya fizik zevklerini karşılayacak bir veya birçok vasıtayı üretmeye veya üretilen malları bu fertlere ulaştırmaya çalışan adama (Meriç, 1996: 52).

fikirler; kaprise dayanan ahlakın, vahye dayanan politikanın yerini, akla dayanan ahlak ve endüstriye dayanan politika almalıdır ve burada çalışan ana sınıftır, toplumu besleyen sınıftır (Meriç, 1996: 53). Amaç üretime en uygun sosyal sistemi bulmaktır ve bu sistem çalışanları aylakların zararından koruyacak bir sistem olmalıdır. Saint-Simon böyle bir endüstriyel sistemin kurulabilmesi için tüm üreticilere, sınai öğelere ve fikir adamlarına çağrı yapar.

Veblen de Saint-Simon gibi çalışmalarında mühendise özel bir anlam yüklemiştir, aslında Veblen'e göre bu durum kaçınılmazdır.

> "Sanayi uzmanları, mühendisler, kimyagerler, mineraloglar ve her türden teknisyenler sanayi sistemi içerisinde daha fazla sorumluluk isteyen konumlara sürükleniyor ve sistem içerisinde büyüyüp çoğalıyor, çünkü sistem artık onlar olmadan asla çalışmayacak" (Veblen, 2011: 38).

Veblen, Saint-Simon'un görüşlerine benzer şekilde mühendislerin siyasi iktidara gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunu şu sözlerinden anlamak mümkündür;

> "Politika ve yatırımcılık, bütünüyle ticari eğilimlerle hareket etmeyen genel üretim mühendisleri kadrosunun takdirine bırakılması gereken sanayi politikası ile ilgili konularda hala karar alabilmektedir" (Veblen, 2011: 42).

Gouldner mühendis ve teknisyenleri "teknik entelijansiya" olarak adlandırır ve mühendis ve teknisyenleri ve de entelektüellerin toplumda yükselmekte olan bir yeni sınıf olduğunu söylemektedir (akt. Göle, 1986: 28-29). Bu sınıf tüm sınıf ilişkilerinden bağımsızdır ve evrenseldir. Çünkü bağımsız bilim adına yani herkes adına hareket eder. Bu nedenle politik çıkarlardan da bağımsızdır. Mühendis, teknisyen ve entelektüellerin bu idealize edilme durumu günümüzde de üniversitelerde devam etmektedir.

Bauman'ın (2005) “ağır modernite” veya “ortodoks kapitalizm” olarak adlandırdığı sistem olan sanayi devriminden sonraki dönemin en önemli özelliği emek ve

sermaye arasındaki bağımlılıktır. Kapitalist ekonomide değerin kendi kendisini genişletmesi anlamına gelen birikim süreci artı değerin kesintisiz bir biçimde üretime ve yine kesintisiz bir şekilde sermayeye dönüştürülmesidir. Buradaki ana hedef önceden üretilmiş değeri devam ettirmek, bir yandan da artı değerin bir kısmını üretken yeniden yatırıma dönüştürmektir. Metalar veya para, emek gücü ile doğrudan değiştirilmek suretiyle sermayeye dönüştürülür. Sermaye açısından emek ikiye ayrılır, bunlar üretken emek ve üretken olmayan emektir. Marx kapitalin birinci cildinde (2014) üretken emeği, artı değer üretimine doğrudan katılan emek olarak, üretken olmayan emekten ayırır. Üretken olmayan emek ise artı değer üretmeyen ve sermaye ile değil, doğrudan gelir yani ücret veya kar karşılığı değişen emektir. Bir kişinin evinin temizlenmesi için bir işçiyi istihdam ettiği örneği üzerinden düşünüldüğünde, Temizlik işçisi bu ilişkide bir kullanım değeri yaratmakta, yaratılan bu değer onu işe alan kişi tarafından tüketilmektedir. Bu durum işçiyi işe alan kişinin lehine bir sermaye birikimi ile sonuçlanmaz, tersine gelirden harcama yani bir tüketim biçiminde sonuçlanır. Aynı temizlik işçisi bir şirket tarafından istihdam edildiğinde ise, bu işçinin ücreti temizlik firmasının sermayesine dönmektedir. İşçi bu çalışma sırasında kendi ücretinin karşılığını ürettiği gibi, yaptığı işin karşılığı şirkete sermaye olarak döner. Bu durumda emek değer yaratan bir güç olarak sermayenin değerini arttırmaktadır. Kapitalist ekonomide mühendisin değeri de, tıpkı temizlik işçisi örneğinde olduğu gibi, sermayenin değerini arttırması ile paralel olarak değişen bir konumdadır.

Sanayi devrimi ile birlikte üretimin makineleşmesi emek sürecinin temsilcilerini niteliksel ve niceliksel olarak değişmesine neden olmuştur. Makineleşme, uzmanlaşma ve iş bölümüne bağlı olarak bir arada çalışmayı gerektirir. Bu şartlarda üretime katılanlar malları veya ürünleri yaratma sürecine katılan entelektüel olarak çalışanlar, diğerleri el emeği, bazıları yönetici olarak, mühendis, teknisyen veya müdür (supervisor), işçi olarak ve hatta basit yardımcılar olarak çalışanlardır (Marx, 1971: 91).

Görüldüğü gibi Helenistik Dönemden günümüze, toplumsal olarak mühendise atfedilen anlam ve mühendisin işlevi değişmektedir. Bu değişim kapitalist üretim tarzındaki değişimler, iş tanımlarının değişmesi ve bütün bunların sonucu olarak da mühendislerin sınıf konumlarındaki değişimlerden bağımsız değildir. İçinde bulunulan neoliberal ekonomik koşullar içerisinde, diğer mühendisler gibi, jeoloji mühendislerinin de çalışma yaşamlarında işlev ve sorumlulukları ve sınıfsal konumları değişmiştir. Bugün Türkiye'de jeoloji mühendislerinin büyük bir kısmı ücretli çalışan konumundadır.

Yapılan görüşmelerde jeoloji mühendislerinin şu anki sınıfsal konumları, çalışma yaşamındaki işlevleri ve toplum tarafından kendilerine verilen değerin değişip değişmediği gibi sorular sorularak; toplumsal olarak jeoloji mühendislerine atfedilen anlam üzerine çıkarımlar yapılmaya çalışılmış, bu değerin mühendislerin mesleğe yabancılaşmaları sorunsalı "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde değerlendirilmiştir.

3.2 Bilimden Mühendisliğe Bir Disiplin Olarak Jeoloji

Jeoloji mühendisliğinin Türkiye'deki gelişimi jeoloji mühendislerinin gerek meslek hayatlarında gerekse gündelik hayatlarında farklı şekillerde ortaya çıktığı için bu tezde özellikle böyle bir başlığın açılmasının önemli olduğu düşünülmüştür.

Jeoloji gezegenin (ister bizim gezegenimiz olsun ister başka gezegenler) içinde ve üzerinde gerçekleşen olguları gözlemleyen bir yer bilimidir. Frodeman (akt. Comet, 1996: 25) jeolojinin tarihsel ve yorumlayıcı bir bilim, yani kendine özgü mantıksal bir işleyişi olan öznel bir bilim dalı olduğunu ileri sürmüştür. Jeoloji fizik ve kimya gibi deneylere değil, gözlemlere bağlı olarak gelişen bir bilimdir. Bu nedenle fizik ve kimya nesnel iken, jeoloji ve biyoloji gibi bilimler öznel ve tümevarımcı bilimlerdir.

Türkiye'de jeoloji konularına ait yayınlar 1850'den sonra yayımlanmaya başlanmıştır. Bu bilimin yüksek öğretim programlarına alınıp, ayrı bir ders olarak

okutulması, 1855'den sonra, Dr. Abdullah Bey tarafından Mekteb-i Tıbbiye Şahane'de ‘Jeoloji ve Mineraloji’ ismiyle olmuştur (Bayraktar, 1978: 3).

Sanayi Devrimi sonucu yer altı kaynaklarına olan ihtiyacın artması jeoloji biliminin gelişmesinde en önemli etmendir. Jeoloji biliminin Türkiye'deki gelişimi ülkelerin ekonomik kalkınmasının jeoloji biliminin gelişmesi ile ilişkili olduğu anlayışından güç bulmuştur. 1900 yılında İstanbul Darülfünun kurulunca bu bilim, Tabiat Bilimleri (Ulumu Tabiiye) ismi ile Fünun Şubesi (Fen Fakültesi) içinde bir dal (şube) olarak açılmıştır (Bayraktar, 1978: 4).

> Cumhuriyetin ilanından ve bilhassa Darülfünunun Üniversiteye dönüştürülmesinden sonra, bu bilim dalının, yeni kurulan ve gelişen Türkiye için çok önemli olduğu, yurdumuzun doğal kaynaklarının aranıp bulunmasının, değerlendirilip kullanılmasının, yeni baraj, tünel, köprü ve bina yer ve temellerinin, heyelanlarının araştırılmasının, içme ve kullanma suyu sağlanmasının, petrol ve kömürlerden yararlanılmasının zorunlu olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde bu işleri yapacak eleman olmadığından uzmanlar getirilmiş, bir yandan da yerbilimci yetişmesi için, yurt dışına öğrenci gönderilmiştir… İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, yerbilimcilerin yetişmeye, dışarıya gidenlerin yurda dönmeye ve yeni üniversitelerin kurulmaya başlaması, ayrıca yurtta endüstrileşme ve büyük inşaat işlerinin hızla artması jeolojiden ve bu alanda yetişenlerden yararlanmayı zorunlu kılmıştır (Bayraktar vd. 1978: 4).

Jeoloji mühendisliğinin gelişmesi, kentleşmenin hız kazandığı endüstri devrimi ve dünya savaşlarından sonra tahrip edilen kentlerin yeniden inşası gibi dönemlerde artmıştır. Birinci dünya savaşından sonra savaşın fiziksel tahribatının onarımı, inanılmaz bir fiziksel yeniden yapılanma sürecini beraberinde getirmiştir ve büyük boyutlarda baraj, tünel, bina, yol yapımları artmıştır. Ayrıca içme ve kullanma suyu ve çeşitli enerji

kaynaklarının ve doğal yapı malzemesi olanaklarının araştırılmasına önem verilmiş ve bu istek gittikçe yoğunlaşmıştır.

> Jeolojik ilimlerin pratik hayattaki büyük önemleri, madencilikte, diğer sanayi müesseselerinde, yol ve demiryolu inşaatında ziraat ve ormanlıkta, şehir ve kasabaların sularını temin etmekte, askeri sahalarda oynadıkları roller, yüksek kültürlü memleketleri jeoloji müesseselerini vücude getirmeğe sevk etmiştir. Bu müesseseler, memleketlerin planlı bir surette araştırılmasına ve bu araştırmalardan pratik ve ameli bakımdan neticeler çıkarmağa çalışmaktadırlar. İngiltere bu yolda en başta gelmiştir... (Pamir, H. N. 1947: 1)

30 Nisan 2018 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nün kuruluşunun 50. yılı olması sebebiyle yapılan açılış konferansına, bölümün kurucu üyelerden biri olarak davet edilen Doç. Dr. Sadrettin Alpan yaptığı konuşmada, jeoloji biliminin ülke ekonomisi üzerindeki önemini anlatırken şunları söylemiştir;

> *"Atatürk harbi kazandı, 1930'ların başı. Dedi ki biz harbi kazandık ama memleketin ekonomisi çok fena, ekonomiyi düzeltmemiz lazım. Memleket harap, bütün şehirler yıkılmış, evler yıkılmış ne fabrika ne hiç bir şey kalmamış, herkes işsiz, açlık var, tarlalarda çalışan yok. Bu ekonomiyi düzeltmek lazım, endüstrileri kurmak lazım. Bunun üzerine Atatürk İnönü'ye jeoloji ile ilgili bir kuruluş kuracaksınız diyor. Celal Bayar maliye bakanı o zaman. Bir heyet kuruyorlar ve bu heyet bütün Avrupa'yı dolaşıyor. Döndükten sonra bir teklif veriyorlar. Bu teklife göre üç kuruluşun kurulması lazım diyorlar. 1935 yılında MTA, Etibank, Sümerbank kuruluyor sırayla. MTA madeni bulacak, Etibank işletecek, Sümerbank da endüstriyi kuracak."*

Alpan'ın konuşmasında da görüldüğü gibi Türkiye'de jeoloji eğitimi, endüstriyel gelişme ve kalkınma ihtiyacı sebebiyle gelişmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde çalışan jeoloji profesörleri, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde maden-jeoloji bölümü kurmak

istemişler ve 1961 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Jeoloji Mühendisliği bölümü kurulmuştur. 4 yıl sonra yavaş yavaş bölümün jeoloji mühendisi mezunu vermesiyle piyasada hem jeologların hem jeoloji mühendislerinin olması karmaşaya neden olmuştur. Katılımcılardan Levent (77, kamu kurumundan emekli) bu durumla ilgili yaşadığı sorunu anlatmıştır.

> *"Ben jeolog olarak girdim işe. Eşim beş yıl okudu o jeoloji mühendisi olarak mezun oldu, yüksek mühendis olarak mezun oldu hem de. Bu jeoloji mühendisliği 60'lı yılların sonlarında çıktı. İlk mezun olanlar da Jeoloji Mühendisleri Odası olmadığı için*[13] *maden mühendisleri odasına kaydoluyordu, sonra geçmişti jeoloji mühendisleri odasına. Aynı eğitimi aldık, ama maaşlarımız daha düşük. Bu durum doğru dürüst çözülmedi. Sonradan üniversite hak tanıdı, bilmem kaç yıl çalışanlar mühendis oldu. Ben 20 sene jeologluk yapmışım, idari kademede rol almışım, ama jeoloji mühendisi değilim. Odayı ilk kuranlardan rahmetli Selçuk Bayraktar vardı. Dedi ki böyle bir şey elde ettik, yazın bir dilekçe çalıştığınız kuruma, ne işler yaptıysanız, kurum yazsını üniversiteye gönderdik, mühendis olduk. Bu sırada yasalarda jeolog/jeoloji mühendisi ayrımı olduğu için*. "

Jeoloji mühendisliğinin öncesinde bir doğa bilimi olarak kabul edilen jeoloji, sonradan mühendisliğe dönmüş, bu durum ise jeoloji mühendilserinin zaman zaman diğer mühendislerle kendilerini olumsuz olarak kıyaslamalarına neden olmaktadır. Bu durum "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

[13] Jeoloji Mühendisleri Odası Mayıs 1974 yılında, oluşturulan 15 kişilik bir Müteşebbis Heyetin görevlendirilmesi ve Maden Mühendisleri Odası'na kayıtlı 230 jeoloji mühendisinin 161'inin dilekçe ile Maden Mühendisleri Odası'na başvurmaları sonucu; TMMOB'nin 17-18 Mayıs 1974 tarihlerinde Ankara'da DSİ Konferans Salonunda toplanan 19. Genel Kurulunda sunulan çalışma raporunda, Jeoloji Mühendisleri Odası kurulma kararı alınmıştır.

3.3 Jeoloji Mühendislerinin Sınıfı

Mühendisler ve mühendisliğin tarihi bölümünde ortaçağdan, mühendislik mesleğin sistematikleşen profesyonel bir mesleğe dönüştüğü günümüze değin geçen sürede mühendislerin toplumsal konumlarından söz edilmiştir. Bu bölümde ise mühendislerin bu tarihsel süreçte toplumsal ilişkiler içerisindeki değişen konumları sınıfsal olarak ele alınacaktır.

Mühendisler çelişkili sınıf pozisyonu olarak gösterilen "yeni orta sınıf" mensuplarıdır. Bu yeni orta sınıfa farklı kuramcılar tarafından yeni küçük burjuvazi, hizmet sınıfı, yönetici sınıf, çelişkili mülkiyet temelli kapitalist, beyaz yakalı gibi çeşitli isimler verilmiştir.

Sınıf tartışmalarına Weberyan yaklaşım açısından işçi sınıfı ve orta sınıf arasındaki sınırın ölçütü kafa emeği olduğu için, profesyonellerin sınıfsal konumunu tanımlamak sorunlu değildir (Öngen, 1996: 181-182). Ancak Marksist yaklaşımlar için yeni orta sınıf mefhumu, bu sınıfın burjuva sınıfına mı yoksa işçi sınıfına mı dâhil olduğu sorusuna verilen yanıtlar bakımından farklı bakış açıları barındırmaktadır.

Marksist düşünürler yeni orta sınıf ile ilgili tartışmaları üç eksen üzerinden yürütmektedirler. Bunlardan biri orta sınıf konumunu işçi sınıf konumundan veya burjuva konumlarından ayıran sınırın tartışılmasıdır. Bu tartışmaları yeni orta sınıfın yeni ortaya çıkan bir sınıf mı yoksa eski orta sınıfın evrim geçirmesi ile oluşan bir sınıf mı olduğu tartışmaları da eklenir. İkincisi genel olarak orta sınıfın ve yeni orta sınıfın doğası ve kimliği üzerinden yapılan tartışmalar ve üçüncüsü ise sınıf mücadelesinde bu yeni orta sınıfın hangi sınıf ile ittifak kuracağıdır.

Bu çalışmanın konusu çelişkili bir sınıf pozisyonuna sahip olan jeoloji mühendislerinin mekânı üretmeleri üzerinden yabancılaşma durumları olduğu için; jeoloji mühendislerinin sınıf konumları ve bu tartışmalı konumun, kendilerine dair algılarındaki değişim ve buna bağlı olarak iş çıkarları ile çatışmalı bir durumda olan

kişilikleri konuları incelenecektir. Bu nedenle bu bölümde Marksist düşünürlerin üç eksende yürüttükleri yeni orta sınıf ile ilgili tartışmaların orta sınıf konumunu işçi sınıf konumundan veya burjuva konumlarından ayıran sınırın tartışılması kapsamında oluşturulmuş belli başlı kuramlara değinilecektir.

Poulantzas'a göre (1976: 193), orta sınıf sorunu Marksist sosyal sınıflar teorisinin önemli bir yönüdür ve hem emperyalist hem de egemen toplumsal oluşumlarda belirleyici bir öneme sahiptir. Pek çok kuramcı tarafından, tekelci kapitalizm ve tekelci kapitalizmin aşamaları boyunca üretken olmayan emek beyaz yakalı veya üçüncül sektör çalışanları olarak adlandırılmıştır ve bu Poulantzas'a göre olumlu bir durum değildir. Çünkü bu adlandırmaların amacı sınıf sınırlarını tasfiye ederek Marksist sosyal sınıflar teorisini ve sınıf mücadelesi teorisini çürütmeye çalışmaktadır (Poulantzas, 1976: 193).

Poulantzas (1979), yeni orta sınıfın küçük burjuva olarak adlandırılan kesime karşılık geldiğini savunarak yeni orta sınıfı "yeni küçük burjuva" olarak adlandırır. Poulantzas'a göre (1976: 210), sınıf konumunu asıl belirleyen üretken emek (artı değer üreten emek) ve üretken olmayan emek ayrımıdır. Yani her ücret sahibinin işçi sınıfı olmadığı gibi, her mülkiyet ilişkilerinden dışlanan da işçi sınıf değildir. Her üretim aracına sahip olan da burjuva sınıfına dâhil değildir. İşçi Poulantzas'a göre üretken emekle tanımlanır. Her üretken işçi bir ücretlidir, ancak her ücretli üretken işçi değildir (Poulantzas, 1976: 210).

Ancak bu yaklaşım üretken emek ile üretken olmayan emeği birbirinden ayırmak, emeğin üretken olmayan kısmını işçi sınıfından ayırmaktadır. Dahası ücretli kesimin büyük bir kısmı bu ayrımla burjuvaya dâhil olmaktadır (Erbaş ve Coşkun, 2007: 8). Metaların üretimi yoluyla artı değer üreten emek dışında kalan, örneğin mühendisler, işçi sınıfının dışında kalır ve yeni küçük burjuva sınıfı, tıpkı geleneksel küçük burjuva sınıfı gibi, sınıf çelişkileri açısından burjuvazi ve proletarya arasındaki benzer çelişkilere sahiptir. Burris (2011: 18)'e göre, üretken emek ve üretken olmayan emek arasındaki ayrımı bir sınıf

konumu ölçütü olarak görmenin, deneysel olsun kuramsal olsun hiçbir temeli yoktur. *Çoğu* ücretli ara konumun *büyük ölçüde* üretken olmadığı doğrudur.

Orta sınıf tartışmalarına katkı sunan bir diğer önemli isim Eric Olin Wright'dır. Wright'a göre küçük burjuva ortalama bir sermaye stoğuna sahiptir, serbest çalışır ve kapitalist ilişkilerde ne sömürülür ne de sömüren konumdadır. Wright'ın sınıf tanımında, sınıflar ilişkisel olarak tanımlanır. İkincisi sınıflar toplumsal ekonomik ilişkilerin örgütlenmesi tarafından belirlenir. Üçüncüsü toplumsal ekonomik ilişkilerin örgütlenmesi içinde, sınıflar toplumsal mübadele ilişkileri tarafından değil, toplumsal üretim ilişkileri tarafından belirlenir (Burris, 2011: 8).

Wright'a göre (1985: 87), toplumlar tek bir üretim tarzı ile karakterize edilemediği için, toplumlarda karmaşık sömürü ilişkileri vardır. Sömürü ilişkilerinin bir tarafında sömüren, başka bir ilişki içerisinde sömürülen konumunda olabilir. Wright bu söylediklerine profesyonellerin örnek olarak verilebileceğini söyler. Bu konumlarıyla bu sınıfı yeni orta sınıf olarak adlandırmaktadır.

Wright'ın ilk olarak yatırım ve kaynaklar üzerinde denetim açısından fiziksel üretim araçlarına sahip olanlar ve fiziksel üretim araçlarına sahip olmayanlar şeklinde, daha sonra ise işçi çalıştırmak için yeterli sermayeye sahip olup emek üzerinde denetim sağlayanlar ve kendisi çalışmayanlar, işçi çalıştırmak için yeterli sermayeye sahip olup emek üzerinde denetim sağlayanlar ve/fakat kendisi de çalışmak zorunda olanlar, kendi başına çalışmak için yeterli sermayesi olanlar ve işçi çalıştırmayanlar yani ekonomik mülkiyeti olarak üçe ayırarak 12 tane sınıf konumu oluşturmuştur.[14] Wright'ın modelinde kapitalist ve işçi sınıf arasında kutuplaşmış bir ilişki vardır ancak buna ek olarak kapitalist üretim tarzının kutuplaşmış sınıflarından farklı olarak hem ekonomik mülkiyete hem de

[14] Tablo için Wright (1985: 88).

fiziksel üretim araçları üzerinde denetime sahip ancak emek üzerinde denetime sahip olmayan küçük burjuva ve bu grupların hiç birine dâhil olmayan ve Wright'ın çelişik sınıf konumu olarak tanımladığı diğerleri vardır. Wright sınıf konumlarının tamamını kapsayan bir çerçeve çizmiştir. Uzman yöneticiler, yönetsel olmayan uzmanlar, uzman olmayan yöneticiler vs.

Callinicos'a göre bu yüzyılda beyaz yakalı çalışanlardan oluşan işgücünün oranındaki muazzam genişleme sınıf tartışmalarında ciddi bir sorun yaratmaktadır. Ancak işçi sınıfının sınıf mücadelesini olumsuzlamak açısından işçi sınıfının artık ortadan kalktığı görüşlerini eleştirir. Ona göre sorun olan, beyaz yakalı olarak adlandırılan çalışanlar başlığı altında bir araya gelen, şirket yöneticileri, kıdemli memurlar, okul öğretmenleri, hemşireler olmak üzere olağanüstü heterojen bir iş topluluğu söz konusudur (Callinicos, 1983: 83-84). Bu heterojenlik karşısında Callinicos analizinde beyaz yakalı çalışanları idari profesyoneller ve idari çalışanlar olarak iki gruba ayırır.

Yüzyılın başında yeni, eğitilmiş, maaşla çalışan bir orta sınıf tabaka ortaya çıkmıştır ve hızlı bir şekilde büyümüştür (Ehrenreich,1977: 199). Ehrenreich yeni orta sınıfı profesyonel yönetici sınıf olarak adlandırır. Profesyonel meslekler kapitalist sistem içerisinde çok özgün bir yere sahiptir. Çünkü başlangıçta ne emekten yana ne de sermayeden yanadırlar ve sınıfsal olarak sermaye ile emek arasında bir yerde bulunurlar (Ehrenreich'den akt. Cirhinlioğlu, 1996: 16). Klasik Marksizm, profesyonel meslekleri bu özelliklerinden dolayı üretken olmayan bir sınıf olarak tanımlamaktadır. Kapitalist toplumun ilk başlarında sayıca daha büyük diğer sınıfı -küçük burjuvazi- (Ehrenreich, 1977) marksizmin tanımladığı iki sınıfın, burjuvazi ve proletaryanın, dışında kalır. Marksizme göre bu ara sınıf sürekli olarak proleterleşme sürecine maruz kalmaktadır. Nitekim Komünist Manifesto'da;

> "Ancak bizim çağımız, burjuva çağı, sınıf çelişkilerini basitleştirmesiyle temayüz eder. Tüm toplum gitgide iki büyük düşman kampa, birbirinin tam karşısına dikilen iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: burjuvazi ve proletarya denmektedir" (Marx ve Engels, 2018: 53).

Oppenheimer (1973:1 51) beyaz yakalıların proleterleştiğini söyler ve bu durumun belli göstergelerini sıralar. Bu sıralama; sürecin bütünü içinde tipik bir işçinin sadece bir ya da birkaç tane görevi yerine getirebildiği geniş çaplı iş bölümünün varlığı, işin yönünün, iş adamlarının özelliklerinin, üretimin doğasının, kullanıma sunulması ve pazar ilişkilerinin, işçilerin kendileri tarafından değil, daha yüksekteki yetkililerce saptandığı (özel ya da kamu bürokrasileri) şeklindedir. Bu açıdan bakıldığında mühendislerin de bu süreçten muzdarip olduğu görülmektedir.

Jeoloji mühendisleri piyasada serbest mühendislik ve müşavirlik hizmetleri veren büroların, mesleki şahıs şirketlerinin veya sermaye şirketlerinin sahibi veya çalışanı olarak, kamu kurumlarında ve üniversitelerde öğretim elemanı olarak çalışmaktadırlar. Aynı mesleğe sahip ve bazen de aynı gelire sahip olan mühendisler gibi jeoloji mühendisleri de çok farklı sınıfsal pozisyonlarda tanımlanmaktadır. İşletme ölçeğinde üretimde olan ücretli çalışan mühendisler işçi sınıfı konumundayken, işletme ölçeklerinde yönetici pozisyonunda olanlar orta sınıf konumunda, kendi hesabına çalışan ancak ücretli emek kullanmayanlar küçük burjuva konumunda, üretim araçlarına sahip olup ücretli emek kullanan ve/fakat üretim sürecinde yer alan çelişik mülkiyet temelli kapitalist konumundadırlar (Köse ve Öncü[15], 2000: 132-133).

[15] Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü 1998 yılında mühendisler arasında yaptıkları saha çalışmasının bir ürünü olarak *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik* kitabını yayınlamışlardır. Bu çalışma Türkiye'de mühendis ve mimarların değişik boyutlarıyla kimliklerini sorgulayan ve ilki 1978 yılında yapılmış olan bir proje çalışmasının ikincisi olarak yapılmış bir proje çalışmasıdır.

Sonuç olarak tartışmalı bir sınıf pozisyonu olarak yeni orta sınıf kavramı farklı adlandırmalarla ele alınmakta ve bu kesimin nesnel olarak sınıf pozisyonlarının ne olduğu üzerine tartışmalar devam etmektedir. Günümüzde kapitalizmin geldiği noktada üretken olmayan emeğin genişlemesi ile birlikte bu heterojen yapı gittikçe büyümekte ve genişlemektedir.

Bu çalışma kapsamında sınıf içi farklılaşmanın gözlendiği; işletmelerde üretici olan jeoloji mühendisleri, işletmelerde yönetici konumunda olan jeoloji mühendisleri, kamuda çalışan jeoloji mühendisleri, öğretim elemanı olan jeoloji mühendisleri, kendi hesabına çalışan ancak ücretli emek kullanmayan jeoloji mühendisleri ve üretim araçları sahibi olup ücretli emek kullanan ancak üretim sürecinden yer alan jeoloji mühendisleri ile görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler yukarıda değinilen tartışmalar ışığında "Bulgular ve Değerlendirmeler" bölümünde yer alan "Jeoloji Mühendislerinin Sınıfı" başlığı altında tartışılmıştır.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

4.1 Katılımcılar Açısından İnsan ve Mekân Arasındaki İlişki

Mekân toplumsal olarak üretilirken, aynı zamanda toplumsal ilişkiler üzerinde etkili olur. Mekân içerisinde her özne, farkında olsun veya olmasın, gündelik hayatında yapıp ettikleri, toplumsal üretime ve yeniden üretime katkıları vesilesiyle mekânı yeninden üreten ağın bir öğesini temsil etmektedir.

Mekânı yeniden üreten bu ilişkiler ağı var olan ekonomik sistemin kurucuları ve devletler tarafından belirlenmektedir. Mekânın üretimi üretim tarzında "hâkim" olamaz, fakat pratiğin veçhelerini koordine ederek, özellikle bir "pratik" içinde birleştirerek bunları birbirine bağlar (Lefebvre, 2014b: 25). Mekânın üretimi bir metanın, nesnenin üretiminden farklıdır. Mekân, üretimin kendisini ve aynı zamanda ürünü barındırdığı için üretim ilişkileri bütününün bir ürünüdür. Üretilen mekân bir değişim değeri aynı zamanda -ve bazen- değişim değerinden bağımsız olarak bir kullanım değeri barındırır.

Smith (2017: 151) toplumdaki iş bölümünün, gelişme düzeylerinin mekânsal farklılaşmasının temeli olduğunu söyler. İlk işbölümü olan cinsiyete dayalı işbölümünde dahi bunun geçerli olduğunu, erkeğin av peşinden veya yiyecek aramak için genellikle mekânsal olarak daha geniş bir etkinlik alanı oluşturduğunu görülmektedir. Özellikle gelişme ve işbölümünün doğal koşulların farklılaşması üzerine kurulmuş olduğu, tarımcı toplumlarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

> Doğal koşullarda, aynı miktarda emek harcaması aynı ürünün farklı miktarlarda üretilmesini sağlar ve bu durum artık-ürünün belirli bir yerde (ama başka bir yerde değil) üretilmesinin mümkün olduğunu (ama yalnızca mümkün olduğunu) gösterir... Doğal farklılıklar emek sürecinin sistemli toplumsal farklılaşmasının

> temeli olarak içselleştirilir. Doğadaki niteliksel farklılıklar toplumsal örgütlenmedeki niteliksel ve niceliksel farklılıklara dönüşür, toplumsal işbölümü kendini mekânsal olarak ifade eder (Smith, 2017: 151).

Mekânın ve doğal koşulların insan topluluklarının sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları üzerindeki etkisine verilebilecek en iyi örnek Jared Diamond'un *Tüfek, Mikrop ve Çelik* kitabında (2004: 53-70) bahsi geçen Morioriler ve Maoriler'in hikayesidir. Büyük Okyanus'da Malenezya'ya yakın yüzlerce ada bulunmaktadır. Bu adaların yüzölçümleri, yükseklikleri, iklimleri, jeolojik ve biyolojik kaynakları birbirinden oldukça farklıdır. Yeni Gine'de yüzyıllar içerisinde ortaya çıkan kaynak problemleri nedeniyle hepsi aynı ortak ataya sahip topluluklar, koşulları son derece farklı olan adalara yerleşirler. Morioriler ana karadan uzak ve kutup noktasına biraz daha yakın olduğu için daha soğuk olan Chatham Adası'na yerleşmişlerdir. Geldikleri yerde çiftçilikle geçinen Morioriler, Chatham Adası'nda geldikleri yerlerdeki tropik bitkileri yetiştiremedikleri için hayatlarını sürdürebilmek için avcılık ve yiyecek toplayıcılığı yaparlar. Kabuklu deniz hayvanları, foklar, deniz kuşları gibi hayvanlarla beslenen Morioriler, bu hayvanları avlamak için fazla ileri teknoloji gerektirmeyen aletler kullanırlar. Depolamak üzere artı ürün üretemedikleri için ise zanaat uzmanları, orduları oluşamamıştır. Gidecek başka yerleri de olmadığı için bu adada 1835 yılına kadar barış içerisinde yaşamışlardır. Yeni Zelanda'da kalan Maoriler ise iklimsel koşulların elverişli olması nedeniyle tarım yapabilmekte fazlasıyla artı ürün depolayabilmektedirler. Bu ürünlerle zanaat erbabı uzmanları ve askerleri besleyebilmişlerdir. Bu sayede daha fazla ürün yetiştirebilmek, savaşmak ve el sanatları için çeşitli aletler geliştirmişlerdir. Yeni Zelanda Gondvana[16] Kıtasının demir, kömür, altın vb. çeşitli maden yatakları bulunan, jeolojik çeşitlilik

[16] 500 milyon yıl önce bütün kıtaları oluşturan tek kara parçası Pangea'nın 180 milyon yıl önce parçalanması ile oluşan kıtaların güney kısmına verilen ad.

gösteren parçasıdır. Jeolojik özellikleri de elverişli olduğu için uygarlıklarını korumak için kaleler, törenler için binalar inşa etmişlerdir. Ama Maoriler mercan adalarında yaşıyor olsalardı, mercan adalarının jeolojik yapıları gereği çok ince taneli toprakların varlığı sebebiyle büyük kaleler inşa edemeyeceklerdi. Böylece doğanın özelliklerinden dolayı farklı işbölümü ve farklı iki uygarlık gelişmiş oldu.

Jeoloji mühendislerinin üretim ilişkilerini, toplumsal ilişkileri ve gündelik hayat ilişkilerini kuran bir şey olarak mekân ile mekânı her gün bu ilişkiler içerisinde yer alarak yeninde üreten insan (özne) arasındaki diyalektik ilişkinin farkında olmaları mekânı yeniden üreten özneler olarak mekana ve yaptıkları iş ile mekana bakış açıları arasındaki paralellik ve çelişkilerin bir sonucu olan yabancılaşma olgusunun anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu diyalektik ilişkinin farkındalığını araştırabilmek için katılımcılara Morioriler ve Maoriler halklarının başından geçen bu olaydan yola çıkarak iki açık uçlu soru yöneltilmiştir. Bunlardan ilki "yerin özelliklerinin insan toplulukları üzerinde etkisi var mıdır?" sorusu olmuştur ve katılımcılardan özellikle ilk insanlardan günümüze bütün insanlık tarihini gözetmeleri istenmiştir. Bu soru ile katılımcıların doğaya ve mekâna atfettikleri değeri ortaya koyması açısından yer kavramına bakış açılarının anlaşılması hedeflenmiştir. Bu soruya verilen cevaplar ve yorumlardan, katılımcılardan bir kısmının doğa ve mekân (yapılı çevre) arasında olgusal olarak önemli ayrımlar yapmış olduğu görülmüştür.

Doğa ve mekân ile insan toplulukları arasında ilişki kuramayan/kurmayan katılımcılara yardımcı olmak amacı ile ikinci soru olarak "kentlerin insan toplulukları üzerinde etkisi var mıdır?" sorusu yöneltilmiştir. Böylece katılımcılara, kentsel dönüşüm, kentlerdeki yoğun nüfus, büyük kentlere göç konularında ne düşündükleri sorularak, kendilerini doğrudan etkileyen durumların gözlendiği yapılı çevre mekan/doğa ve insan arasında ilişki kurmaları hedeflenmiştir.

"Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve" bölümünde değinildiği gibi jeoloji mühendisleri nezninde "yer" kelimesi mekân ve doğa kelimelerinin anlamlarını karşılamaktadır. Buradaki yer yapılı/kent mekânı değil doğa anlamında ve tüm yeryüzü ölçeğine karşılık kullanılmaktadır. Ancak bu soruya verilen cevaplarda yer olgusu bazı katılımcılar yer kelimesini doğa anlamında kullanılırken, bazı katılımcılar, doğadan farklı olarak, belli coğrafi ve iklimsel özellikleri barındıran mekânlar anlamında kullanıldığı gözlenmiştir. Bilimsel olarak jeoloji mühendisleri için yerin özellikleri; jeolojik yapı, coğrafi özellikler ve jeomorfolojik[17] özellikler; yerin evrimini, yer şekillerini, yerin iklimsel özelliklerini kapsamaktadır.

Yerin özellikleri mutlak mekânın/doğanın *oluş*undan kaynaklı, yapısal özelliklerdir. Yapısal özellikler değişmez değildir ve devingen bir yapısı vardır. Yer yüzyıllarca yıl içerisinde oluşur. Şu an bile bir dağın tepesinden yuvarlanıp düşen ufak bir kum tanesi milyonlarca yıl sonra kayaları, taşları oluşturacaktır. Mekân sürekli değişir ve oluş halindedir.

Mekânın üretimini konu alan Smith'e göre, her üretim ilişkisi mekânı da üretir. Bütün bu diyalektik ilişkinin başlangıcı ise Lefebvre'de "mutlak mekân"dır. Mutlak mekân mekânın merkezi olduğu için zamanın da merkezi olan organik bir bağdaşıklığın çekirdeğidir (Lefebvre, 2014b: 246).

[17] Jeomorfoloji (geomorphology), karalar üzerinde ve denizaltında yerkabuğunun yüzeyinde görülen şekilleri (landforms) inceleyen, oluşum ve evrimlerini açıklayan, bunları kendi metodolojisi içerisinde sınıflandıran, coğrafi dağılım ve gruplandırmalarını, nedenleriyle birlikte araştıran bir bilim dalıdır (Bu tanım Prof. Dr. Kadir Dirik, jeomorfoloji ders notlarından alınmıştır). http://yunus.hacettepe.edu.tr/~kdirik/JM_bolum_1.pdf

> "Mutlak mekân, kendi nitelikleri nedeniyle seçilmiş olan (mağara ya da dağ zirvesi, su kaynağı ya da nehir), fakat kutsanmaları nedeniyle bu doğal nitelik ve özellikleri ortadan kalkan doğa parçalarından oluşur" (Lefebvre, 2014b: 76).

Katılımcıların büyük bir kısmı yerin nitelikleri nedeniyle seçildiğinin ve insan toplumlarının yerleşim yeri olarak belli özellikteki mekânları seçtiğinin farkındadır. Örneğin Serap ve Yaşar bu soruyu aşağıdaki gibi yanıtlamıştır: Serap (32, kamu kurumu) "*İlk uygarlıkların su kenarlarında kurulmuş olduğunu"* ve Yaşar (59, özel sektör) "*Madenciliğe ihtiyaç duyarlar madenlere yakın yerlere giderler, tarım için ovalara yerleşirler. Bütün yerleşim yerleri jeoloji ile ilgili olan yerleşim yerleri olduğunu*" belirtmişlerdir.

Bülent (56, özel sektör), yerin özelliklerinin sadece üretime ve toplumsal ilişkilere değil, aynı zamanda insanlığın kültürel gelişimini de etkilediğini 11. ve 13. yüzyıllarda Kapadokya bölgesine yerleşen Hıristiyanlar örneğini vererek aşağıdaki gibi anlatmıştır;

> *"Orta Anadolu'da Kapadokya bölgesi tüflerin yaygın olduğu bir alan olup, tüfler[18] çok kolay işlenebilen, yumuşak bir kaya türüdür. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde havarilerin Hıristiyanlığı yayma için saklanacak yer olarak Orta Anadolu'yu seçmesi tesadüf değil. Güllüdere Vadisi'nde saklanıp ibadet etmek için kilise ve manastırlar, yeraltı şehirlerini tüflerin içine yapmışlarlardırBelki orada tüf yerine granit olsa işlemesi çok zor olacaktı."*

Mekânların yüz ölçümlerinin, yalıtılmışlıklarının, yükseltilerinin dolayısıyla iklimlerinin, biyolojik ve jeolojik kaynaklarının farklı olması o bölgedeki toplulukların farklı üretim ilişkileri geliştirmelerine, farklı kültürel yapı oluşturmalarına neden olmuştur. Farklı yer özelliklerinin olduğu mekânlar, farklı jeolojik süreçler sonucu

[18] Tüf: Volkanik faaliyetler sonucu oluşan açık renkli, gözenekli, kolay parçalanabilen volkanik kökeni bir kaya türü.

oluştukları için buralardaki toprağın yapısı farklıdır ve bu mekânlarda farklı hammaddeler mevcuttur. Farklı hammaddelerin kullanılışları da farklıdır, farklı topraklarda geliştirilen tarım yöntemleri de birbirinden farklı olur. Bu farklılıklar o bölgedeki mekânın örgütlenişini değiştirir.

Öğretim görevlisi olan Sedat (54) yer özellikleri ile insan arasında diyalektik bir ilişki olduğunu ve bunun bütün insanlar tarafından bilinmesi gerektiğini belirterek, mekân ile insan arasındaki bu diyalektik ilişkinin kurulabilmesi için de erken yaşta çocuklara okullarda jeoloji eğitimi verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sedat kendi uygulamasının şöyle bir örnekle açıklamaştır;

> *"Daha ilk derste çocuklara dünyanın 750 milyon yıldan günümüze kadar geçirmiş olduğu evrimi anlatan bir animasyon gösteriyorum. Orada Anadolu'nun kıtaların evrimine bağlı olarak bugünkü konumunu nasıl kazandığını rahatlıkla görüyorsunuz... Baktığınız anda değişik kıtaları farklı renkte gösteriyorsunuz. Bir bakıyorsunuz Anadolu bir mozaik, değişik kıtalardan irili ufaklı parçaların bir araya geldiği, birleştiği bir mozaik."*

Sedat, Anadolu'nun tarihsel jeolojisine bakıldığında gözlenebilen çeşitlilik ile Anadolu'daki kültürel çeşitliliği ilişkilendirmiştir. Anadolu'da gözlenen jeolojik çeşitlilik, farklı coğrafi özellikte pek çok alanda, farklı kültürlerin, gelenek ve göreneklere ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sedat bunu şu şekilde anlatmıştır;

> *"…Bakıyorsunuz kültürel olarak Anadolu'ya. Anadolu kültürel olarak da bir mozaik. Tarih boyunca çok değişik kültürlerin üst üste geliştiği, birbirini şekillendirdiği ve yönlendirdiği, her anlamda değişik renklerin bir araya geldiği bir coğrafya. Dolayısıyla jeoloji ile Anadolu kültürünü ben çok özdeş görüyorum... Evet, iklim belirleyici ama oradaki oluşan toprağın nitelikleri de belirleyici. Dolayısıyla jeolojinin her şeyini, bütün jeolojik süreçlerinin insan yaşamını ve bu anlamda da kültürlerini yönlendirdiğini ve*

şekillendirdiğini ve tarihsel süreç içinde de evrimini bir şekilde de kontrol ettiğini, bunu ben bir şekilde görüyorum. Açık açık verilerini yaşıyoruz."

Hakan (40, özel sektör) bu soruya Karadeniz'i örnek göstererek: "…*Karadeniz insanının bu kadar aceleci olması, fevri olması aslında o çevrenin direk etkisi. Üretim biçimlerini de etkiliyor. Toprak yok, az miktarda üretim var bunu paylaşmak gerekiyor, yardımlaşma gerekiyor. O yüzden Karadeniz'de imece kültürü yaygındır…"* şeklinde örnek verirken; Zeynep (42, kamu kurumu) kendisine sorulan soruya ilk olarak *"…sosyoloji ve felsefe farklı konular. Bir de benim mesela tarihe merakım var ama sosyolojiyi bilmiyorum.*" şeklinde yanıtlamış, sonrasında konuşmasına şu şekilde devam etmiştir;

"Bazı köyler var hala tarım yapan, atıyorum doğunun bir köyünde, adamlar teknolojiden biraz uzaklar hala devam ettiriyorlar bazı şeyleri. Daha batıya yakın olan yerler, Ege bölgesi örneğin, orada zeytin yetişiyor; giyim kuşam daha farklı. Mesela Tekirdağ'ın halkı daha rahattır. İklimle alakalı, Balkanlara yakın olduğu için Avrupa'ya daha yakın… Akdeniz'in insanı daha rahattır, sıcak hava insanı daha rahat ve daha az cesur yapar. Soğuk havanın insanı mesela daha cesurdur. Norveç'in insanı mesela daha depresiftir."

Alper (53, kamu kurumu) ise kişisel yaşanmışlığından yola çıkarak mekan ile insan arasındaki ilişki olduğunu şu şekilde örneklendirmiştir;

"Jeolojik olarak fazla engebeli bir yerde yaşayan insanların kışın mesela bir hastası olduğu zaman o köyde yaşayan bir insan onu doktora götüremiyor… Bu oradaki insanların nasıl yaşayacak, nasıl sıkıntılara çözüm bulacak, onu belirliyor. Bir ovada yaşayan insanla dağlık bölgede yaşayan insanın sorunları aynı değil. Bu karakterlerini de etkiliyor tabi

ki. Bir tarafta hırçın doğa ile mücadele etmesi gerekiyor, daha hırçın daha kuvvetli olmak zorunda."

Yıldız (47, kamu kurumu) ve Aslı'nın (44, kamu kurumu) düşünceleri de Hakan, Zeynep ve Alper'in verdikleri örneklerle hemen hemen aynıdır. Örneğin Yıldız "*Mesela bizim Ege'nin insanı ile doğudaki, İç Anadolu'daki insandan farklı."* demiştir.

Reclus sosyal hayatın ve insan toplumlarının yaşamlarının doğa tarafından etkilendiğini söyler. Ancak Montesquieu'yü de iklimin toplum üzerindeki etkisi olduğu vurgusundan yola çıkan görüşlere dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizer. Çünkü buradan çıkarılabilinecek sonuç coğrafyanın kader olması olabilir.

> Reclus "doğal"ın "sosyal"i koşullandırmasına özel bir önem verir. Bu konudaki duruşu, Montesquieu'nün, iklimin toplum üzerindeki etkisini araştıran düşüncelerinden türeyen ünlü gelenekle karşılaştırılmamalıdır. Bu gibi tartışmalarda doğal etkilerin dikkate alınması, yazarın sosyal ve kültürel önyargıları "nesnellik" kılıfında sunulur. Belirli halklara atfedilen nitelikler, değişim olasılığına kesin kısıtlamalar getiren asli nitelikler gibi görünür (Clark ve Martin, 2016: 49).

Bir katılımcı (Eda) hariç bütün katılımcılar yer özelliklerinin insan toplulukları üzerinde etkisi olduğunun farkında olduklarını belirtmiş ve konu ile ilgili örnekler vermişlerdir. Eda (31, özel sektör) tarihe merakı olmadığı için bu konuda hiç düşünmediğini, bu sebeple bu konuda konuşamayacağını, ancak mekân ile insan arasındaki ilişki değerlendirilecekse gelecekte insanların fazla yaşadıkları mekânlarda organik aktivite daha fazla olacağı için, bu mekânların petrol açısından daha zengin olacağını düşündüğünü söylemiştir.

Yukarıda bahsedildiği gibi katılımcılar yer özelliklerinin insan toplulukları üzerinde etkisi olduğunun farkında olduklarını belirtmiş ancak iki katılımcı hariç hepsi,

verdikleri örneklerle, mekân ile insan arasındaki ilişkiye jeoloji bilimini doğrudan hesaba katan kapsamlı, tarihsel ve yorumlayıcı bir bakış açısı ile yaklaşmadıkları izlenimini vermişlerdi. Verilen örnekler yalnızca iş gereği farklı bölgelerde bulunup, farklı bölgelerde yaşayan insanlarla muhatap olunduğu için karşılaşılan farklı kültürlerin gözlemlenmesi sonucu verilen örneklerdir. Dolayısıyla iki katılımcı hariç diğer katılımcılar insan ve mekân ilişkisini kurarken hem jeolojinin mekânı ele alışına yabancılaşmış hem de mekân ile insan arasındaki ilişkiyi kurmak konusunda mekân ile insanın birbirlerine dışsal olduğunu düşünmeleri nedeniyle mekâna yabancılaşmışlardır.

4.2 Mekânın Parçalılığı I: Doğa/Mekân ve Yabancılaşma

Kapitalizmin geldiği noktada, esnekleşme olgusu sistematik olarak iş yaşamına, üretim mekanlarına, gündelik hayattaki ilişkilere etki etmektedir. Bu eğilim bir yandan tutarlılık kavramını yok ederken, ayrılık, parçalanma ve geçicilik düşünceleri hayatın her alanında farklı şekillerde kendini göstermektedir. Parçalanmadan mekân da nasibini almaktadır.

> "Egemen eğilim, mekânı parçalayıp bölmektedir. Mekânın içeriklerini, şeyleri, çeşitli nesneleri saymaktadır. Uzmanlıklar mekânı bölüp parçalara ayırarak, zihinsel engeller ve pratik-toplumsal çitler yerleştirerek, mekân üzerinde etkili olmaktadır" (Lefebvre, 2014b: 115).

Mekânı ve doğayı parçalara ayırıp inceleyen bilimlerden birisi de jeoloji mühendisliğidir. Jeoloji mühendisi mekânı ve doğayı pasif alımlayıcı bir uzama çevirir. Dolayısıyla çalışanlarda mekânın ve doğanın toplumsal ilişkilerden, üretim ilişkilerinden bağımsız gibi bir algısallık yaratılmış olur.

Mekânı ve doğayı bu şekilde parçalara ayırmak, hem bireyi mekânın her bir parçasına yabancılaştırmakta hem de mekânı boş bir uzama dönüştürdüğü için, mekânın parçalarını yeniden üretenler açısından bu eylemlerinin toplumsala etkisinin

görünürlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Jeoloji mühendislerinin mekânın belli parçası üzerine çalışmalarının, mühendislerin mekânın bütünselliği ve mekânın toplum ile ilişkiselliği algıları üzerinde ne tür etkiler yarattığı, katılımcılara yöneltilen çeşitli sorular aracılığı bu bölümde tartışılacaktır.

4.2.1 Doğa ve Mekân

İlk insan topluluklarından günümüze farklı üretim ilişkileri ve ekonomik biçimler geçirmiş insan, mekânı çeşitli şekillerde değiştirirken, doğaya ve mekâna bakış açısı da değişmiştir.

Doğa ve mekân kavramsallaştırmaları, dönemsel olarak doğa ve mekân politikaları üzerinde etkili olurken, insanlardaki doğa ve mekân algısını da oluşturmaktadır. Bu kavramsallaştırmalardan yola çıkarak doğanın ve mekânın sınırının nerede başlayıp nerede bittiği, her zaman doğanın karşısında mekânın ontolojik önceliği, doğa kavramsallaştırması yapılırken mekânın belirleyici olmasına neden olmuştur. Bu bakış açısının sonucu olarak doğa Aristo'dan günümüze yararlanılabilir bir nesne, bilimin üstünlüğünün insana verdiği ayrıcalık aracılığı ile üzerinde tahakküm kurulabilen bir meta olarak algılanmaktadır.

Bu bölümde doğa ve mekan kavramlarının katılımcılar açısından ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır. Kavramlar, katılımcıların kullandıkları şekillerde aktarılacaktır.

Lefebvre (2014: 77) kentlerdeki ‘doğanın’ doğanın elinden alınarak, doğal bir mekânın boşluğunda inşa edilmiş mekânlar olduğunu söyler. Alper (53, kamu kurumu) arazide gördüğü doğa ile şehir içerisindeki doğanın farklı olduğunu düşünmektedir. Piknik alanında ailesiyle pikniğe gitmeyi sevip sevmediği sorulduğunda verdiği cevap doğa ile mekân arasında fark olduğu yönündedir;

"Kentin ortasındaki doğa uysallaştırılmış doğa. Örneğin kentin ortasındaki doğada piknik yapıyorsunuz oraya masalar konulmuş. Sen gerçek doğada masa bulabilir misin? Masa konulmuş, çeşmeler konulmuş, çimlendirilmiş, oyun alanları kurulmuş, masa koyulduğu için üzerine tenteler var, güneşten koruyor. Kentin ortasındaki piknik alanları böyle, doğası böyle. Ama bizim dışarıdaki jeolojik anlamda doğa dediğimiz zaman çıplak yalın, gerçekten doğa, o doğal olarak doğa, o haliyle seni bekliyor."

Ozan (46, kamu kurumu) da kentteki doğa ile arazideki doğanın birbirinden farklı olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini şöyle aktarmaktadır;

"Gerçek doğa orası. Tamamen gerçek doğadasın. Düşünsene sırtında çantan, elinden çekicin haritan filan. Çalışırken sabahtan akşama kadar dağ tepe dolaşıyorsun. Tüm olumlu ve olumsuz yönleriyle gerçek doğadasın."

Ancak mesleğin doğaya etkisi olup olmadığı sorulduğunda, Ozan için doğanın yarar sağlayan, hammadde sağlayan bir mekân anlamına geldiği görülmüştür "*doğa kaynak ise, sen o kaynağın başındaki kişisin*". Ozan'a göre doğanın önemini anlamaları için ilkokul çocuklarına jeoloji eğitimi verilmelidir. Bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir;

"Belki bizler de mesleğin içinde olduğumuz için doğanın farkında olabiliyoruz, mesleğimizin önemi bize katkısı bu belki de. Doğaya da bu şekilde çocuğa göstermek, ona bu şekilde faydası olduğunu öğretmek o küçük yaşlardan itibaren öğretmek bence çok önemli."

Ozan için doğa kullanım değeri ve değişim değeri sağlayan bir şey olduğu için, jeoloji mühendisliği uygulamalarının doğaya müdahalede bulunduğunu düşünmemektedir. Dolayısıyla mesleki uygulamaları ile doğaya bakış açısı arasında bir çelişki yaşamadığını söylemektedir. Doğanın bir parçasının alınıp işaretlenmesi neticesinde (şantiye, baraj projesi alanı, kapalı-açık maden işletmesi vb.) bu parça doğa

olarak, durduğu yerde değeri olmayan bir şey olmaktan çıkıp, ülke ekonomisine katkı "Makedonya'da Ohrid Gölü'nün kenarında bir evde yaşamak istediğini anlatırken, mesleği gereği doğaya olumsuz müdahale etmesi gerektiği durumlarla ilgili şunları söylemiştir;

> *"Mecburen mesleğini yapıyorsun. Dediğim gibi zarar vermemeye mümkün olduğunca dikkat ediyorsun. Ben zaten normal şartlarda bir çöpü alıp dışarıya atan bir insan değilim, dikkat ederim*."

Yaşar (59, özel sektör), doğa ile ilgili düşüncelerinin zaman zaman mesleki etiğin önüne geçtiğini söylemiştir. Çünkü Yaşar'a göre doğa fayda sağlayan bir şeye indirgenemez. Bu görüşünü bir örnekle şöyle açıklamıştır;

> *"...Bir otoban yapılacak iki il arasına. 3 tane alternatif verdiler bir tanesi bir milli parkımızın ormanlık olan çevresinden geçiyordu. Bir tanesi daha kuzeyden geçiyordu. Jeolojik olarak en uygun yerlerden biri bu milli parkın yakın çevresi olmasına rağmen ben ekonomik olarak olmayacağını söyledim ve en az orman talanı olacak yere dair görüş bildirdim*."

Hughes'in profesyonel meslekler ile ilgili söyledikleri bir yana, Yaşar'ın doğaya bakış açısından kaynaklı yaptığı bu davranış profesyonel davranışa ters midir, yoksa değil midir tartışmalı bir konudur. Bir jeoloji mühendisi, bölgenin talan edileceği öngörüsüne sahip ise, bulduğu jeolojik bulguyu rapor etmeli midir, etmemeli midir sorusuna Yaşar'ın aksine Bülent, Levent ve Aydan "*bir yerde bulunan jeolojik değeri olan şeylerin rapor edilmesi bir zorunluluktur*" şeklinde yanıt vermiştir. Levent bu cevaba ilaveten şunları da söylemiştir;

> *"Etik olarak orada bulduğun şeyleri rapor etmek durumundasın. Ama şöyle bir şey var, orada da mesela Salihli ovasında altın varmış diyelim, oradaki altın 10 sene ancak çıkar ve sonra maden biter, ama Salihli Ovası'nın üstü o altından çok çok çok daha kıymetli. Çünkü her sene çeşitli ürün alınıyor*

ve sonsuza kadar o ürün alınacak. O maden orada kalabilir, şart değil çıkması yani. Ben orada altın var derim ama şunu da söylem burada bu ovanın üstü altından çok daha değerlidir. Burada yapılacak şey hikâye olur."

Son olarak katılımcılardan Eda (31, özel sektör) görüşmenin başında neden jeoloji mühendisi olduğu sorusuna, zaten doğa sporları ile ilgilendiğini ve jeolojinin de doğa ile ilgili bir mühendislik dalı olduğunu söylemiştir. Sohbetin ilerleyen kısımlarında ise Eda'nın doğa sporları yaptığı mekânı ve jeoloji çalışması yaptığı mekânı doğadan ayrı tuttuğu şu ifadelerinden anlaşılmıştır;

"Zaten doğa sporları yapılan yer de, nasıl jeoloji mühendisi bir işletme açacaksa veya arama yapacaksa MİGEM[19]'den gidip izin alıyorsa doğa sporları yapılacak yer için de bu tarz izinler alınır. Yani orası doğa değildir."

Katılımcıların verdikleri cevaplardan da görülebileceği gibi doğanın şehirdeki doğa, yabani doğa, milli parklar, kent bahçeleri gibi farklı biçimler alması, katılımcıların pek çoğu açısından "bazı doğaların" jeolojik faaliyetler açısından kullanılabilir olarak algılanmasına neden olmaktadır. Verilen cevaplardan doğanın yapılı mekân olarak kentlerden tamamen ayrı tutulduğu görülmektedir. "Jeoloji Mühendisleri ve Mekânda Ötekiler" başlığı altında daha ayrıntılı ele alınacağı üzere, jeoloji mühendisleri yalnızca yapılı çevre olan kent mekânı ile doğayı ayrı görmemekte aynı zamanda arazi ve şantiyede çalışmak üzere gittikleri mekânları da, başka bir kent mekânı olarak görmektedir.

[19] Maden İşleri Genel Müdürlüğü

Bir sonraki başlıklarda görüleceği üzere jeoloji mühendisinin doğa ve mekân ile kurduğu bu ilişki, mühendisin mekânı dönüştürmesi, yeniden üretmesini olanaklı kılan yabancılaşma durumunun ilk aşamasını oluşturmaktadır.

4.2.2 Mekânın Yeniden Üretimi: Kamu Yararı Kimin Yararı?

Konusu yer olan bir mühendislik dalının icracıları olarak jeoloji mühendislerinin mekâna yabancılaşmaları, mesleklerine yabancılaşmaları ile paralel giden unsurlardır ve birbirlerini içermektedir.

Başlangıçta yerin özellikleri, farklı üretim tarzları ve üretim tarzlarının içerdiği üretim ilişkilerini oluştururken; zamanla her tarzın bilinci ve belleğini kuran kurumsal, hukuksal ve siyasi yapıları da gelişir. Bu yapılar da kendi mekânlarını yeninde üretir. Mekân kavramı değişen üretim tarzıyla birlikte, sosyal ve kültürel dokuyla eşzamanlı olarak değişmiştir.

Mühendis mekânı bütün bu ilişkisellikten bağımsız olarak görüp, sadece gidip para kazandığı bir yere indirgerse, mekânı bütün bu tarihsellikten koparmış olacaktır. Goya'nın "A caza de dientes" (Dişlerin Peşinde Tablosu) tablosunda, bir kadın büyülü olduğunu düşündüğü için bir ipin ucunda sallanan bir ölünün ağzından diş almaya çalışmaktadır. Pappenheim bu tablo ile ilgili şunları yazar:

> "Kendisini kişisel çıkarlarını kollamaya öylesine kaptırmıştır ki bu amansız uğraş, gerçekle yüzleşmesinin her evresini yönlendirmektedir. Yaşadığı hiç bir şey kendi içinde anlamlı değil, amaçlarına ulaşmada bir araca dönüştürülemediği sürece hiç bir şeyin onun için önemi yoktur... Kendimizi birey olarak ortaya koyabilmek için, gerçeğin sadece amaçlarımıza ulaşmamızı sağlayacak yönüyle ilişki kuruyor, geri kalanından uzak duruyoruz" (Pappenhiem, 2002: 2-3).

Aydınlanma düşüncesinin akıl (raison), birey (individu) ve ilerleme (progrès) kavramları üzerinde yükseldiği belirtilmişti. Aydınlanma ve Sanayi Devriminin yarattığı

mühendislik figürü halen geçerliliğini korumaktadır ve buna göre iyi bir mühendis demek elinde tuttuğu bilgiyi ve doğaya üstün aklı kullanarak doğal kaynakları ilerleme ve insanlık yararına kullanması demektir.

Görüşmelerde doğayı tahrip etme konusunda mesleği ile görüşleri arasında çelişki yaşadığını söyleyen mühendisler için bile kamu yararı bütün çelişkileri çözmektedir. Örneğin mesleği ile ekolojik ve politik görüşleri arasında çok fazla çelişki yaşadığını, eğer şartları uygun olsaydı veya cesareti olsaydı mesleği değiştirme konusunu çok fazla düşündüğünü söyleyen Mehmet (53, özel sektör) kamu yararı düşüncesinin kendisi nasıl rahatlattığını şöyle anlatmıştır.

> *"...mutlaka doğa ile bir çelişki halinde yaşıyoruz. Burada kamu yararı gözeterek, minimum bir zararla kendimi bu şekilde rahatlatıyorum... İlk mezun olduktan sonra üç sene gölet etüdlerinde çalıştım. 1980'li yıllar tarıma dayalı bir ülkede tarımı kalkındırmak için, bunu kendimi rahatlatmak açısından söylüyorum, tabi ki bir yandan doğayı tahrip ediyorsunuz, bir yandan göl alanı yaratıyorsun ve ekolojik dengeyi bozuyorsunuz ama bir yandan da kamu yararı diyip oradaki insanların tarımsal faaliyetlerine katkı koyduğunuzu düşündüğünüzde rahatlıyorsunuz aslında..."*

19. yüzyıla kadar kapitalizm yayılmak için coğrafi yayılma yolunu kullanmış, coğrafi olarak yayılacak yer kalmayınca da bu yayılmayı mekân üreterek gerçekleştirmektedir. Yayılma her zaman mekân vasıtasıyla yapılmaktadır. Yerin üretim aracı olarak işlev görmesi, mekânı yalnızca üretim aracına indirgemeye neden olmaktadır. Örneğin Yıldız (47) yer altında bir hammadde varsa bunu değerlendirmek gerektiğini söyler. Ona göre kamu yararı denilen şey budur, bunu da bir örnekle şöyle ifade etmektedir;

> *"Karadeniz de mi ne, bir maden ocağı için ağaçlar kesilecek, köylü ayağa kalktı. Onun artısını eksisini bilemiyorum. Bir maden ocağı için elde*

edilecek kazanç mı daha faydalı yoksa o ağaçların kesilmemesi ve madenin açılmaması mı daha kazançlı, onu bilemiyorum. Yani şimdi düşünüyorsun ülkende değerli bir yeraltı kaynağı, onu kullanılması bence gerekli. Ya da ne yapacaksın çevreye en az zararı verecek yöntemi bulmaya çalışacaksın ya da madeni bulduktan sonra birtakım zorunluluklar getireceksin; eski haline getirmek için, ağaçlandırmak için."

Katılımcıların verdiği cevaplardan kamu kurumunda çalışanlar için, 657'ye tabi olmanın, mesleki uygulamalarda otomatik olarak devlet bekasının ve dolayısıyla kamu yararının gözetildiği anlamını taşıdığı görülmüştür. Bu nedenle onlar için "mesleki uygulamalar kimin çıkarına" sorusunun cevabı, "halkın çıkarına"dır.

Katılımcılara yapılacak bir proje sebebiyle bir köyün yerinden edilmesi söz konusu olursa, bu konuda ne düşündükleri sorusu yöneltilmiştir. Kamu kurumunda çalışan katılımcıların yanıtları devletin halka karşı bir karar vermeyeceğini, eğer böyle bir karar verilmişse bunun yanlış olmama ihtimalinin çok yüksek olduğu yönünde olmuştur.

Kamu kurumunda çalışan Ozan (40) ve Yıldız (47) konu ile ilgili benzer yorumlar yapmışlardır. Ozan'ın yorumu kamu kurumunda çalışan diğer katılımcıların yorumlarını kapsayıcı niteliktedir;

"Olabilir, yani sonuçta yerinden etmek ya da yeni bir alan taşımak, yani o köy hakkında tümden olumsuz bir şey yapılmak istenmiyordur. Bence yapılabilinir. Bu durumlarda gerçekten durumun iyi analiz edilmesi lazım. Bir şey tümden hiçe sayılıp orada mühendislik yapacağım diye karar alınamaz. Her şey insan içinse, mesleki anlamda da insana bir fayda sağlanmaya çalışılıyor ama bunun iyi ifade edilmesi gerekir... Karışık konular, zor konular..."

Aydınlanma düşüncesinden beri baskın olarak varlığını sürdüren kamu yararı düşüncesi halen önemini yitirmemiştir. Kamu yararı kimin yararınadır? Smith (2017: 135) "*mekânın küresel ölçekte bir üretim aracı olarak sermayenin hizmetine sokulabilmesini anlamak bir şeydir, mekânın başka işlevleri de olabileceğini reddetmek başka şeydir"* der.

Mekânın farklı işlevleri de olduğunu, örneğin mekânın hafızasının önemini vurgulayan yalnızca iki katılımcı olmuştur. Kamu kurumundan emekli olan Levent (77) çıkacak üç kuruş maden için yerel halkın yerinden edilmesinin yanlışlığını şöyle anlatmıştır;

> *"Köylü orada yüz yıllardır yaşıyor, o köylüyü oradan götürüp koyacaksın. Onların yüz yılardır süren bir üretim alışkanlığı var. Sen o köylüyü yerinden ettin, başka bir yere koydun, ağacı söktün olmayacak bir yere diktin gibi bir şey olur bence. "*

Öğretim görevlisi olan Sedat (54) ise, proje ülkeye çok büyük katkılar sağlayacak olsa bile *"yerinden edilen insanların yaşam kalitesini koruyarak demiyorum arttırarak yapacaksın bunu*" demiştir. Ama orada yaşayan insanlara daha güzel hizmetler sunulsa, kaybettikleri telafi edilmeye çalışılsa bile, köy, tarla, bağ bahçeyi telafi edilse bile yaşanmışlıkların telafi edilemeyeceğine şöyle dikkat çekmiştir;

> *"O yaşanmışlıkları da düşüneceksiniz. Yani o tarihi, o kültürü, o yaşanmışlıkları bir kenara itmeyeceksiniz. Onların hepsini kapsayacak, insanları mutlu kılacak çözümler bulmak kaydıyla*."

Öğretim görevlisi olan Celal (53) ile gerçekleştirilen görüşmede, bazı kavramların tanımlarını yeniden sorgulanması gerektiğini ve "kamu yararı" kavramının da bunlardan biri olduğunu söylemiştir. Celal kamu yararını şöyle ifade etmiştir;

"Kamu yararı derken olması gereken şey şu; mesela petrol çalışmayı öyle yapmalısın ki ülkede çıkacak petrol bu ülke değer katmalı, bu ülkede refah düzeyini arttırmalı, bu ülkede yaşamı ucuzlatmalı herkese katkıda bulunmalı."

Sedat'a göre kamu yararı kavramı oldukça kapsamlı bir kavramdır ve şu anki jenerasyondan daha çok bir sonraki jenerasyonun da çıkarlarının hesaba katılması gerekliliği anlamına gelmektedir;

"Geçenlerde iklim değişikliği ile ilgili bir toplantıya katıldım. O toplantıda beni etkileyen bir cümle kuruldu. Kuşaklar arası etik ve adalet. Bu ne demek, bugün yapmış olduğunuz bir takım yanlışlar, bu jenerasyondan daha çok, bundan sonraki jenerasyonları daha olumsuz etkileyecek. Dolayısıyla sen kuşaklar arası adaletsizlik yaratıyorsun ve etik değerleri de çiğniyorsun. Onun için bu kararları verirken sadece orada yaşayan bugünkü insanları değil, bunların gelecek kuşaklarını da düşünecek, sağlıklı kararları verip, o teşvik mekanizmalarını geliştirmek lazım. "

Katılımcıların verdikleri cevaplardan görüldüğü kadarıyla kamu kurumunda çalışan katılımcılar için, kamu kurumundan emekli Levent (77) hariç, kamu yararı kavramı doğanın ve mekânın yeniden üretimi için, zaman zaman o mekânda veya doğada yer alan halka rağmen tartışmasız bir öneme sahiptir. Bir önceki başlıkta tartışıldığı üzere doğa ve mekân işaretlenmek suretiyle parçalandığı zaman, bazı doğaların ve bazı mekânların dönüştürülmesi jeoloji mühendislerinin gözünde belli bir meşruluk kazanmaktadır.

Diğer taraftan bazı katılımcıların verdiği cevaplardan, doğaya ve mekâna bakış açılarından kaynaklı mesleki uygulamaları nedeniyle yaşayabilecekleri çelişki durumunu kamu yararı olgusu ile hafifletilebildiği veya mühendisin baş edebileceği ufak bir endişeye indirgenebildiği gözlenmiştir. Böylece mühendisin mesleğine ve tersinden

doğaya/mekâna karşı yaşadığı yabancılaşma duygusu ile baş edebilmek için "kamu yararı" olgusunu bir strateji olarak kullandığı gözlenmiştir.

4.2.3 Mekân mı İş Yeri mi: Çelişki ve Yabancılaşma

Jeoloji bir doğa bilimidir ve jeoloji mühendisliği de doğa biliminin mühendislik uygulamasının icra edildiği bir mühendislik dalıdır. Jeoloji mühendisleri kapitalist sistem içerisinde çalışmaktadırlar ve bu sistem doğayı ve mekânı yalnızca yarar sağlamaya indirgeyen bir sistemdir. Öte taraftan jeoloji mühendisleri mesleki bakış açıları gereği doğaya ve mekâna sadece yararlılık olarak bakmamakta, mekânsal ve doğal süreçleri anlama ve yorumlama üzerine kurulmuş bir bilim icra ederler. Bu iki farklı durum karşısında mesleklerini icra ederken bir takım çelişkiler yaşamakta ve bu durum mesleğe ve doğaya yabancılaşmalarına neden olmaktadır.

Goffman, insanların görüş ve duyuş menzilindeyken davranışlarını iki koşulun belirlediğini söyler. Bunlardan biri ahlaki koşullar, diğer ise araçsal koşullardır.

> Ahlaki koşullar kendileri birer araçtır ve başkalarına müdahalede bulunmama ve insanlara tecavüz etmemeyle ilgili kuralları vs. kapsar. Araçsal koşulların kendileri birer amaç değildir ve genelde bir işverenin çalışanlarından talep edebildiği türde mülkiyet kullanımına özen gösterilmesi, iş düzeninin oluşması gibi ödevleri kapsar (Goffman, 2016: 108).

Jeoloji mühendisleri arazide, bir dağın tepesinde ya da bir derenin kenarında, kendini denetleyen mekanizmalardan uzakta çalışırken davranışlarındaki araçsal koşulların, ahlaki koşullar tarafından belirlenmesi beklenir.

> Üretici güçlerin kendi mekânlarını ürettiği andan itibaren mekân toplumsal bir ürün haline gelir ve doğa-mekân sonsuza kadar yok olur. Doğa-mekân elbette sahneden doğrudan doğruya çıkmaz. Ancak doğa-mekân her ne kadar dönüştürülse de parçalansa da ve yok olsa da indirgenemez bir şekilde nihai temel olarak kalır (Lefebvre, 2014b: 60)

Önceki bölümlerde jeoloji mühendislerinin çalışırlarken, mekânı parçaladıkları ve mekânın "çalışma sahası" olarak adlandırdıkları küçük bir bölgesinde çalıştıkları vurgulanmıştır. Bu durum algısal olarak da yaptıkları şeyin bütüne etkisini fark edememelerine neden olmaktadır. Mehmet (53) zaman zaman bütünsellikten kopmuş olduğunu fark ettiğini şu şekilde anlatmıştır;

> *"Mesela bir yerde bir gökdelenin zemin etüdün veya zemin iyileştirmesini yapıyorsunuz. Normalde bu iyileştirdiğini veya etüdünü yaptığınız yapı o şehrin siluetine çok ters oluyor ama temelde çalıştığın için bunu başta fark etmiyorsun. Evet, ben bunun temelinde çalışıyorum diyorsun. Ama şehrin siluetini bozmuş oluyor."*

Katılımcıların bir kısmı hayata karşı inanç ve düşünceleri ile yaptıkları iş arasında bir takım çelişkili durumlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yaşadıkları çelişkiler ve bu çelişkilerin nedenleri birbirlerinden farklı olabildiği gibi, bazı katılımcılar çelişki yaşamadıklarını, bazı katılımcılar ise çelişki yaşayanların daha çelişik bir durum yarattıklarını söylemişlerdir.

Kamu kurumunda çalışan Alper (53), yaptığı işten dolayı en fazla çelişkiyi yaşayan katılımcılardan biridir. Doğayı değiştirmeye çalışmanın olumsuz bir şey olmasının ötesinde bir de maliyeti düşürmek için tahribatın iki katına çıkarıldığını şöyle anlatmıştır;

> *"Çünkü biz doğada yaşıyoruz, doğa olmazsa biz olamayız. Çelişkide kalıyorsun evet ama çalışmak zorundasın, onu yapmazsan da paranı vermezler. Sen yapmazsan başka biri yapacak bu işi... Doğa ana da Aşık Veysel'in bir şiiri var ya "Karnın yardım kazmayınan belinen/ yüzün yırttım tırnağınan elinen/ yine beni karşıladı gülünen/ benim sâdık yârim kara topraktır" kafasını gözünü parçalıyoruz, maden arıyoruz altın yapıyoruz, künye yapıyoruz, ekiyoz, biçiyoruz ama o bize habire ekmek veriyor, gül*

veriyor, altın veriyor, biz habire onun kafasını gözünü kırıyoruz... Hem doğayı korumalıyız diyoruz, doğacıyız diyoruz, doğaya zarar veriyoruz. Doğaya zarar versen bir türlü vermezsen bir türlü. Doğasız yapamayız. Enerjide dışa bağımlısın mesela ve enerjide dışa bağımlı olduğun sürece hiçbir şey yapamazsın."

Diğer çelişkili durum yaşayan katılımcılardan biri Yaşar (59)'dır. Yaşar önce 26 yıllık devlet memuruyken, politik görüşleri ve doğaya bakışı sebebiyle kızağa alındığını, bu sebeple de emekli olmak zorunda kaldığını anlatmıştır. Özel sektörde de politik görüşleri nedeniyle bir kaç iş değişikliği yapmak zorunda kaldığını/bırakıldığını anlatmıştır;

"Doğa ile ilişkimiz çok büyük bir ikilem. Bir doğayla uyumlu mu yapı yapacağız, yoksa kafamıza göre yapı mı yapacağız. Şimdi nüfus artınca bir şekilde yollara, barajlara vs. ihtiyacımız olacak. Doğayla uyumlu, doğaya en az zarar verecek şekilde mi. Çünkü siz yaparken bunu gözetmek zorunda kalacaksınız. Bu gözetiliyor mu? Kesinlikle gözetilmiyor, en ekonomik nereden geçerse öyle. Ekonomiklik birinci planda, ekonomik olsun nereyi katledersek edelim."

Buna karşın katılımcıların bazıları doğanın insanlara hammadde sağladığını ve bu cömertliğe karşı onu almamanın doğru olmadığını düşündüklerini söylemişlerdir. (Doğayı yararlılığına göre değerlendiren görüşe sahip olan katılımcılar Bulgular ve Değerlendirmeler " bölümünde "Doğa ve Mekân" başlığı altında incelenmiştir.)

> Doğa ile doğa olmayan arasındaki ayrışma çeşitli toplumların üretici güçlerinin kendi mekânlarını üretmek için üzerinde çalıştıkları *hammaddeden* başka bir şey değildir (Lefebvre, 2014b: 61).

Bazı katılımcıların çelişkili yaşamıyor oluşlarının sebebi, karar mekanizmasının kendilerinden bağımsız olmamasıdır. Yapılan/yapılacak uygulamanın kendi

kararlarından bağımsız olduğunu, sadece işlerini yaptıklarını söylemektedirler. Bu katılımcılar ağırlıklı olarak kamu kurumunda çalışanlardır. Görüşmelerde fark edilen kamu kurumunda çalışanlar kendilerini karar mekanizması içerisinde görmemekte, bu da onlarda 'gönül rahatlığı' yaratmaktadır.

Jeoloji mühendisliği uygulamaları ile ilgili kararların siyasi ve ekonomik olarak alındığı bütün katılımcıların hem fikir olduğu bir konudur. Ancak burada dikkat çekmek istenen bir başka nokta özel sektörde çalışan mühendislerin "Jeoloji Mühendislerinin Sınıfı" bölümünde de bahsedildiği gibi bir aile ortamında çalışıyor gibi hissetmeleri, onların iş ve iş yeri için çok önemli olduklarının hissettirilmesi, uygulama kararlarında da söz sahibi olduklarını düşünmeleri gibi bir yanılgıya neden olmaktadır.

Zeynep kamu kurumunda çalışan ve karar mekanizmasında yer almadığı için herhangi bir çelişki yaşaması gerekmediğini söyleyen mühendislerden birisidir ve şöyle ifade etmektedir;

> *"Hayır, zaten ona karar verenler yukarıdakiler olduğu için, hani benim şimdiye kadar o çelişkim olmadı. Karar verme mekanizması ben olmadığım için. Özelde olsam olabilirdi belki. Ama şimdiye kadar benim öyle çelişki yaşadığım olmadı*."

Yıldız (47) kamu kurumunda çalışan ve çok sık şantiyelere giden bir jeoloji mühendisidir. Görüşme esnasında kurumların doğaya olan bakışlarını anlatırken, Türkiye'deki uygulamaların nasıl yürütüldüğünü gözler önüne şöyle sermektedir;

> *"Eskiden, mesela biz, diyelim ki bir uygulama yapacağız şantiyede, işlem sırasında çıkacak olan sıvı için membran gibi bir şey konulmuyordu ve yıllar sonra o su aşağıya süzülerek bölgedeki yeraltı suyunu kirletiyordu. Ancak son yıllarda çevre ile ilgili bir sürü yasa ve yönetmelik çıktı. O atıklarınız atamıyorsunuz rahatça... Çevre bilinci her zaman herkeste olan bir şey değildi. Sonradan gelişti bu çevre olayı."*

Yıldızın önceki uygulamalara nazaran çevre bilincinin oluşmaya başlamasını anlatan örneğini, öğretim görevlisi olan Celal (53), tarihsel olarak şöyle açıklamıştır;

> *"Bizde çevre bakanlığı çok geç kurulan bakanlıktır, çevre ile ilgili problemler dışarıdan zorlama regülasyonların Türkçeye çevrilmesi ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla aslında kültürel olarak mühendislik hizmetlerini verirken çevre ile etkileşime çok önem vermemişiz..."*

Öğretim elemanı olan Deniz (51), diğer öğretim elemanlarından farklı olarak karar alma mekanizmasında yer almadığı için ama en önemlisi mesleki uygulamaların çevre sorunları yaratmak yerine bunları çözen bir yerde durduğu için bir çelişki yaşamadığını söylemiştir.

> *"Uygulamaları biz yapmıyoruz. İşletmelerin yarattığı sporunlar oluyor. Aksine biz çevre sorunlarını çözmeye yönelik bir mesleğiz. Çelişkim yok. Mantığımla uyuşmayacak çerçevede bir meslek değil zaten. Onun için hiç böyle bir sıkıntı çekmedim."*

Uygulamalara dair kararları verecek pozisyonda olmadıklarını söyleyen katılımcılarda birisi Mehmet'tir. Jeoloji mühendisliği uygulamalarının politik ve ekonomik çıkarlara göre yapıldığını ve bu çıkarlar doğrultusunda verilen kararları uygulamak zorunda kaldığını anlatmıştır "*Otoban projesinde çalışırken haydi Türkiye'de raylı sistemi geliştirelim diyemezsin, bunu diyecek konumda değilim*".

Bazı katılımcılar kapitalist ekonomik sistemin başlı başına çelişki barındıran bir sistem olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle bütün bu çelişkiler yumağında herkesten eksik veya fazla bir şey yapmadıklarını düşünmektedirler.

Işıl (34), yapılan işin ötesinde arabaya binmenin, otobüse binmenin, evden çıkmanın, nefes almanın bile zararlı olabildiğini ve bu anlamda da çelişki yaşadığını

söylemektedir "*Ne kadar karşı da olsak biz de o devasa tasavvurun bir parçasıyız*". Işıl bu çelişkili durumu için şöyle söylemiştir;

> *"Çelişki benim konsantrasyonumu düşürüyor. Çevreci tarafa geçip bu yapılmamalı diye mücadele de etmiyorum, ama canla başla da çalışmıyorum. Arada bir yerde kalıyorum. Altına karşıyım mesela ama altın aramacılığında çalışır mısın desen orası çelişki işte."*

Bazı katılımcılar için buna ilaveten asıl çelişki, ben buna karşıyım deyip de, başkaları için eleştirdiği şeyi kendilerinin yapmasından kaynaklanan çelişkidir. Hakan (40) böyle düşünenlerden biri olup, bu durumu şöyle ifade etmektedir;

> *"Ama alternatifler nasıl oluyor. Mesela şu anda lityum-kobaltı çok pompalıyorlar, neden? Elektrikli arabaların pilleri için. Ama ne diyorlar biz fosil yakıtları tüketmeyelim ama onu tüketmezsen lityum-kobalt alacaksın, maden açacaksın. Fosil yakıtların yerine alternatif madenler oldu birden. Son kullanıcı neye bakıyor aa... süper fuel-oil kullanmıyorsun elektrikli araba çevreyi kirletmiyorsun ama ben bunu madenden üretiyorum. Lityum-kobalt nereden gelecek."*

Hakan'ın yaptığı eleştiriyi, Sedat da yapmaktadır. Sedat çelişki yaşadığını ifade etmektedir ve bu eleştiriyi yaparken de zaman zaman nasıl bir denge kurulacağına dair kendisi de çözüm üretememektedir;

> *"Doğa doğa diyen insanın evinde bakıyorsunuz evinde granit mutfak taşı var, bakıyorsunuz evinin her tarafı fayans, bakıyorsunuz betonarmede yaşıyor, bakıyorsunuz mutfağında mermer var. Kaldırımlar düzgün olsun diyoruz, andezitlerle döşeli ama Haymana civarında birçok taş ocağı var. Bunun için oradaki çevreye zarar veriyor ama burada daha güzel bir ortam yaratıyor bize."*

Bülent ve Hakan kapitalizmin çelişkili bir yapısı olduğunu söylemektedirler. Her şeyin çelişkiden ibaret olduğu böylesi bir toplumsal ilişkiler ağı içerisinde farklı motivasyonları olsa da yaptıkları işin çelişkili olmadığını düşünmektedirler. Kapitalist sistemden dolayı var olan çelişkiler birbirini nötrlemektedir.

Bülent, yaptığı iş ile söylemleri arasında bir çelişki olduğu düşünülse de ve bu konuda çok sık eleştirildiğini söylese de onun için aslında bu bir çelişki değildir;

> *"Bu çelişki gibi gözükse de ben de kapitalist sistemde yaşıyorum ve yaşamını devam ettirmek zorundayım. Ama bu şuna engel değil, hem ona hizmet ediyorum, hizmet derken onun resmi kölesi gibi çalışıyorum. Çünkü beni de sömürüyor. Ama şunun da farkındayım. Ona karşı da çevre talanına karşı da sömürüye karşı da ve meslek haklarımın gaspına karşı da sendikalarda, odalarda şurada burada örgütlü mücadelemi de yapıyorum. Ha bu ona bir şey yapıyor mu? Yapmayabilir ama en azından farkındayım. O yüzden vadileri perişan ediyorsun diyorum veya yaptığın şey halk sağlığı açısından çok zararlı diyebiliyorum."*

Hakan'a göre özel sektörde firmaların amacı zaten para kazanmak.

> *"Kimse onlara burada bu işi yapmayın diyemez. Çünkü buranın bir amacı var, para kazanacaksın... Bende ikilem yok. Tahrip ettiğimizi biliyoruz ama bunun yönetilebilir şekilde olmasına gayret ediyoruz."*

Son olarak mühendisleri çelişkiye sokan başka bir durum daha vardır. Bu duruma katılımcılardan Yaşar ve Celal değinmişlerdir. Yaşar politik duruşu gereği bir takım jeolojik uygulamalara karşıdır ve çalıştığı sektörlerde işverenler ile bu konuda pek çok sıkıntı yaşadığını dile getirmiştir. Ancak bazı durumlarda karşı olsa bile çalışmak zorunda kaldığını anlatmıştır. Yaşar iş vereninin kişisel görüşleriyle tamamen çelişen bir projede çalışmasını istediğini ve bunu reddettiğini ancak yanlış mühendislik uygulamaları

nedeniyle heyelan olduğunu ve can kaybı olmaması nedeniyle çalışmayk zorunda kaldığı bir durumdan söz etmiştir;

> *"Birkaç kişi heyelanın altında kaldı, ölmediler, ufak heyelanlardı, yaralandılar. Bari onlar kurtulsun dedim. Onun için projede çalışmaya başladım."*

Celal ise yaşadığı başka bir durumu örnek vermiş ve her gün içinde çelişki yaşadığını anlatmıştır;

> *"Bir proje var mesela ve ben bu projenin aslında bu ülkeye ihanet olduğunu düşünüyorum. Bunların yapılmasını kolaylaştırmanın, kafamda bu soruyu yüzlerce defa sordum, burada yer almalı mıyım almamalı mıyım diye. Ama yer almadığım takdirde mesela o yapıldığı zaman ortaya çıkacak sorunları ben bile bile engel olmamış olacağımı da düşünüyorum. Yani bu çok çelişkili bir durum."*

Doğadan yararlanılabilir bir olgu olarak bahseden Ozan (46), doğadan alınan şeyin bir ihtiyacı karşılamak için alındığını, orada var olan bir hammaddenin alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu yapılırken mutlaka doğaya zarar verilecektir, ancak bu zarar minimum düzeyde yapılmalıdır;

> *"...Bir kaynaktan/doğadan alıyorsun, doğayı ya da o kaynağı en az zarar verecek şekilde yapmalısın. Bunu da yapabilmek için bir takım yasalar var. Eğer zarar vermeyeyim dersen dokunmamak lazım. Evet sonuçta bir müdahalede bulunuyorsun doğaya. Ama bundan da yararlanılmaması doğru değil, yararlanılıyor. Sen yasalar/yönetmelikler doğrultusunda yaparsan doğa bunu bir şekilde tölere edebiliyor. Ama tamamen bunu yapmazsan olmaz..."*

Görüldüğü gibi bu soruya katılımcılar sektörel dağılıma bakılmaksızın farklı cevaplar vermiştir. Katılımcıların yaşadıkları çelişkiler birbirinden farklı olmakla birlikte

kimisi mesleki kimliğini ön plana çıkardığı için, yani işi bu olduğu ve işini yapmak zorunda olduğu için; kimisiyse doğaya bakış açısı nedeniyle, doğanın bilimsel açıdan tahakküm edilebilir bir meta olarak görüldüğü için mesleğini icra ederken çelişki yaşamadığını ifade etmiştir.

Diğer taraftan çelişki yaşayanlar da kendi içinde farklı açılardan çelişki yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunların bir kısmı kapitalizmin yeterince çelişik bir sistem olmasından kaynaklı, kendi çelişkilerinin nötrlendiği görüşüne sahiptir.

Çelişki durumundan bağımsız bir şekilde hayatlarını devam ettirebilmek adına çalışmak zorunda olduklarını, karar mercinin ise kendileri olmadığını düşünmekte olan katılımcalar kendi düşüncelerinin uygulama imkanları düşük olduğu konusunda kendilerini ikna etmektedir. Bu güçsüzlük durumu, işe yabancılaşmanın önemli ölçütlerinden birisidir.

4.3 Mekânın Parçalılığı II: Ertelenen Hayatlar

4.3.1 Ertelemek Değersizleştirir

Mekân Galileo döneminde parçalandı. Lakin teorinin gündelikte tezahürü bir kaç 10 yılı bulmuştur. Ne zaman ki bilimsel gelişmelerin ışığında üretim ilişkileri değişerek toplumun yeniden örgütlenmesine yol açtı, mekânın parçalılığı da gündelik hayatta karşılık bulmaya başlamıştır.

Mekânın parçalılığı, mekânın özel alan/kamusal alan ayrımından başlayarak, üretimin geniş ölçekli fabrikalardan çıkıp daha küçük mekânlara dağılmasına kadar mekânın değişen kullanım alanlarına ayrılması anlamına gelmektedir. Parçalanan her mekân kendine içkin özellikleri barındırmakta; bu özellikler bireyin bu mekân içerisinde geliştirmesi gereken farklı rolleri/davranış kalıplarını da belirlemektedir.

Bireyler mekânlar içerisinde sürekli hareket halindedir, mekânlar da hem kendi özellikleri nedeniyle hem de bireylerin hareket halinde olmasından kaynaklı birbiri ile

geçişli ve sürekli bir akış halindedir. Mekânın devamlı olarak parçalanması ve akış halinde olması rol beklentilerini de sürekli değiştirmekte, her parçalanma ve dönüşüm yeni rol kalıpları yaratmaktadır. Mekânsal değişimin kırsala göre daha sık yaşandığı kent ortamında birey sürekli bir rol beklentisini karşılamak zorundadır.

Kabin memurları, uzun yol gemisi mürettebatı, jeoloji mühendisleri ve harita mühendisleri gibi işi sürekli mekân değiştirmek olan çalışanlar için bu durum biraz daha karmaşık bir şekilde meydana gelir. Sennett (2002), *Ten ve Taş* adlı kitabında, modern kapitalizmle birlikte malların ve ürünlerin serbestçe dolaşımına ek olarak bedenlerin de serbestçe dolaşarak piyasanın sunduğu mülklerden ve vasıflardan yararlanabildiğini ancak bunun için bedel ödemesi gerektiğini anlatmaktadır. Serbestçe dolaşmak duyusal farkındalığı, yerlerin ve bu yerlerdeki insanların yarattığı uyarımları azaltır (Sennett, 2002: 229).

Mesleği sürekli mekân değiştirmek olan jeoloji mühendislerinin de bu anlamda bedel ödeyen insanlar olduklarını söyleyebiliriz. İki çocuk babası Hakan için arazide olmak bir ay ailesinden ve çocuklarından uzak olmak demek ve döndüğünde ailesi ile yaşadığı ilişkinin ister istemez ertelenmişliğin, yaşanamayışın telafisi olarak yoğunlaştırılmış bir ilişki olması demektir;

> *"Dışarıda çalışıyoruz, aileden uzak kalıyoruz, bu durum aile ile olan ilişkilerimizi değiştiriyor. Aile ile daha az zaman geçiriyoruz. Çok iç içe değilsin. Örneğin bir ay arazidesin ama işte eşin, sevgilin veya kim varsa arkada onları dönüp bir hafta onlarla zaman geçiriyorsun. Paylaşım daha az olabilir. Ama bir ay sonra hasretle geri dönüyorsun, bir haftada yoğunlaştırıyorsun ilişkiyi. Ondan sonra tekrar gidiyorsun bir ay iki ay."*

Yıldız (47), Aslı (44) ve Zeynep (42) aynı kamu kurumda çalışan üç jeoloji mühendisidir ve son dönem kurumda arazide çalışmaya bağlı olarak boşanmaların

arttığını anlatmışlardır. Diğer taraftan da genç jeoloji mühendislerinin sürekli araziye çıkmak zorunda kaldıkları için sevgili bulamadıkları veya sevgilileri varsa da onlarla vakit geçiremedikleri için evlenemediklerini anlatmışlardır.

Ozan; Yıldız, Aslı ve Zeynep'in söylediği gibi işinden dolayı evlenemeyen bir jeoloji mühendisi. Üstelik sorun sadece evlenmek veya evlenmemek değil. En ufak bir ilişkiyi bile yürütmekte zorlanıyor olmak;

> *"Bu kadar uzun süre arazide kalmak insanın arkadaşlık, aile ve ikili ilişkilerini de etkileyen bir durum. Bunun sıkıntısını yaşayan pek çok bekar arkadaşım, ben de dahil olmuştur. Başlayıp biten ilişkiler, bu durumu kabul etmeyen karşı taraf, tabi saygı duyulmak durumunda. İnsanın bu yönünü de etkileyen, insanların evlenme sürecini de geciktiren bir durumu da var. "*

Yıldız, kurum içindeki boşanmalardan endişe duyduğunu ifade ederken aynı mesleği yapan eşinin, araziye gitmesini istemediğini bunun için ilişkilerinin yıprandığını anlatıyor "*Mesela geçen hafta, araziye gitmeden önce kavga ettik. Gidene kadar evde sürekli huzursuzluk yaşıyoruz"*.

Ozan, 11 yıl boyunca yılın en az altı ayını arazide geçirmiş olan bir jeoloji mühendisi. Bütün bu yıllar sonunda bir dilekçe vererek bir daha araziye gidemeyeceğini belirtmiş. Bunca yıl devamlı araziye gitmenin hayatı üzerinde çok fazla olumsuz etkisi olduğunu fark etmiş. Sürekli mekân değiştirmenin her şeyi ertelemek zorunda olmak ve ertelenen her şeyin de zamanla değersizleştiğini şöyle anlatıyor;

> *"Kursa gideceksin gidemiyorsun, bir şeye başlayacaksın başlayamıyorsun. Çünkü 1 ay sonra 2 ay sonra ya da hiç olmadık bir zamanda bir kampa yazıldığında düzenli bir şey yapmak, istediğin, seni geliştirecek bir şey yapmak imkânsızlaşıyor işinden dolayı. Bunu pek çok kişiden duyabilirsin ya kursa başlasam ne olacak, belki arazi diyecekler kursum kalacak. Kendi ile ilgili ertelediği çok şey oluyor... Bu uzun vadede kişiliğini de etkiliyor,*

sürekli bir şeyleri erteleyen bir insana dönüşüyorsun. Sonrasında ise ertele ertele nereye kadar, o şeyden vazgeçmeye başlıyorsun ve önemsizleşip senin için önemli olmayan bir noktaya gelebiliyor."

Serap'ın eşi de jeoloji mühendisi ve eşinin de çalıştığı kurumda sıklıkla araziye çıktığını anlatıyor. Eşinin ve kendisinin sürekli mekân değiştirmek zorunda olmalarının evliliklerine zarar verdiğini anlatıyor. Bunun yanı sıra sosyal hayatta bir şeylere devamlılık gösterememek de sıkıntılı bir durum oluşturmaktadır.

"Bir şeyleri erteleme çok oluyor, herkesin oluyor, burada herkesi etkiliyor. Zaten en büyük handikabı o bence. Mesela devamlılık gösteremiyorsun, bazı şeyler devamlılık istiyor. Plan yapamıyorsun. Zaten ben en büyük psikolojik sorunum, mesela ben eşimle de öyle, birlikte bir şey yapamıyorsun. Yani hep böyle tam ucu ucuna planlamak zorunda kalıyorsun. Biraz şey oluyorsun o noktada, seni asosyalliğe itiyor. Biraz bireysel takılmayı mı öğreniyorsun."

Yıldız iki çocuk annesi bir jeoloji mühendisidir. Geçen sene (2017), doktora derecesini tamamlamış, 47 yaşında, 9 ay sonra emeklilik hakkı gelecek. İşi yüzünden program yapamadığını, yapmak istediği şeyleri sürekli ertelediğini söylüyor;

"Bu hiç güzel bir şey değil aslında psikolojik olarak. Her seferinde hayatında bir şeyleri, istediğin bir şeyleri ya erteliyorsun, ya boş ver diyorsun, ya unutuyorsun. Ama içinde, kalbinde, beyninin bir tarafında kalıyor o şey. Bu da senin canını acıtıyor, rahatsız ediyor, üzüyor. Kişilik olarak yapamadığın için."

İşleri gereği hayatlarında kendileri için önemli olan pek çok şeyi ertelemek zorunda kaldıklarını söyleyen jeoloji mühendisleri zamanla kendileri için değerli olan pek çok şeyin ertelemekten kaynaklı değersizleştiğini fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu farkındalık ise zamanla mühendislerin yaptıkları işe anlam verememeye başlamasına

neden olmaktadır. Böylece sürekli mekân değiştirmek yoluyla ertelemek zorunda kaldıkları hayatlarına karşı, sonrasında ise yaptıkları işe yabancılaşmaktadırlar.

4.3.2 Rutin ve Alışkanlıklar

Sennett (2008: 39), rutinin kişinin kendi karakterini şekillendirmesi önünde bir engel olduğunu, rutinin hâkimiyetini kurunca kişisel tarih için fazla bir şeye izin vermeyeceğini ve kendi karakterini geliştirmek isteyen kişinin bu rutinden kurtulması gerektiğini söyler.

Sürekli tekrar eden değişim durumu da kendi içinde bir rutin yaratabilir. Düzensizlik bireyi sürekli olarak rutin değişikliği yapmak zorunda olduğu bir rutine alışmaya zorlar. Örneğin bu durum "Ertelemek Değersizleştirir" başlığında değinildiği gibi ertelemenin bir rutine dönüştürerek karakter üzerinde tahrip edici bir etki bırakırken, kişinin kendisine olan güvenini de aşındırmasına neden olmaktadır.

Ozan, her gittiği mekânda yeni rutinler yaratmak zorunda olduğunu, bu mekânlardan her dönüşünde de eski rutinine alışmaya çabaladığını anlatmaktadır;

> *"Küçük bir yere gittin diyelim, orada uzun süre yaşamak zorundasın. Rutinlerin oluşuyor, işin, yediğin içtiğin, otelin. Onun dışında çok fazla bir şey yapabileceğin bir yer değilse ister istemez alışkanlıklarından uzaklaşıyorsun ve bu rutinler senin hayatın olmaya başlıyor. Bunu da yıllarca yaşarsan artık keyif aldığın şeylerden keyif almamaya başlıyorsun."*

Rutin ve alışkanlıklar gündelik hayata dair, gündelik hayatta çok dikkat edilmeyen sıradan bir şey de olabilir. Mehmet, altı kız kardeşin tek erkek kardeşi. Bu kadar kadının arasında büyümenin kadınlarla rahat iletişim kurabilmesini sağladığını anlatırken, arazide bundan vazgeçmesi gerektiğini anlatıyor.

> *"Kalabalıkta yürürken insanlarla omuz omuza çarpışıyorsun. Veya bir insana yürürken günaydın diyorsun, saat kaç diyorsun. Bu kadın olabilir,*

erkek olabilir. Gittiğiniz kırsalda dar kültür olduğu için kadınlarla merhabalaşma olayı bitiyor. Sürekli erkeklerle ve iş bazlı konuşmaya başlıyorsun... Karşılaştığım bir insana günaydın, merhaba, iyi günler demeyi özlüyorsun."

İki çocuk annesi Aslı ise arazide veya şantiyede olmanın insana sadece işi ile ilgili sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle eve geri dönünce evin rutinine tekrar alışması onu oldukça zorlamaktadır;

"Arazide ev işi yapmıyorsun, iş yapmıyorsun, yatak toplamıyorsun, yemek yapmıyorsun, yemeğin önüne geliyor. Eve gelince sil baştan külkedisine dönüyoruz biz. Yemek, bulaşık, ütü. Otelde akşamları kitap okuyabiliyorsun, televizyon seyrediyorsun, film izliyorsun, belki bir konuda araştırma yapabilirsin. Ama evde öyle değilsin. Evde bir sürü sorumluluğumuz var. Yani yatana kadar hizmet halindeyiz."

Sürekli mekân değiştirmek zorunda kalan jeoloji mühendisleri rutine binmiş rutinsizlikten dolayı yaşadıkları mekânlara, bu mekânlarda kurdukları aslında gündelik olan ama sürekli mekân değiştirmelerinden dolayı çoğu zaman dışarıdan bakmak zorunda kaldıkları gündeliğe yabancılaşma yaşarken;, araziden/şantiyeden her döndüğünde mekân değiştirirken terk etmek zorunda kaldığı yaşantılarının rutinine alışmaya çalışırken yeniden bir yabancılaşma yaşamaktadırlar.

4.4 Mekân Olarak Arazi ve Şantiyeler

4.4.1 Saha Jeologlarının Meskeni: Yok-Yerler

Ozan (40), 11 yıl boyunca sürekli arazide çalışmanın bedellerini ödediğini düşünen bir jeoloji mühendisi olarak, diğer katılımcılar arasında duygularından en çok bahseden katılımcı olmuştur. Arazi ve şantiye için gittiğinde, kaldığı otel odaları ile ilgi hissettiklerini şöyle anlatmıştır;

"Otel odaları bana kötü hissettiriyor, bir başkasına sorsan belki üzerinde çok durmaz. Aidiyet duygusu önemli, o duygu biraz azalıyor. Gerçekten yaşamak istediğin yerden uzaklaşıyorsun, kafa olarak da. O yüzden özel hayat da bu kadar uzun süre uzak kalmalar, farklı mekânlarda, farklı yerlerde kalmak sıkıntı. Otel odaları da özel alanlar değil çünkü. Ben çoğu zaman valizimi bile boşaltmıyorum otelde, eğer eşyalarımı valizimden çıkarır ve yerleştirirsem sanki kendim de oraya ait olacakmışım gibi hissederim."

Yıldız'a (47), göre otelde kişiye ait bir odanın olması, özel hayatın olduğu anlamına gelmemektedir. "*Kapını kapattıktan sonra var özel hayat da ne kadar olabilir ki özel hayat. Sadece televizyon açarsın, bilgisayarını açarsın*".

Melike (46), işi gereği kontrol mühendisleri ile ilgilenmesi gerektiğini, çalışma sahasına onları götürerek onları ağırlaması gerektiğini anlatmıştır;

"Onları ağırlamak zorundasın, gidiyorsun yemek yiyorsun, en lüks otellerde kalıyorsun ama keyif alamıyorsun ki. Tanımadığın insanla, o kadar adamla ne konuşacaksın çok sıkıcı. Sen odana çıkıp yatmak istiyorsun ama onlar gidelim demeden gidemezsin.... O lüks otellerden de sıkıldım ben artık, açık büfelerden filan. Tatillerde daha sakin, sade yerleri tercih ediyorum."

Hakan (40), bu durumun pratikteki karşılığını şu şekilde anlatmıştır;

"Jeoloji mühendisi gittiği yeri dönüştürür. Biz çok ücra köşelere gidiyoruz. Oralarda çoğu zaman yerleşim olmuyor. Bir tane köy oluyor, mezra oluyor. Biz oraya gittiğimiz zaman biraz daha farklı gidiyoruz. Bir kere teknolojik cihazlarla gidiyoruz. Farklı bir iş yapıyorsun, yavaş yavaş iletişime geçiyorsun. Ölçüm cihazlarını çok merak eder köylüler. Basit bir GPS cihazı bile onlara ilginç geliyor. Ama sondaj makinesi gidiyor, karot örnekleri alınıyor, onların analizini görüyorlar."

Sosyal bilimler ve mimari dallarında yok-yerler üzerine yapılmış çalışmalarda, yok-yer tıpkı Augé'nin kullandığı biçimiyle ele alınmıştır. Bu çalışmada Augé'nin çizdiği sınırlardan ve kavramı tanımlamasından yola çıkılarak jeoloji mühendislerinin çalıştıkları arazileri ve şantiyelerin de birer yok-yer olduğu ortaya konmaktadır. Jeoloji mühendisleri şehirden şehre, bölgeden bölgeye giderler ve şantiyeler aslında kendi başlarına bir yersiz yerdir. Bu bölgeler yerleşim yerlerine yakın veya yerleşim yerlerinin içinde olsa da oraya giden jeoloji mühendisleri için yabancılaşmayı hicveden, hafızasız, ilişkisellikten uzak, geçici mekânlardır. Daha önce mühendisin çalıştığı X yerdeki jeolojik özellikleri ile aynı jeolojik özelliklere sahip bir Y yeridir. Burada belli bir amaç için bulunulur, örneğin maden işletmesi veya jeotermal enerji sondajı vs. Şantiyeler başka bir mekânın devamlılığını yaratıyor gibidir. Ancak yaratılan şey mekânın gerçekliğinden kopuktur.

Yerleşim yerlerindeki insanlar açısından mekânın bu yeni hali hafızasız ve kimliksizdir. Bütün faaliyetler mekânı yok-yere dönüştürülmektedir. Evinin arkasından otoban geçen bir köylü, bir ay sonra evinin arkasında otobandan önce ne olduğunu hatırlamamaktadır.

Şantiyelerde kullanılan teknik ekipmanlar mekânı sanki ötekiliğe açılmış geçitlere dönüştürürler. Jeoloji mühendisi ise tamamen yabancısı olduğu bu mekâna tanıdıklık serpiştirmek suretiyle mekânı melezlemektedir. Jeoloji mühendisi aslında öteki olduğu bu mekânı melezleyerek, mekânın yerel halkını öteki olarak işaretler. Bu durumda yok-yerler olarak tanımlayabileceğimiz jeoloji mühendislerinin çalıştığı arazi ve şantiyeler -yani mekânın kendisi- hem jeoloji mühenisleri için yabancılaşmaya neden olan mekânlardır hem de -yeni halleriyle- o bölgede yaşayan yerel halk için, yabancılaşmaya neden olan mekânlar olarak, jeoloji mühendisleri tarafından yeniden üretilen mekânlardır.

4.4.2. Yok-Yerde Davranışlar

Yok-Yerdeki Davranışlar başlığı altında yazılanlar genel olarak bu çalışmayı yapan olarak, tarafımca yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Çünkü kısa süreli yüz yüze görüşmeler esnasında performatifliğe dair bu tarz bilgileri elde etmek neredeyse imkansızdır.

İşçinin Varlık Problemi kitabında Demet Ş. Dinler (2014), İstanbul'un en işlek yerlerinden biri olan Beşiktaş Deniz Müzesi'nin yanında kaykay yapan işçi çocuklardan bahseder. Onlar için "kamusal bakış beğenisini teyit ederken, kaykay üzerindeki bedenler sanki o beğeniye ihtiyaç duymuyormuşçasına gösterilerine devam ederler" (2014: 37-38). Arazide yani "öteki" insanların yaşadıkları mekânlarda , oradakilerin oldukça yabancısı oldukları aletlerle ölçüm yapan veya numune alan jeoloji mühendislerini Beşiktaş Deniz Müzesi'nin yanında kaykay üzerindeki işçi çocuklarına benzetebiliriz. Sahada gerçekleştirilen bu performans, mühendisin ne yaptığını anlamayan, aralarında bu anlamda eşitsizlik ilişkisi olan başkasına karşı sergilediği ve bedenin mühendis olarak yeniden kurulduğu bir etkinliğe dönüşmektedir.

Arazi ortamı jeoloji mühendisi için ölçüm yapmak, numune almak gibi performanslar sergiledikleri alanlar olarak profesyonel yeterlilik gösterisinin sergilendiği mekânlardır. Profesyonel meslekler eski itibarını kaybettiği için bu tarz performanslar oldukça önemlidir. Çünkü profesyoneller sokakta, mağazada, evinde daha alçakgönüllü bir rol oynarken yeterlilik gösterilerini sergiledikleri mekân etkili bir görüntü ortaya koymaları açısından önemlidir.

Bazı jeoloji mühendisleri ise, yukarıda sözünü edilenin aksine, arazide çok dikkat çekmeyecek şekilde davranmayı ve dikkat çekmeyecek şekilde giyinmeyi tercih etmektedirler. Kadın mühendislerde yapılan görüşmelerde bu tarz giyinmenin başkaca

sebepleri vardır. Bu konu "Eril Mekânlar Olan Şantiyelerde Kadın Jeoloji Mühendisi Olmak" başlığı altında değinilecektir.

Öğretim görevlisi Sedat, kendini saklamak yerine, bunun tam tersi arazide dikkat çekmesinin daha önemli olduğunu "*kırmızı fosforlu bir yelek giyiyorum, herkes beni görsün, herkes benim farkıma varsın istiyorum ki kesinlikle öyle farklı bir görüntü vermeyeyim"* sözleriyle ifade etmektedir.

Performansın esas amacı genellikle oyuncunun özelliklerini değil, sahnelenen görevin özelliklerini ifade etmesidir (Goffman, 2016: 82). Sedat, akademisyen olarak en önemli görevlerinden birinin bilgiyi yaymak olduğunu düşünmektedir. Bunu yapabilmek için kıyafetin arazide insanlarla iletişim kurmasını sağlayacak bir araç olduğunu fark etmiştir ve böyle bir strateji geliştirmiştir;

> *"...Ben üniversiteden geliyorum, şu konuda bir araştırma yapıyorum ve mutlaka bilgilendiriyorum insanları. Aksi takdirde bizim sahip olduğumuz bilginin bir anlamı yok ki. Bakın üniversitelerin temel görevlerinden biri bilgiyi üretmek, diğeri ise bilgiyi yaymaktır. Kimi durumlarda raporlar hazırlıyoruz, kimi durumlarda makaleler yazıyoruz, kimi durumlarda da insanlarla onların yaşam alanlarında oturup kahvelerinde sohbet ediyoruz. Ne yaptığımızı ne ettiğimizi, o bölgenin jeolojisini, o jeolojinin o bölgedeki yaşama, tarıma ve değişik olgulara nasıl etki yaptığını, nasıl etki yapabileceğini insanlara anlatıyoruz."*

Duygusal emekten ilk kez Hochschid'in (1983) *The Managed Earth: Commercialization of Human Feeling* kitabında bahsetmiştir. Duygusal emek, son yirmi yılda hizmet üretimindeki artış ile tanımlanan bir emek türüdür. Hochschid, duygusal emek kavramını hizmet emeği üreten hizmet sektörü çalışanları için kullanmıştır. Hochschid'e göre (akt. (Diefendorff ve Gabriel, 2015), duygusal emek çalışanların müşteri etkileşimleri sırasında duygularını yöneterek organizasyonel beklentilere uyum

sağlama sürecidir. Duygusal emek kavramını sosyal iletişim kurmanın önemli olduğu meslekler için işverenlerin rol beklentileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bir bölgeye yapılması planlanan bir proje için o bölgeye gidip çalışacak ilk kişilerden biriside jeoloji mühendisidir. Bu kurulan ilişkide, çalışanlar oraya bireysel kimlikleri ile gitmediklerinin, çalıştıkları firmayı veya kurumu temsil ettiklerinin, akademisyense de bir bilimin canlı/kanlı temsilcisi olduklarının bilinci ile hareket etmektedirler. Oadakilerle iyi ilişkiler kurmak ve projenin devamında kurumun bu iletişimsizlikten kaynaklı olarak sorun yaşamamasını sağlamak gibi kendilerinde bulunması beklenen belirli davranışları vardır. Kurumsal bir firmada yönetici pozisyonunda olan Hakan (40) için, büyük bir marka olan ve piyasada farklı sektörlerde ürünleri olan çalıştığı şirketin adını lekelememek oldukça önemli. Hakan, "*Bizim temsil ettiğimiz bir marka var. Biz bir şey yapsak markamız piyasada itibar kaybeder ve piyasaya sürdüğü mallarını satamaz*" demektedir.

Bir dönem Jeoloji Mühendisleri Odasında yönetim kurulunda yer almış olan ve sol görüşlü bir aileden geldiğini söyleyen ve kendisi de bu görüşleri benimseyen Mehmet (53), bir şirketin temsilcisi olduğu için kişiliğini ve görüşlerini ikinci plana attığından söz etmektedir;

> *"Gittiğiniz yerde de bir anda on beş günde yirmi günde ben buyum, benim dünya görüşüm budur şeklinde kendinizi yansıtmak yerine, işinizle ilgili bir çıkar ilişkisine giriyorsunuz. Oradan ben nasıl mekân alabilirim, oradan ben nasıl çalışma alanımın su gerekliliğini, ulaşım gerekliliğini sağlarım türünde bir menfaat ilişkisine giriyorsunuz. Bu ndenle siz de belli bir törpülenme yaşıyorsunuz. Taviz vermeye başladığını hissediyorsun. Bu aslına insanı baya yıpratıyor, kişisel anlamda da yıpratıyor."*

Herhangi bir yer yüzü şekli, örneğin bir dağ, şehirde yaşayan bir insan için başka, dağa yakın yörede yaşayan bir insan için ise daha başka bir anlam ifade eder. Jeoloji

mühendisi için ise o dağın anlamı orada var olmasına sebep olan, o yerin unsuru olması açısından önemlidir. Ozan (46), iş için gittiği mekânların kendisine mekânın sosyo-kültürel özellikleri açısından hiçbir şey ifade etmemeye başladığını şöyle anlatmıştır;

> *"Bazen bir yere gidiyorsun, ne bileyim atıyorum Ihlara Vadisi'nde çalışıyorsun, çok turistik bir yer. Telefon ediyor mesela bir arkadaşın " ne kadar güzel… Ihlara Vadisi ne kadar güzel" filan diyor. Evet diyorum içimden, turistler geziyor, senin elinde harita çekiç."*

Melike'de (46) bu duruma dikkat çekmiştir;

> *"Her yere gittim, Türkiye'nin her yerine gittim. Ama sor bir yerin nesi meşhur, bilemem. Çünkü sadece çalışacağın noktayı görüyorsun. İş odaklı oradasın."*

Jeoloji mühendisleri bu çalışmada yok-yer olduğu iddia edilen çalışma mekânlarında, yaratılan kolektif jeoloji mühendisi kimliğine göre hareket etmektedirler. Bu bir kurumun temsilcisi olma hissiyatı, bir giyim tarzının oluşması, kendi kimliğini saklamak zorunda kalmak gibi şekillerde kendini göstermektedir.

4.5 Eril Mekânlar Olan Şantiyelerde Kadın Jeoloji Mühendisi Olmak

Çalışmanın kuramsal ve tarihsel çerçevesinde mekân ile ilgili yapılmış olan çalışmalardan bahsedilmiştir. Mekânı ve mekânsal süreçleri cinsiyet ile ilişkilendiren tartışmalar ise feminist kuramcılar tarafından yapılmaktadır.

> Mekân tartışmaları ile kadının konumunu birlikte ele alıp çözümleyen ilk makale 1973 yılında Burnett tarfından yayımlandıysa da, tekil bir ilgi alanı olmaktan çıkıp ilgili disiplinlerin (kent bilim, coğrafya, kent planlaması, vb.) yerleşik bir bileşeni haline gelmesi 1980'leri buldu... 1882'de *Professional Geographer'*da yayımlanan "On not excluding half of the human in uman geography" ("İnsan coğrafyasından insanların yarısını dışlamamak üzerine) başlıklı makale (Monk ve Hanson),

> meselenin salt kadınlara dair bilgi birikimi oluşturmak olmadığının, tartışmaların disiplinlerin bilgi yapısına ve yöntemine yöneleceğinin haberciliğini yapıyordu (Alkan, 2013: 14-15).

Çalışmanın başlarında araştırmanın temel problemi ışığında katılımcıların kadın ve erkek olmasının tezin amacını gerçekleştirmede fark yaratmayacağı düşünülse de kadın ve erkek katılımcı sayısının mümkün olduğunca eşit olmasına özen gösterilmiştir. Ancak görüşmeler esnasında kadın jeoloji mühendisleri ile yapılan görüşmelerde, arazi ve şantiyelerde "*kadınlığımızı ikinci plana atıyoruz"* şeklinde birbirine benzer cümleler kurmaları üzerine, bu konuya değinmenin zorunluluk olduğu düşünülmüştür.

Pek çok meslekte yaratılmış olan bir cinsiyet stereotipi vardır. Jeoloji mühendisliği de -katılımcılar tarafından da sıklıkla belirtildiği üzere- erkek mesleği olarak kabul edilmektedir. Bu mesleği seçen kadınlar, erkek meslektaşlarına göre daha atıl pozisyonlarda çalışmaktadır. Türkiye'de özel sektörde çalışan kadın jeoloji mühendislerinden arazi mühendisi olarak çalışan kadınların sayısı bir elin parmağını geçmemektedir.

Katılımcıların neredeyse hepsi, arazi çalışmalarında kendilerini daha işe yarar, daha mühendis hissettiğini söyletmektedir. Ancak özellikle özel sektörde, kadın jeoloji mühendisleri arazi çalışmalarından mahrum edilmektedir. Öğretim görevlisi olan Deniz (51) öğrenciyken yaptığı staj çalışmasının arazide geçtiğini ve tek kadının kendisi olduğunu anlatmıştır;

> *"Bütün erkek öğrenciler ranzada üst üste yatarken benim özel odam vardı, başka kız yoktu. Bu işverenin tercih ettiği bir şey değil çünkü size ayrı koşulları yaratması gerek bu da masraf demek. O zaman ne yapıyor, size büro işleri veriyor o da sizi çok tatmin etmiyor. Öğrencilerimiz arasında kız sayısı çok ama akademisyenlere bakarsanız bayan sayısı son derece az. Bu da bir eşitsizlik olduğunu gösteriyor bence."*

Deniz (51)'in staj çalışmasında olduğu gibi, bir kadın jeoloji mühendisi arazide veya şantiyede çalışacağı zaman, kadın jeoloji mühendisi için ayrıca koşullar yaratımaya çalışılsa da ancak belirtildiği gibi bu iş verenin çok tercih edeceği bir durum değil, mühendisin kadın olduğu ona sıklıkla hatırlatılan bir durumdur.

> Kentsel mekân olgusunun, gelir, sınıf ve ırka göre bir hayli ayrışmış olduğunu iyi bilmemize rağmen, tuvalet ve soyunma kabinleri dışında kentsel mekân sınırları nadiren belirgin cins ayrımına göre çizilir. Yine de 'gerçek erkek' (güçlü, sessiz, hâkim) ya da 'kız gibi kız' gibi cümlelerle popüler 'erkeklik' ve 'kadınlık' tanımlarının inatla sürdüğünü hepimiz biliyoruz (Jarvis, Kantor ve Cloke, 2012: 31).

Arazi çalışmalarında kadın jeoloji mühendisleri cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıklarını hissetmelerinin sebebi de bu mesleğin kadına göre olmadığının sürekli kendini hatırlatıyor olmasıdır. Bu hatırlatma sözel olarak yapılırken, bazen de performatif olarak yapılmaktadır.

Işıl (34), altı ay boyunca şantiyede çalışan ender kadın jeoloji mühendislerinden biri. Şantiyede çalıştırılmasının sebebini *"Yurt dışı merkezli firmanın yöneticilerinin isteği üzerine, Türkiye'deki yöneticilerin yurt dışındaki ortaklarına daha demokrat görünmek istedikleri"* ile alakalı olduğunu söylemektedir. Yaşadığı ayrımcılığı şu şekilde anlatmaktadır;

> *"Firmada şantiyede çalışan ilk kadın bendim. 6-7 ay şantiyede çalıştım. Cep telefonu bile çekmiyordu ve en yakın köy 40 dakika mesafedeydi. Özellikle şantiyelerde kadın jeoloji mühendisi istemezler. Ona iş yaptıramayız, ağır kaldıramaz, çok çalışamaz. Sanki sana hep tolerans tanıyorlar, sanki alttan alıyorlar, hep senin işini de yapıyor gibi davranıyorlar."*

Bu çalışma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerde, erkek jeoloji mühendisleri araziye bir kadın jeoloji mühendisi ile çıktıklarında, kadın jeoloji mühendisi

arkadaşının tuvaleti geleceği korkusuna kapıldıklarını ya da bir kadını korumaları gerektiğini düşündükleri için sorumluluklarının artacağından korktuklarını söyleyenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Işıl (34), bu konu ile ilgili ise şunları söylemiştir;

> *"Toprak numunesi almaya çıkıyorsun yanına bir meslektaşını veriyorlar. O zaman o işinin zorlandığını düşünüyor çünkü yanına bir kadın geldi. Tuvaleti geliyor diye strese giriyorlar erkekler. Bunun çok bir anlamı yok. Arazi konusunda tuvaleti mevzu ediyorlar. Çok geriliyorlar."*

Türkiye'de aile yapısında özel patriyarkanın ve toplumsal yapıda kamusal patriyarkanın ifadesi olan kültürel pratikler ve ideolojiler güçlüdür (Toksöz, 2012: 211). Kentte belki de görece toplumsal cinsiyet konusunda daha eşitlikçi bir ortamda yaşayan bir kadın jeoloji mühendisi arazi çalışmasında, başka bir mekâna gittiği zaman, o mekânın kültürel politikalar ve ideolojiler tarafından belirlenmiş cinsiyetçi yapısına maruz kalarak yabancılaşmaktadır.

Yıldız (47), eşi de jeoloji mühendisi olan bir kadın jeoloji mühendisi. Araziye gittiğinde kendi gündelik hayatında karşılaşmadığı şeylerle karşılaşmaktadır;

> *"Bazı yerlere bayan eleman gelmesini istemiyorlar. Bazen arazide benim sormam gereken sorular oluyor, bakıyorum köylü biraz kapalıysa arkadaşıma diyorum ki sen şu soruları sorar mısın belki benle konuşmak istemez diyorum. Ben de yanında duruyorum notumu alıyorum…"*

Kadın katılımcılar arazi çalışmalarında ve şantiyelerde bedenlerini saklayarak/örterek kadınlıklarını mümkün olduğunca ikinci plana atmalarına gerek duyduklarına değinmişlerdir. Zeynep (42), arazide makyaj yapmamaya çalıştığını, dar giymemeye çalıştığını söylemekte; "*Dikkat etmen gerekiyor ve sınır koyman gerekiyor, mesafe koyman gerekiyor. Bulunduğun ortamda tek bayan olursan birazcık hareketlerine, giyimine kuşamına dikkat etmen gerekiyor*".

Melike (46), Türkiye'de kendi işinin sahibi çok az kadın jeoloji mühendisinden birisi. Bu durumu ender yapan, onun işinin sahibi olması değil bu işi kendi tabiriyle "başlarında bir erkek olmadan" iki kadın ortak yapıyor olmaları. Melike, Görüşmeler sırasında bu durum sebebiyle yaşadığı dezavantajlara dair başından geçen pek çok olay anlatmıştır. Yaptığı iş sürekli olarak erkeklerle muhatap olunması gereken bir meslek olduğu için yakınmakta ve bu nedenle karakterinin değiştiğinden bahsetmektedir;

> *"Erkek meslektaşlarınla yarışıyor gibisin ve onun yaptığını sen de yapacaksın. Yeri geliyor karşında bir tane alacaklı sondör oluyor, bağıra bağıra konuşuyorsun. O da sana bağırarak konuşuyor. Bayan olunca sana farklı davranmıyorlar ki. Tam tersini düşünüyorlar bayan olunca işler daha kolay olur diye. Çoğu zaman senin de onlar gibi küfretmen gerekiyor."*

Melike'nin anlattığı başka bir örnek, Türkiye'de bir kadın olarak jeoloji mühendisi olmanın ne kadar zor olduğunu gözler önüne sermektedir;

> *"Bir işçiye senin sözün geçmiyor. Hele ki özelde çalışıyorsan. Bizim ilk başlarda uygunsuz şeyler çok oluyordu yemeğe götürmek isteyenler, telefonlarda saçma sapan tekliflerde bulunanlar. Biz de şöyle tedbirler alıyorduk. Örneğin biri bana sarkıyor ya, onun yanına giderken, adamla sözleşme yapmışsın o işi yapmak zorundasın, ben asla tek başıma gitmezdim."*

Melike, ortağı ile kurdukları şirkette çalışma alanları gereği, ihalelere katılmak durumunda kalmaktadırlar. Bir ihalede kadın ortağı ile başlarından geçen olayı şöyle anlatmaktadır;

> *"Bir ihaleye gittik. Herkes ihaleye katılıyor, dosyasını veriyor. Bir ilçede devlet dairesinde oluyor ihale. Dosyaları bütün firmaların önünde açıyorlar, kazanan alıyor. Biz ortağımla gittik ve kazandık, en düşük fiyatı biz vermişiz. Adamın birisi ortalığı birbirine katmış, arkamızdan neler*

neler söylemişti. Bayanları gördünüz de iş verdiniz, onlar zaten şöyle kadınlar, böyle kötü kadınlar. İşi o yüzden bunlara verdiniz diye. Polis filan geldi."

Kadın jeoloji mühendisleri arazi ve şantiyelerde çalışacakları zaman çalışma performanslarına ve yaptıkları işlere bakılmaksızın, kadın oldukları için işverenlerce tercih edilmemekte, tercih edildikleri zaman ise çalışma arkadaşları tarafından yalnızca kadın oldukları için, çoğunlukla yeterli performansı gösteremeyeceklerine dair bir ön yargı ile karşılaştıklarından, sürekli kendilerini ispat etme çabası içine girebilmektedirler. Başarıları ve işi yapıp yapamadıkları konusunda kendilerini sürekli denetleniyormuş gibi hissetmekte ve bu da üzerlerinde yoğun baskıya neden olmaktadır. Kadın jeoloji mühendisleri ise bu durumla baş edebilmek için ister istemez çeşitli stratejiler geliştirmeye başladıklarını söylemektedirler. Küfür etmeye başlamak, ihtiyacı olduğu halde erkek meslektaşlarından yardım istememek, duygularını belli etmemek ve bir problem karşısında tepki göstermeyerek durumu idare etmek gibi davranışlar geliştirdiklerini de ifade etmektedirler.

Arazi ve şantiyelerde çalışan erkek jeoloji mühendisleri ve diğer erkek çalışanlar açısından değerlendirilecek olursa, zamanla bir kadının bu cinsiyetlendirilmiş mekânlardaki varlığı mühendis ve işçilerde performans değişikliklerine neden olabilmektedir. Yıldız (47), elli teknik elemanı ve işçisi olan büyük bir sondaj kampını anlatmıştır;

"Yemek saatinde proje başkanımız odama yemek getirdi. Yarım saat sonra yemeği almaya geldi. Ben sordum ağabey ben neden aşağıda yemiyorum diye. Hep erkek dolu dedi hepsi de yaz olduğu için şortlu atletli. Valla kusura bakmasınlar, kendilerine çeki düzen versinler, yarın ben kahvaltımı aşağıda yiyeceğim dedim. Yani ben kaç gün odamda yiyeceğim, düşünebiliyor musun! Her gün odama yemek mi taşıyacağım? Ben bunlarla arazide

çalışacağım, sondajda çalışacağım. Ertesi sabah gerçekten atleti ile inenler, terlikle gezinenler. Ama onlar da bir iki gün içerisinde dikkat etmeye başladılar."

Kadın jeoloji mühendislerinin şantiyelerde ve arazideki varlığı erkeklerde bir takım alışkanlık ve davranış değişikliğine neden olmaktaysa da süreç kadın jeoloji mühendisi açısından çok daha ağır geçmektedir. Arazi ve şantiyelerde mesleğini yaparken kendisini daha yararlı hissettiğini söylese de kadın jeoloji mühendisleri kadın oldukları için çeşitli cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmakta, bu durum ise zaman zaman bedenlerine, zaman zaman kadın olmaları durumuna yabancılaşmalarına neden olmaktadır.

4.6 Mekânda Jeoloji Mühendisleri ve Ötekiler

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, katılımcıların çalıştıkları arazi ve şantiyelerde üç tür öteki tanımladıkları tespit edilmiştir. Bunlardan bir tanesi her projede değişen iş arkadaşları olarak öteki jeoloji mühendisleridir. Bu mühendisler, aynı kendi bölgede çalışan iş arkadaşları olabildiği gibi farklı bölgelerden gelen jeoloji mühendisleri de olabilmektedir.

İkinci ötekiler jeoloji mühendisinin kendisini, çoğunlukla olumsuz anlamda, statü olarak ve bazende sınıf konumu olarak farklı gördüğü diğer mühendislerdir.

Üçüncü ötekiler ise jeoloji mühendisinin çalıştığı arazi veya şantiyelerin olduğu bölgelerde veya yakın bölgelerde yaşayan yerel halktır.

4.6.1 Diğer Jeoloji Mühendisleri: Arkadaşını Arazide Tanırsın

Jeoloji mühendisleri sadece gittikleri mekâna ait sosyal ilişkilere, oradaki rutinlere alışmazlar, aynı zamanda her şantiyede ve arazide, devamlı değişen meslektaşlarına da alışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu yüzden görüşmelerde katılımcılardan en çok duyulan cümle "*Arkadaşını arazide tanırsın*!" olmuştur.

Katılımcılar çalıştıkları merkez kurumdan tanıdıkları, arkadaş oldukları meslektaşlarıyla araziye, şantiyeye gittiklerinde bile değişik özellikleri ile karşılaştıklarını anlatmışlardır. Örneğin Zeynep (42) bu durumu şöyle anlatmıştır;

> *"Mesela bir insanı tanımak istiyorsan araziye gideceksin. Burada mesela bir kişiyi tanıdın, sevdin, ne kadar tatlı bir adam veya kadın dediğin birisi arazide hiç çekilmez olabiliyor. Orada zaten kendi gerçek yüzünü devam ettiriyor. Orada insanların gerçek yüzü ortaya çıkıyor, burada değil. Burada kapını kapatırsın, günaydın, merhaba dersin, görüşmek zorunda değilsin. Orada çıkarlar da devreye giriyor, küçük hesaplar. İşte bunu aşabildiyse, insani değerleri varsa sonradan ilişki devam ediyor."*

Serap (32) da Zeynep ile aynı düşünceye sahiptir ve "*esas orada tanıyorsun insanları, düşünsene burada sabah geliyorsun akşam gidiyorsun. Burası daha steril bir ortam*" demiştir.

Hakan (40), meslektaşlarıyla ailesinden daha yakın olduğunu anlatmıştır. Arazi ve şantiyelerde gün içinde kendine özel zaman veya alan yaratsan da en azından "*orada hafta sonu da birliktesin, yemekte de birliktesin*", sözleriye, sürekli birlikte olduklarından söz etmiştir; *"Bizde ağabey kardeş, usta çırak ilişkisi vardır, arkadaş ilişkisi vardır. Her şeyimizi birbirimizle yoğun paylaşırız…"*.

Usta çırak ilişkisinin, bilgi aktarımında yöntem olarak kullanıldığı teknik mesleklerden profesyonel mesleklere geçişte bu gelenek bazı meslek kollarında korunmuştur. Jeoloji mühendisliği mesleğinde de usta-çırak ilişkileri oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Piyasa ekonomisinin kamu kurumlarını itibarsızlaştırma süreci ile bu ilişkilenme de kesintiye uğramıştır. Konu ile ilgili Celal (53), MTA'daki[20] süreci şöyle anlatmaktadır;

[20] Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü

"...uzun süre mühendis alımını durdurdular; dolayısıyla eski kuşaklar ile yeni kuşaklar arasında tecrübe aktarımını sağlayacak köprüleri yıktılar..."

Halâ usta-çırak ilişkisi geleneğini özel sektörde, kamu kurumunda ve akademide sürdürmeye çalışan mühendisler vardır. Işıl (34) bunlardan biridir ve usta-çırak ilişkisinin meslektaşlar arasında, zamanla oluşan arkadaşlık ilişkiyi de olumlu etkilediğini söylemiştir;

"Mesleğin geleneğinden dolayı mı bilmiyorum ama hiyerarşik ilişkiler bizim mesleğimizde çok sert olamıyor, bir şekilde eşit oluyorsun. Bir şekilde yakın oluyorsun."

Jeoloji mühendisliği mesleğinde usta-çırak ilişkisi, işteki toplumsallaşma süreci içerisinde oluşturulan etik kurallar sayesinde, kişilere yüksek derecede kendi kendilerine davranışlarını kontrol etme imkânı veren bir ilişkilenmedir. Bu ilişkilenmenin kesintiye uğraması meslektaşların birbirlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Aslı (44), kuruma yeni gelen mühendislerin, "*bazen selam bile vermedikleri"* konusunda yakınmaktadır. Arazi ve şantiyelerdeki kamplarda ilişkiler usta-çırak ilişkilerinin yaygın olduğu eski zamanlardan çok daha farklılaşmıştır. Ozan (46), bu konu ile ilgili gözlemini şöyle aktarmıştır;

"Eski ve yeni arasındaki koşullar farklı, ben artık eski bir jenerasyonum. Eski kamp düzenleriyle, gördüğümüz ve duyduğumuz kadarıyla oldukça fark var. Mesela eskiden, hatta ben de son dönemlerini yaşadım, hemen hemen her akşam birlikte yemek yeme, o günü değerlendirme, herkesin çalıştığı arazide nelerle karşılaştığı, neler olduğu konusunda bir konuşma/görüşme gibi daha sosyal, daha çok paylaşım olan bir ortam vardı. Daha sosyal, insanların bir araya geldiği, konuştuğu, günü paylaştığı, değerlendirmeler yaptığı kamplardı."

Çalışanlar arasında aynı kurum içinde bile ilişkilerin bu kadar kopuk olmasına ilaveten jeoloji mühendisleri sıklıkla değişen iş ortamında, sıklıkla değişen meslektaşlarına alışmak zorunda kalmaktadırlar. Bazen ise arazi ve şantiye ortamında, çok iyi tanıdığını sandığı iş arkadaşının aslında tanıdığından çok farklı biri olduğunu görmektedir. Bu durum jeoloji mühendisi için sürekli bir adaptasyon sürecini beraberinde getirir ve yabancılaşmaya neden olmaktadır.

4.6.2 Diğer Mühendisler: Biz Mühendisiz, Onlar Mühendis

Jeoloji bir doğa bilimi iken mühendislik displinlerinden birine dönüştürülmesi sürecinden 3. Bölümde "Bilimden Mühendisliğe Bir Displin Olarak Jeoloji" başlığı altında söz edilmiştir. Yapılan görüşmelerde bu dönüşümün sadece meslek tanımı ve mesleki uygulamalar açısından değil, aynı zamanda jeoloji mühendislerinin kendilerini mühendis gibi görmemeleri gibi bir duygu durumuna neden olduğu gözlenmiştir.

Şantiye ortamında çalıştıkları diğer mühendisler ile kendilerini karşılaştırdıklarında, jeoloji mühendisleri kendilerini mühendis gibi hissetmemektedirler. Işıl (34)'a göre, bu durum jeoloji mühendisliği mesleğinde özellikle son dönemde, ağırlıklı olarak özel sekötörde, ara eleman olmamasından kaynaklı bir durumdur;

> *"Sabah kalkıyorsun araziye gittiğinde. Kaldığın otelden 1,5 saat uzaklıkta otele gidiyorsun. Arabayı sen kullanıyorsun, çünkü en iyi sen kullanırsın. Çünkü sahayı sen bilirsin. Özel şirket şoföre para vermez. Sen aynı zamanda şoförsün de. Numune alacaksın, o numuneyi senin işçiye tarif edip aldırman mümkün değil. O numuneyi sen alacaksın, numuneyi taşıyacaksın. Yanında işçi varsa işçi ile eşit taşıyacaksın ama çok güçlü biriyse sen otuz taşıyacaksın O, elli taşıyacak ama taşıyacaksın ve 1,5 saatlik yolu geri geleceksin."*

Özel sektörde çalışan mühendisler, diğer mühendisler ile kendilerini diğer sektörlerdeki meslektaşlarından daha fazla kıyaslayabilmektedir. Çünkü kamu kurumları

ve üniversitelerin belli bölümleri genelde belli disiplinlerin bir arada durduğu ve çalıştığı iş yerleridir. Ancak özel sektörde jeoloji mühendisleri diğer mühendislik gruplarını daha sık görür ve onlarla daha sık ortak iş yaparlar.

Mehmet (53), arazide jeoloji mühendisinin davranışlarının, arazinin veya şantiyenin şartları ile ilgili olmadığını, arazide veya şantiyede çalışan diğer mühendislerin jeoloji mühendisleri gibi davranmadığından söz etmiştir;

> *"Onların sosyal statüsünün bizlerden çok çok daha farklı olduğunu düşünüyorum. Yani bir şantiyede bir makine mühendisinin yeri farklı, inşaat mühendisinin yeri farklı. Bizler sanki 2. sınıf 3. sınıf mühendisler gibi değerlendiriliyoruz... Bu durum ücretlendirme politikalarına da yansıyor. Çalıştığın firmada bir inşaat mühendisinin aldığı maaş ile bir jeoloji mühendisinin aldığı maaş aynı konumda olsalar da bir değildir. Sahadaki bir jeoloji mühendisi iki üç kişinin işini yapıyordur. Şoförün yerine şoförlük yapıyordur, sondörün yerine sondörlük yapıyordur, satın almacının yerine satın alamacılık yapıyordur. Yani gidip mazotunu alıyordur, yemeğini alıyordur, şantiyenin temel ihtiyaçları ne ise onları sağlıyordur. Normalde hiçbir şantiyede hiçbir zaman bir elektrik mühendisi, makine mühendisinde bu işi yaptıklarını görmezsiniz."*

Mehmet'e göre, bunun sebebi jeoloji mühendisliğinin doğa biliminden mühendisliğe geçişi ve bu geçişi alt yapısal olarak desteklemeyen eğitim sistemi ile ilgilidir;

> *"Bizlerin aldığı eğitimden dolayı, o işteki bilgimizin azlığından işe sahip çıkamama, işin biraz ucundan tutma gibi bir etkisizlik yaşıyoruz. Bu da bir şantiyede jeoloji mühendisini hep 2. Sınıf yapıyor."*

Alper (53) ise jeoloji mühendisinin diğer mühendisler ile kendini kıyasladığında, kendini mühendis gibi hissetmemesinin jeoloji mühendisliği mesleğinin ürünlerinin diğer

mühendislik mesleği ürünleri gibi çabuk elde edilememesinin bir sonucu olduğunu söylemiştir;

> *" Sen, mesela araziye çıkıyorsun elinde haritan geziyorsun. Ne yapıyorsun, harita yapıyorum, ne haritası taş haritası. Anlamıyor vatandaş bunu. Ama öbürü inşaat mühendisi, ne yapıyor bina yapıyor... Biraz da mühendislik ürünleri görseldir. Onların mühendis gibi hissetmelerinin faktörlerinden birisi de bu işte... Ama bir jeoloji mühendisi köprü yapımında çalışıyor, temelde hangi kayacı söylemiş veya söylememiş, temel tipi ne olmuş ne olmamış sen ilgilensen bile gözükmüyor. Bir binanın temelindeki zeminin ne olduğu gözükmüyor... Biz gözükmeyen şeyleri yapıyoruz. Sadece o meslek grubundaki insanların görebileceği şeyleri yapıyoruz. Ama herkes görmüyor. Onlarınkini dışarıdakiler de görüyor."*

Görüldüğü gibi jeoloji mühendisleri iş yerlerinde, özellikle de mekân değiştirdikleri arazi ve şantiyelerde, başka mühenislik dalına mensup mühendislerle ortak çalışmalar gerçekleştirdikleri için, diğer mühendislerin çalışma hallerini, iş yapma biçimlerini, diğer çalışanlarla geliştirdikleri iş ilişkilerini ve sosyal ilişkileri gözlemleyebilme şansı bulmaktadırlar. Bu gözlemler sonucunda, jeoloji mühendisleri kendilerini çoğu zaman mühendis gibi hissetmediklerini söylemekte ve kendilerini diğer mühendisler içerisinde öteki olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Bu durum onların diğer mühendisler yanında kendilerini mühendislik mesleğine yabancı hissetmelerine neden olmaktadır.

4.6.3 Yöre Halkı

Jeoloji mühendisi arazi çalışmasına gitmeden önce bir ön çalışma yapmakta ve bu ön çalışma kapsamında bölge hakkında bilgi edinmektedir. Mühendisin bu bilgisi ilk etapta bütünlüklü olarak, mekânın değil yerin jeolojik özelliklerinin bilgisidir ve mühendis mekânın yalnızca bilimsel veriler ışığında çeşitli potansiyelleri barındıran bir

yer olup olmadığı bilgisi ile ilgildir. Orada bulunuş nedeni, çalışacağı proje kapsamında bu görevi başarıyla tamamlamaktır.

Jeoloji mühendisi mekânın barındırdığı ilişkilerin bilgisinden ve mekândaki toplumsal hafızanın bilgisinden daha çok, eğer zorlu bir projeye yöre halkının ikna edilmesini gerektiren bir durum var ise, yöre halkını ikna etmek için birtakım stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Bu stratejileri geliştirirken ise yöre halkının okumuşluk durumu, kültürel yapısı ve mikro ilişkiler hakkında bilgi edinmeleri gerekmektedir. Hakan'ın (40, özel sektör) bir bölgede çalıştıkları zaman yöre halkının eğitim durumları, kültürlerine göre geliştirdikleri stratejilere dair şunları söylemiştir;

> *"Köylüyü işin içine biz katıyoruz ama bunu herkes yapmaz. Şirketlerin hiç umurlarında olmayabilir. Yöre halkına karşı çok sert de olabilirler, farklı modelleri de kullananlar olabilir. Köyün yarısını kendi safına çekip yarısını karşına da alabilirsin. Sadece muhtar üzerinden de gidebilirsin. O kadar çok yöntem var ki. Her bölgeye göre de değişir bu durum.. Muhalif bir yere gidersen o köyün çoğu okumuşsa, üniversitede öğrencileri varsa onlarla iletişimi farklı, sadece bütün yaşamı köyünde olan insanlarla farklı ilişkiler kurman ve farklı yöntemler kullnarak ikna etmen gerekir."*

Hakan gittikleri bölgede bölgenin coğrafi, iklimsel imkanlarına göre değişen gelir kaynaklarına göre de yöre halkı ile iltişimin farklı olduğunu ve bir projenin yapılıp yapılmaması konusunda onları ikna etmenin bu duruma bağlı olarak da değişkenlik gösterdiğini söylemiştir;

> *"Geliri olmayan köyde, atıyorum hiçbir şeyleri yok, basit bir orman köyü, ağaç kesip satıyor. Hayvanı yok, tarlası yok, meyveliği yok, güvencesi yok. Biz gittiğimiz zaman bizim sunacağımız şey ona çekici gelebilir. Ama Egeyi konuşalım mesela. Ege köylüsü denizin kenarında iyi kötü turizme bulaşmış, zeytinliği var. Buna sunabileceğim imkânlar ne, gel sondaj*

işçisi olarak çalış desen bin lira, iki bin lira. Veya büyük bir tesis kur vasıfsız işçi olarak veya vasıflı olsun hadi. Ama yıllık kazancından daha az sunacağımız zaman hoşuna gitmeyebilir."

Eda (31), projenin devamlılığı açısından yöre halkı ile iyi ilişkiler kurulması gerektiğini söylemiş ve bunu "*Onlarla ilişkilerimizi iyi tutmak zorundayız, çünkü orada çalışma yapmaya devam edecek olursak bir sorunla karşılaşmak istemeyiz"* şeklinde ifade etmiştir.

Kamu kurumunsa çalışan Yıldız (47), Aslı (44) ve Ozan (46) jeoloji mühendislerinin varlığının, yöre halkının ekonomik kalkınması açısından önemli olduğunu ve yapılan çalışmalarla jeoloji mühendislerinin o bölgeye hizmet götürmüş olduğunu ve bölgenin kalkınmasına katkıları olduğunu ifade etmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde jeoloji mühendislerinin yöre halkı ile kurdukları ilişkinin, çoğunlukla çalıştıkları projelerin devamlılığını sağlamak amacıyla onları ikna etmek ve uzlaşma sağlamak üzerine kurulu bir ilişki olduğu görülmüştür. Yöre halkının yaşadığı mekânlar jeoloji mühendisi için yabancıdır, jeoloji mühendisi yöre halkının sahip olduğu mekân hafızasına ve bilgisine sahip değildir. Jeoloji mühendisi yöre halkı ile ilişkilerini mekân ile ilişkisindeki bu yabancılaşma durumu ile krumaktadır.

4.7 Jeoloji Mühendisleri ve Sınıf

Emerson, Fretz ve Shaw (2008: 196) nitel çalışma yapmayı planlayan bir araştırmacının, alan araştırmasında görüşmeler esnasında, kendiliğinden ve doğrudan doğruya “sınıf” hakkında konuşan birine rastlamalarının düşük bir olasılık olduğunu söylemektedirler. Bu nedenle katılımcıların sınıf konumlarını yorumlayabilmek üzere, katılımcılara sınıfları konusundaki düşüncelerini anlayabilmek için detaylı sorular yöneltilmiştir.

Neo-liberal dönemde esneklik ve güvencesizlik süreçleri, çalışma yaşamını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bu süreçler kamu kurumunda çalışanlardan ziyade, özel sektörde daha net bir şekilde gözlemlenmektedir. Öte yandan kamu tüm karar mekanizmalarının piyasaya bırakılması ile piyasa tarafından neredeyse yok sayılan bir sektör haline gelmekte ve itibarsızlaştırılmaktadır. Kamu kurumunda ve özel sektörde çalışan jeoloji mühendislerinin hepsi de birer ücretli çalışan olmasına rağmen Wright (1976)'ın çelişkili sınıf konumu olarak kavramsallaştırdığı konumdadırlar. Bu nedenle katılımcılardan kamu kurumunda çalışanlar, özel sektörde çalışanlar ve akademik personel olarak çalışan jeoloji mühendislerine yöneltilen sorular birbirinden küçük ölçüde farklılıklar içermektedir.

İlk olarak katılımcılardan toplumun eskiden mühendislere yükledikleri anlam ile şimdiki durumlarının kıyaslamasını yapmaları istenmiştir. Böylece teknik meslekler arasında önemli bir yere sahip olan mühendislik mesleğinin emek süreçlerindeki dönüşümden nasıl etkilendikleri, katılımcıların kendi bireysel gözlemlerinden yararlanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

İkinci olarak katılımcılardan emek sömürüsü anlamında özel sektörü ve kamu kurumunu kıyaslamaları istenmiştir. Özel sektörde çalışan mühendislerin kendilerini özel sektörde çalışan ara elamanlar, işçiler ve diğer mühendislerle çalışma performansları, iş tanımları ve emek sömürüsü açısından kıyaslamaları istenmiştir.

Son olarak çelişkili sınıf konumuna sahip olan mühendislerin Bourdieucü anlamda "statü"leri ve mensubiyet duyguları üzerinden öznel sınıf konumları anlaşılmaya çalışılmış ve katılımcılara "kendini mühendis olarak ayrıcalıklı görüyor musun?" sorusu yöneltilmiştir.

Yapılan görüşmeler "Memur, Akademisyen ve Beyaz Yaka; "Mühendisin Sınıfı" ve "Sınıf ve Duygular" başlığı altında incelenmiştir.

4.7.1 Memur, Akademisyen ve Beyaz Yaka: Mühendisin Sınıfı

Teknik meslekler arasında önemli bir yeri olan ve yüksek eğitim, dolgun maaş, iş garantisi anlamına gelen mühendislik mesleği, emek süreçlerinde yaşanan dönüşümlerle birlikte niteliksel dönüşüme uğramıştır.

Üretenler arasında işbölümü üretimin amaçlarına göre şekillenmektedir. Üretim araçları üzerinde üretenlerin kolektif mülkiyeti olduğu zaman üretimin amaçları ve iş bölümünün yapısı değişir. Böyle bir üretimde üretim emekçilerin kolektif olarak gerçekleştirdikleri bir etkinliktir. Üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyet ve denetim emekçilerin elinden alınıp, bu hakkı elinde tutan bir toplumsal zümrenin gelişmesi ve onların eline geçmesi ile üretim, emekçilerin dışında toplumsal bir etkinliğe dönüşmüştür. Üretim etkinliği, üretenin yarattığı artı-değere el koyma biçimindedir. Üretim araçları üzerindeki mülkiyet ve denetime sahip olanlar emekçilerin artı-değer üretiminde en büyük payı alırlar.

20. yüzyılın başında, üretim araçları üzerinde mülkiyete ve üretenler üzerinde denetime sahip sınıfın adına bunu yapan bir ücretli yöneticiler grubu ortaya çıkmıştır. Öncü ve Köse (2000: 130)'ye göre, kapitalist işletme yapılarının yalnızca yönetim ve üretimden oluşan yalın bir hiyerarşiye sahip olmamasının sınıf analizi için asıl sorunu teşkil ettiğini söylemektedir.

Mühendisler de bu yönetici grubun içerisindeki meslek dallarından biridir. Mühendisler kapitalistin rolünü üstlenirken, öte yandan da artı-değer üretmektedir. Bu durumda işletme ölçeklerinde üretimde olanlar, küçük ve orta ölçekli işletmelerde üretim ve koordinasyon ile gerçekleşme sürecinde yer alan ve bütün işletme ölçeklerinde yönetici konumunda olan ücretli çalışan mühendislerin sınıfsal konumları birbirinden farklı, büyük işletmelerde yönetici olanların sınıfsal konumları birbirinden farklı, kamu kurumunda çalışan mühendislerden üretim sürecinde yer alanlar ve koordinasyon ve

yönetici konumda yer alan mühendislerin sınıf konumları birbirinden farklı, kendi hesabına çalışan ve ücretli emek kullanmayan mühendisler ve üretim araçlarına sahip ve ücretli emek kullanan ama üretim sürecinde de fiilen yer alan mühendislerin sınıf konumları birbirinden farklıdır.

Kapitalizmin ilk dönemlerinde mühendis emeği, el (kol) emeği üzerinde sermayenin hâkimiyeti oluşmuşken, mühendis emeği olarak zihin emeği daha bağımsız bir konumdadır. Mühendis halen teknik bilgisi sebebiyle ayrıcalıklı konumunu korumaktadır. Ancak bilgi teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak ve kapitalizmde bir yönetici grubun ortaya çıkması ile birlikte mühendisin önemi yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış, üstelik bu durum mühendisi çelişkili bir sınıf konumuna sokmuştur. 1963'de İstanbul Üniversitesi'nden mezun olan Levent (77), döneminin maaşlarından söz ederken kendisi bile hayret etmektedir;

> *"60'larda 1195 numaralı bir Kanun Hükmünde Kararname vardı, teknik eleman kararnamesi. Biz teknik elemandık ama işçi statüsündeydik. Yevmiyeli çalışırdık ve iyi yevmiye alırdık. Çok iyi para alıyorduk. Bir de mahrumiyet zammı diye bir şey vardı. Mahrumiyet zammı bir sürü şeyden mahrum olduğun için verilirdi. Düşün 20 liradan 600 lira senin maaşına eklenir, 720 lira da harcırah alırsın. 1800 lira mı yevmiyen. 3000 liraya yakın para alırsın. Bu 1965'deki 1966'daki para. Biz o para ile Avrupa'yı, İskandinav Ülkeleri'ni gezdik. Arkadaşlarımız bize siz ne biçim memursunuz derdi."*

1970'lerde akademisyen olan Aydan (61), okul biter bitmez kamu kurumlarında çalışmaları için yeni mezunlarla hemen iletişime geçildiğinden söz etmiştir. Kendi çalışmaya başlama sürecini anlatırken, şu an yaşanan işsizliğe hayıflanmakta ve "*şimdiki çocukların çektikleri"* diyerek genç meslektaşlarına üzüldüğünü ifade etmektedir.

Taylorist-Fordist birikim rejimine dayanan kapitalist birikim, 1960'lı yılların sonlarına doğru sürekli büyüme ve refah artışı sürecinin sonuna gelmiştir: 1973'lerin sonunda yaşanan birinci petrol şoku ve kısa bir süre sonra, 1979 yılında yaşanan ikinci petrol şoku ile birlikte, uzun dönemli yapısal bir krizin etkisi altına girilmiştir. Dünya ekonomisinin büyüme ve verimlilik performanslarının düştüğü bu dönemde, esnek uzmanlaşma dönemi başlamıştır. Bu dönem yatırım alanlarını genişletme girişimleri, iş bölümü ve emeğin parçalanması, inovasyon, emeğin niteliksizleştirilmesi ve değersizleştirilmesi şeklinde seytermektedir. Esnek üretim, esnek istihdamı da beraberinde getirmektedir. Bu ise işsizlik ve güvencesizleşme anlamına gelmektedir.

> Esneklik sözcüğü İngilizceye XV. yüzyılda girmiştir. Sözcüğün asıl anlamı, rüzgarda eğilen ağaç dallarının tekrar eski konumunu aldığı şeklindeki basit gözlemden alır.... İlk modern filozoflar bu nedenle esnekliği bükülme özelliğini, insan benliğinin duyumsama gücüyle özdeşleştiriyordu (Sennett, 2008: 47).

Çağımız koşulları ve istikrarasızlık çalışanların, kendilerini kendilerinden istenen her işi yapmak zorunda hissetmesine, bu durum da kendilerine ve yaptıkları işe yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Yirmialtı yıl devlet kurumunda çalıştıktan sonra, altı yıldır özel sektörde çalışan Bülent (56), zaman zaman hayat görüşleri ile yaptığı işin birbiriyle çeliştiğini anlatırken, "*Türkiye işsizliğin çok yüksek olduğu bir ülke ve özellikle jeoloji mühendisleri açısından da işsizliğin çok yüksek olduğu bir ülke"* ve böylesi koşullarda jeoloji mühendislerinin çelişkiye düştüğü zamanlarda, inanmadıkları bir işi yapmak zorunda hissetmelerinin sebebinin de işsizlik olduğunu söylemiştir. Kamu kurumunda çalışan Alper de (53), aynı şekilde özel sektörde kendi görüşlerine çok ters gelen işler yapmak veya sorunlu bir projede çalışmak zorunda kalan meslektaşlarını suçlayıp suçlamadığı sorulduğunda, meslektaşlarının direnebilmek için bir güvenceleri olmadığını anlatmıştır;

"Meslektaşlarımı suçlamıyorum. Çünkü o şirkette çalışıyorlarsa o şirketin şeyleri doğrultusunda çalışmak zorunda. Yoksa işten çıkaracaklar adamı. O olmazsa, ikinci meslektaşımı alacak işi, ikinciyi olmazsa üçüncüyü alacak, o da olmazsa beşinciyi, o da olmazsa yen mezun olan birini alacak."

Sermaye birikimini, toplam kazancı eşit bir şekilde dağıtacak bir bürokratik sistem olmadığı için, esneklik ortamı rekabeti arttırmaktadır. Özel sektörde çalışan Yaşar (59), piyasada genç mühendislerin iş alabilmek için ortak bir fiyat üzerinden anlaşmak yerine maliyetlerin altında fiyat verdiklerini kaygıyla anlatmaktadır;

"İşi ben alayım diyip paylaşmayı düşünemedikleri için, hep bana hep bana diye düşündükleri için sondaj maliyetinden daha düşük işler alıyorlar. Böyle olunca yapılması gereken hiç bir şey yapılmıyor ve işlerin %99'u sabun projeler[21] oluyor. Bunu devlet el atması lazım bu fiyata bu işi nasıl yapıyorsun diye sorması lazım. Bunu da soran yok. Denetim de artık özel sektörde. Öyle garip bir düzen var."

Piyasanın bu kadar rekabet, güvencesizlik ve işsizlik ortamında; görece daha iyi koşullarda, görece gelişmiş organizasyonel yapılarda orta sınıf konumunda iş bulabilenler Ankara ve İstanbul'daki büyük üniversitelerden mezun olan mühendislerdir. Ancak artık iş bulmak da yeterli olmamakta, o işte kalabilmek için mühendis işe girdiği andan itibaren yaşam boyu öğrenimi felsefe edinmiş olması, takım çalışmasını içselleştirmiş ve takım çalışması içinde olmayı becerebilen biri olması, çok iyi bilgisayar kullanabiliyor olması ve kendisini yeni programlara rahatlıkla uyum sağlayabilecek esneklikte yetiştirmesi gibi pek çok beklentiyi karşılaması beklenmektedir. Üniversitede akademisyen olan Sedat (54), üniversitelerin dört yıllık eğitim programından mezun olacak bir öğrencinin

[21] Sabun proje (mühendislikte kullanılan argo bir tabir): Daha önce yapılmış olan proje raporunda belli sayısal değerlerin değiştirilerek, kişinin projeyi kendisi tasarlamış, araştırmış veya çalışmış gibi raporlaması.

piyasada iş bulabilmesi için, eğitimin piyasanın beklentilerini karşılayacak nitelikte olması gerektiğini söylemektedir.

> Sadece bir veya iki kurumun koridorlarında adım adım ilerleyen geleneksel kariyerler yok oluyor. Kişinin çalışma yaşamı boyunca becerilerini değiştirmeden ilerlemesi de mümkün değil artık. Günümüzde, en az iki yıllık üniversite eğitimi almış genç bir Amerikalı, çalışma yaşamı boyunca en az on bir defa iş değiştirmeye ve bu kırk yıllık sürede en az üç defa temel becerilerini yenilemeye hazır olmalıdır (Sennett, 2008: 21).

Akademisyen olan Celal (53), 1980'lerin sonuna kadar kamu kurumlarında çalışan mühendislerin ciddi bir mühendislik grubu oluşturduklarını anlatmaktadır;

> *"İyi mühendis olmayan, elinden iyi iş gelmeyen adamlar üniversitede profesör olmuşlar. Kamu çok önemliydi hatta 70'li yılların MTA'sına okul denir. Çünkü orada çalışmış bir kişinin çözümlerini hiçbir akademisyen ortaya koyamazdı."*

1970 krizi ile talep yönlü politikalardan arz yönlü politikalara geçilmiştir. Bu dönemde en önemli hedef sosyal devletin tasfiye edilmesi ve özelleştirme, özel sektörü teşvik ve destekleme politikalarının uygulanmasıdır. Köse ve Öncü yaptıkları çalışmada (2000: 122), izlenen bu ekonomi politikası sonucunda ücretli çalışanlar açısından yaş gruplarının dağılımına bakıldığında, 45 yaş ve altı kuşağında özel ücretliliğin düzenli olarak arttığı, buna karşın kamu ücretliliğinin azaldığını izlediklerini paylaşmışlardır.

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllara gelindiğinde, özelleştirmelerle birlikte kamunun iş yapma potansiyelinin de köreltilmeye başlandığı görülmektedir. Celal (53), MTA'daki süreci şöyle anlatmaktadır; "…*Ne yaptılar, makine parklarını yenilemediler, uzun süre mühendis alımını durdurdular…"*

Katılımcılardan kamu kurumunda çalışan mühendisler, görüşmeler süresince bu konuyu kendileri açmış ve özellikle jeoloji mühendisliği için oldukça önemli olan usta-çırak ilişkisinin, eski kuşaklar ve yeni kuşaklar arası bilgi aktarımının olmamasının mesleğin yapılmasına da önemli ölçüde etkilediğini anlatmışlardır. Kendisini eski kuşak ile yeni kuşak arasında kalmış eski ara olarak değerlendiren Ozan (46), kuruma ilk girdiği zamanları şöyle anlatmaktadır;

> *"Eskiden olan, bence de doğru olan güzel olan bir yöntem, usta- çırak ilişkisi şeklindeydi ilk gittiğim araziler. Yeni giden bir insana direk bir sorumluluk verilmiyordu. Çalıştığı konu ile ilgili birkaç araziye gittikten sonra kendi gelişimini, durumuna göre sorumluluk verilmeye başlanırdı*."

Yirmiyedi sene kamu kurumunda çalıştıktan sonra yaklaşık altı yıldır özel sektörde çalışmakta olan Yaşar (59), usta-çırak ilişkisinin ortadan kalkmasının yeni mezun olan mühendislerin mesleği öğrenmelerini sağlayan önemli mekanizmanın ortadan kaldırılması şeklinde yorumlamaktadır;

> *"İlk başlarda bir arkadaşlık vardı, usta-çırak ilişkisi vardı. Usta-çırak ilişkisi zamanla devlette kayboldu yani bir 10-15 yıllık mühendis alımı aralığı vardı. Ondan sonra usta-çırak ilişkisinde bir kopuş yaşandı. Bu sefer yeni gelenler hiçbir şey öğrenemez oldular, ikincisi öğrenmek istemediler."*

Neo-liberal politikalar ile kamu işlevsizleştirilirken, 1995 yılında Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye olması ile DTÖ'yü kuran anlaşmanın ekinde yer alan anlaşmalardan birisi olan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nı (GATS) otomatik olarak kabul etmiştir. GATS, üyesi ülkeler için hizmet arzı taahhütleri içermektedir: Bunlar genel olarak hizmet ve gerçek kişilerin serbestçe dolaşımını hedefleyen taahhütlerdir. Böylece 90'ların ortalarından itibaren ülkeye yabancı mühendislik grupları gelmeye başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisi oluşurken diğer yandan da jeoloji mühendisliğinin uygulama alanlarına dair de bir iş piyasası oluşmuştur ve kamu bu iş piyasası içerisinde

başlarda denetleyici olmuş, ancak zamanla o da elinden alınmıştır ve yavaş yavaş da işlevsiz, sadece bürokratik işlerle uğraşan bir sektör haline gelmiştir.[22]

Serap (32), görüşme süresince verdiği cevaplarda, kamu kurumunda çalışmanın özel bir hak olduğunu, kamu kurumunda mühendis olmanın önemli bir statü olduğuna değinmiştir. Devlet, kamu gibi imgeler kendine özgü saygı ve korku yaratmaya yönelik semboller olarak cumhuriyetin yönetim sisteminde yer aldı (Marsin, 1991: 357). Neoliberal dönemde her ne kadar kamu kurumları işlevsizleşse de bu gelenek halen varlığını sürdürmektedir. Serap, özel sektörde kamu kurumundan çok farklı olarak ciddi anlamda bir emek sömürüsü olduğunu anlatırken, kamu kurumunda böyle bir şeyin olamayacağını "…*Devlette düzen esastır. Herkesin bir görev tanımı vardır ve sana fazlasını yüklemez devlet. Hakların var bir kere, devlet memuru olarak hakların var, verilen haklar geri alınamıyor gibi bir şeyin var…"* sözleriyle anlatmaktadır.

Kamu kurumunda çalışan Alper ise özel sektördeki emek sömürüsüne ek olarak, özel sektörün rekabet ortamı ve güvencesizliğine de değinmekte;

> *"Özel sektör size bir verecekse siz özel sektöre iki kazandırmalısınız ki birini verebilsin. Çünkü orada ekonomik şartlar önemli. Bizde de önemli ama bir işi yapamıyorsan atıl vaziyete geçersin. Özel sektördeki ise işini yapmak zorunda. Özel sektörde seleksiyona uğruyorsun. İşini iyi yapan öne geçiyor, yapamayan eleniyor... Özel sektörde daha gayretli çalışmak zorundasınız."*

Kamu kurumunda çalışan mühendislere yöneltilen, kamu kurumu ile özel sektörü emek sömürüsü açısından kıyaslamalarına yönelik olan, soruya katılımcıların hepsi özel sektörde emek sömürüsünün kamu kurumundan daha fazla olduğu yanıtını vermiştir. Ancak kamu kurumunda çalışan mühendisler, kamu kurumlarında ücretlendirme

[22] Buna rağmen "Sınıf ve Duygular" başlığı altında değinileceği üzere kamuda çalışan mühendis kendisini halen statü olarak daha ayrıcalıklı hissetmektedir.

politikasının, özel sektörden daha dezavantajlı olduğundan yakınmaktadır. Alper "*Özelde olsan çok iyi şeyler başarsan belki ödül veriyorlar, tatil veriyorlar, ücretini arttırıyorlar, belki ayrıca ücret veriyorlar ama bizde böyle bir şey yok"* derken, daha önce bir devlet hastanesinde hemşire olarak çalışan ve bu işinden ayrılıp jeoloji mühendisliği bölümünü bitirerek kamu kurumunda jeoloji mühendisi olarak çalışmaya başlayan Zeynep (42), başka bir mesleğin çalışma koşullarını da gördüğü için, kamu kurumunun şartlarının daha iyi olduğunu ancak maddi anlamda dezavantaj yaşadıklarını söylemektedir;

> *"Burada çok büyük işler yapıyorsun, çok büyük paralar kazandırıyorsun, bir döner sermaye yapılabilir, bu bile bir motivasyondur mesela. Ya da bir ihale oldu, personele kademeli olarak bu para dağıtılabilir. Böyle şey insanları motive eder, daha çok çalışmalarına neden olur. Ama burası özel değil devlet olduğu için daha farklı. Para, yaptığın işin ödüllendirilmesi bir motivasyon kaynağıdır. Parasal açıdan ödüllendirilirse insanlar daha çok çalışırlar, daha çok emek verirler. Ama biliyorsun ki sen bir ay ne kadar çalışırsan çalış aynı parayı alacaksın."*

Özel sektörde çalışanlar genel olarak sermaye sahibinin çıkarına çalıştığının farkındadır. Ancak yapılan görüşmelerde de görüldüğü üzere bu farkındalık günümüz kapitalist ekonomisinde jeoloji mühendisinin sınıfsal konumunun farkında olunduğu anlamı taşımamaktadır. Çünkü kapitalist ekonomide sermayedarın kendi çıkarına çalışılıyor olması verili kabul edilen bir durumdur. Bu da kapitalist ekonominin doğasına uygun olandır. Mühendisin toplumun nazarında mühendis olma ayrıcalığını elinden alınamaz. Çünkü Türkiye gibi ülkelerde profesyonel meslekler hala ayrıcalıklıdır ve bu ayrıcalık ekonomik bir ayrıcalık değil, toplumsal bir statüdür. Katılımcıların verdikleri cevaplar da mühendislerin de işçiler gibi emek sömürüsüne tabi oldukları, emekçi oldukları yönündedir. Katılımcılar işçiden bir farkları olmadığını, emekçi olduklarını söyleseler de, proleterleşmediklerini, işçi sınıfına dâhil olmadıklarını özellikle

vurgulamışlardır. Verilen yanıtlara göre jeoloji mühendisleri işçidir ancak işçi sınıfına dâhil değillerdir. Bu yanıtların tam da çelişkili sınıf konumunun özelliğini yansıttığı söylenebilir.

Hakan'a göre, bu durum mesleğe özel bir durum. Arazide ve şantiyede olmanın gerektirdiği davranışlar, mühendisin kendisini mühendis gibi hissetmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır;

> *"Biz mühendis olduğumuzu çalışırken de hissetmeyiz çünkü yanımızda köylü vardır, işçi vardır. Onunla aynı yemeği yersin, aynı yerde kalırsın. Bir ayrıcalığımız yok. Arazide klimalı odada çalışmıyoruz ki 40 derecede arazide beraber çalışıyorum. -30 derecede ben işçilerle karot kestim. Bu jeoloğun işi yapacak başka bir şey yok. Bir makine mühendisi hükmedebilir, biz hükmedemeyiz. Haritayı işçiye çizdirebilir misin, logunu alabilir mi, hesap kitap yapabilir mi, rapor yazabilir mi? Hayır. İşçisi de mühendisi de patronu da jeologtur. Her şeyi sen yaparsın."*

Babasının inşaatlarda işçi olarak çalıştığını ve işçi bir ailenin çocuğu olduğunu anlatan Işıl (34), küçükken babasının inşaata gittiğinde karşılaştığı mühendisleri anlattığını ve bu nedenle kafasındaki mühendis imgesinin güzel şeyler çağrıştığını söylemiştir. Babası işçi olan Işıl için mühendis olmak, bir işçiden farklı bir şey olmak, daha iyi bir şey olmaktır. O'nun için işçi bir ailenin çocuğu olmaktan, mühendis bir kadına dönüşmek, sınıf atlamak anlamına gelmektedir. Ancak görüşmenin ilerleyen kısımlarında jeoloji mühendisi olmanın bir işçiden farklı koşullara sahip olmak anlamına gelmediğini gördüğünü ifade etmiştir;

> *"Özel sektörde, özellikle beyaz yaka mavi yaka ayrımı yapıyorlar ya. İşçilerden farklıymışsın gibi gösteriyorlar. Ama ayrı bir yerde değilsin, daha çok maaş alıyorsun, daha farklı çalışıyorsun ki jeoloji mühendisinin fiziksel mi yoksa kafa işi mi yaptığı da çok net değil bence. Şirkette kendini çok*

önemsiyorsun, kendini şirketin parçası gibi hissediyorsun. Şantiye yerinde, ofiste bu aile olma kavramı daha hissedilir."

Özel sektörde çalışan ve bir dönem Jeoloji Mühendisleri Odası'nda yönetim kurulunda yer almış olan Mehmet (53);

"İşçi sınıfından aslında çalışma koşulu açısından, sosyal güvence açısından hiçbir farkımız yok... O da patronun dilinin ucunda ben de patronun dilinin ucundayım. Yani patron ertesi gün git muhasebeden hesabını kes diyebilir... Bazen gelir olarak da farkımız yok. Kurumsal olmayan firmalarda ücretlendirme patronun inisiyatifindedir. Eğer orada seni üretken görmüyorsa, bir formene ya da bir sondöre senden daha fazla maaş veya yetki verebilir."

Mehmet, jeoloji mühendislerinin ciddi bir emek sömürüsüne maruz kaldığını ancak bilinçlenmediklerini "*…Çünkü biz tam olarak proleterleşmedik daha ve proleterleşmedikçe, bıçak kemiğe dayanmadıkça bilinçlenemeyiz…*" ifadesiyle anlatmıştır. Mehmet, özel sektörde bir dönem müşavir mühendis olarak çalışmıştır. Bu nedenle iş hayatını iki döneme ayırmaktadır; müşavirlik kısmı ve saha mühendisliği kısmı. Müşavirlik yaptığı dönemde "*beyaz yaka olayını"* hissettiğini ancak saha mühendisi olduğu dönemde durumun biraz daha farklı olduğunu anlatır;

"Müşavirken elin cebinde gidiyorsun, orası öyle olmamış düzelt diyorsun, düzeltince bana haber ver diyorsun gidiyorsun. Karda, buzda, çamurda çalışan bir mavi yakalı var yanında, sen ona iş tarif ediyorsun ve o soğukta bunu yapmak zorunda. Ama mesela sondaj sektöründe çalışan bir meslektaşımla sondör aynı yağmur altında, aynı sondaj makinesinin başında aynı ateşin yanında bekliyorlar. Onlar için fark olmayabilir."

Mehmet'in bahsettiği durum kamu kurumunda hala varlığını sürdüren geleneksel bürokratik piramitlerin aksine, özel sektörde gevşek ağlarla kurumsal yapının

değiştirilmiş yönünü göstermektedir. Örneğin aynı iş yerinde müşavir olarak yöneticiyi temsil eden Mehmet, saha mühendisi olduğu zaman emek üretmek zorunda kalan bir emekçiye dönüşmektedir.

Böylece dikey ayrışma, özel sektörde çalışan mühendise daha ayrıcalıklı olduğunu hissettirerek ona birden fazla görev yüklemekle birlikte, iş ile ilgili olmayan konularda da sorumluluk sahibi olduğunu hissettirmektedir. Böylece mühendisler kendilerini beyaz yaka olarak daha farklı görmektedirler.

> "Bu sayede gerçekleştirilen "katmansızlaştırma" (delayering), az sayıda yöneticinin alt kademe çalışanı kontrol etmesi için yapılan reformla, "dikey ayrışma" (vertical disaggregation) bir şirket çalışanına birden fazla görev yüklemesi yapar" (Sennett, 2008: 50).

Eda (31), dikey ayrışma sebebiyle çelişkili sınıf konumunu en fazla yansıtan katılımcıdır. Beyaz yaka olmanın "*zamanında çok çalışmış olmanın bir armağanı olduğunu*" düşünmekte ve bunun kaçınılmaz bir *doğal seleksiyon* olduğunu söylemektedir. Eda, beyaz yaka olmanın ayrıcalığını şöyle anlatmıştır;

> *"Ben bir beyaz yakalıyım ve onun bilinciyle davranıyorsun. Çevreye daha duyarlı davranıyorsun. Sosyal sorunluluğunu o bakımdan daha farklı hissediyorsun. Bunlar bana bir sorumluluk katmış oluyor açıkçası... Biz onlara daha çok yardımcı oluyoruz. Onlar biraz daha yardıma ihtiyacı olanlar, biz onlara yardımcı olanlar olarak görüyorum bizi. Hem iş olarak hem hayat olarak. Biz daha çok onları yönlendirmekle vasıfız. Onlar da daha çok işimizi yapmakla vasıflar. Doğanın kanunu bu bir bakıma."*

Yirmiyedi yıl kamu kurumunda çalışmış olan, yedi yıldır ve halen özel sektörde çalışan Bülent, özellikle kamu kurumunda çalıştıktan sonra, özel sektörde çalışmaya başladığı süreçte kendi duyguları, emeği ve sınıfsal konumu üzerine sık sık düşündüğünü anlatmıştır. Eda'nın söylediklerinin tam tersine beyaz yaka ve mavi yaka ayrımının

yalnızca "*kapitalistlerin geliştirdiği akıllıca sömürü tekniklerinden birisi*" olduğunu söylemiştir;

> *"Bu beyaz yaka nedir diye araştırdım, en sonunda bir kitap okudum. Bu kurumsal firmalarda, plaza hayatında olan ve üst düzey yöneticilik yapan üst düzey yönetici bir adam, yıllardır yaptığı gözlemle ilgili yazmış. Bu beyaz yakanın kendini bir şey zannettiğini, kendisini işçi sınıfından ayırdığını yazmış. Hâlbuki alakası yok, onu çok güzel sömürüyorlar."*

Jeoloji mühendisliği eğitimi veren üniversiteler özelinde konuşulacak olunursa, Türkiye'de üniversiteler sahip oldukları teknik imkânlar yönünden, akademik kadroları yönünden birbirlerinden oldukça farklılık göstermektedirler. Üniversitede çalışan katılımcılar ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesi'nde çalışan katılımcılar olduğu için, görüşlerinin ne kadar geneli yansıttığı tartışılır bir durumdur. Bu durumu Celal şöyle ifade etmiştir;

> *"Akademiye iyi örnekler değiliz. Birçok üniversitede çalışanların büyük bir kısmı üniversitedeki titrini kullanarak para kazanmaya çalışmaktan başka derdi yok. O yüzden kamu çok işe yarayan bir mühendislik grubu barındırmıyor artık. Üniversiteler de tek tük, bazı isimler var. O yüzden üniversiteyi bir araç olarak kullanıyorlar özel sektör için."*

Üniversite hocalarının toplumsal statüleri her dönemde toplumsal hiyerarşinin üst kesiminde yer alır (Cirhinlioğlu, 1996: 21). Celal, statü konusunda çoğu meslektaşından farklı düşündüğünü ifade etmiştir; "*Bizim üniversitede profesörlerle konuş, profesör olmanın Trump olmakla eşdeğer bir hazzı vardır, ben hiç bir zaman öyle düşünmedim. Bir statü aracı değil*".

Katılımcıların söylediklerinden de görüldüğü gibi kamu kurumunda çalışan jeoloji mühendisleri kendilerini özel sektörde çalışanlarla kıyasladıklarında emek sömürüsünün daha az olduğunu ifade etseler de bir katılımcı hariç (Eda) katılımcıların

hepsi emek sömürüsüne maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle özel sektörde çalışan mühendisler, mavi yaka ve beyaz yaka ayrımını çalışanlardan ve yöneticilerden sıklıkla duymaktadır. Bir katılımcı (Eda) hariç özel sektörde çalışan katılımcılar, kendilerini emekçi olarak gördüklerini, ancak özel olarak işçi sınıfı olmadıklarını özellikle vurgulamaktadırlar. Kamu kurumunda çalışan jeoloji mühendilseri ise emekçi olduklarına dair bir cümle kurmamakta, özel sektörde çalışan meslektaşlarına kıyasla daha az olsa da emek sömürüsüne maruz kaldıklarını söylemektedirler. Her iki durumda da katılımcıların, sınıfa dair yapılan tartışmalar ışığında çelişkili sınıf konumunda oldukları ve bunun da sınıfsal olarak kendilerini tanımlamaları anlamında, yabancılaşma durumu yarattığı söylenebilir.

4.7.2 Sınıf ve Duygular

Esnekliğin hâkim olduğu piyasada belirsizlik hâkim duygudur ve bu da güven ve bağlılık duygusunu zedelemektedir. Bu nedenle son zamanlarda kurumsal aidiyet güzellemeleri, "Aidiyet duygusu, kişisel hedeflerimin hep önünde yer aldı"[23] tarzı haberler yapılmakta, kurumsal aidiyet seminerleri veya eğitimleri verilerek, hatta çalışanlarına şirketlerinin hisselerinden vererek çalışanlarda ortak bir biz duygusu yaratılmaya çalışılmaktadır.

> Saint Simon işçilerin, fabrika sahiplerinin ve satıcıların hep birlikte yaşayacağı küçük, samimi topluluklar kurmaya çalıştı, üreticinin ve tüketicinin yüz yüze gelmesinin sınıf düşmanlığını yeneceğine inanıyordu... Saint Simon'a göre, ev boyutunda bir mekânı bir sığınak haline getiren şeyin ne olduğu sorusuna yanıtı tümüyle ölçekle ilgiliydi. Emeğin oluştuğu mekân ne kadar küçük, dolayısıyla ne

[23] https://www.dunya.com/ekstra-dunya/aidiyet-duygusu-kisisel-hedeflerimin-hep-onunde-yer-aldi-haberi-387969

kadar kişisel olursa kapitalizmin yabancılaşması da o ölçüde yok olurdu (Sennett, 1999: 41).

Saint Simon'un sınıflar arası fark duygusunu azaltabileceğine inandığı bu mekân üzerinden yapılmak istenen aidiyet duygusu, bugün de kurumlar açısından oldukça önemlidir. Çünkü kurumlar bu sayede kendi bireysel çıkarlarını çalışanların çıkarlarıymış gibi göstererek, çalışanlara yaptıkları işlerde karar mekanizmasında yer aldıklarını hissettirmektedir ve bu sayede çalışanları sorumluluk almalarını sağlamaktadırlar. Bir kurumsal şirkette çalışmakata olan Bülent, arazide çalışırken, kendisini firma sahibinin bir temsilcisi gibi hissettiğini söylemektedir;

> *"Ona gazı veriyorlar, daha çok üret, kendini bir şey zannet, o duygun gelişsin, bana daha çok kar ettir. Bize de onu yapıyoruz. Beni plazaya koyuyor, güzel fiziki mekânlar, bilgisayarımı veriyor, cep telefonumu veriyor. Ve bana öyle bir duygu geliyor ki ben bu firmanın çok önemli bir çalışanıyım diyorum. O duyguyu bana veriyor ya ben bir gaza geliyorum araziyi iki kat yürüyorum. Evet, bana o duyguyu veriyor. Davranışlarım değişiyor. Hâlbuki ben orada çalışan bir emekçiyim."*

Hakan (40)'ın bu anlamda kurduğu cümle de dikkat çekicidir. Hakan kurumsal bir firmada yönetici pozisyonunda çalışmaktadır. Çalıştığı firma büyük bir markadır ve pek çok ürünü temsil etmektedir. *"Bizim temsil ettiğimiz bir marka var. Biz bir şey yapsak diğer markalarını satamaz"*.

> Ücretli çalışmanın ekonomik ve sosyal hakların bir birleni olarak tanımlandığı bir dünyada topluma katılmanın temel mekanizması, çalışmaktır. Orta sınıflar için bu durumun özgül boyutları da vardır çünkü eğitim ve mesleki aidiyet, toplumsal aidiyetin ağırlıklı bileşenleridir. Öğretmen, mühendis, bankacı ya da gazeteci olmak, bir işte çalışmaktan çok daha fazlasını ifade eder (Bora, 2011: 120)

Eda (31), meslek seçimi konusunda babasını kendine örnek aldığını söylemiştir. Babası bilgisayar mühendisi olduğu için kendisinin de bilgisayar mühendisi olmak istediğini, ancak sınava girdikten sonra puanı jeoloji mühendisliğine yettiği için bu bölümü okuduğunu anlatmıştır. Eda için mühendis olmanın ne ifade ettiğini "*Hayata karşı bakış açımı değiştiriyor mühendislik. Dik durmamı, mühendis olduğu hissederek yaşamam beni etkiliyor"* sözleriyle anlatmıştır. Eda için mesleğin verdiği unvan önemlidir.

Kamu kurumunda çalışan katılımcılar, öğretim elemanları hariç, görüşmelerde mesleki aidiyetten çok kurumsal aidiyeti daha çok hissettikerini ve önemsediklerinden söz etmişlerdir. Özel sektörde çalışanlarda ise, özellikle yönetici pozisyonda olanlar açısından kurumsal aidiyet mesleki aidiyetten daha önemlidir. Yapılan görüşmelerde, kurumsal aidiyetin daha fazla hissedildiği durumlarda mühendislerin iş tanımları gereği yapmak zorunda olmadıkları işleri yaptıkları, emek sömürüsüne maruz kaldıklarını daha az hissettikleri, mavi yaka ve beyaz yaka ayrımını daha çok hissederek kendilerini beyaz yakalılar olarak daha ayrıcalıklı hissettikleri görülmüştür. Kurumsal aidiyetin, sınıfsal olarak mühendisin kendisini çelişkili bir sınıf konumunda görmesi açısından yabancılaştırıcı bir etkisi vardır. Mesleki aidiyeti daha yoğun hisseden jeoloji mühendislerinin ise kişisel görüşleri ile çatışabilen uygulamalarda bulunabildikleri gözlenmiştir.

4.8 Mesleğin Toplumsal Anlamı Üzerine

Marx'a göre (2017: 78) çalışma bir gereksemenin doyurulması değildir, sadece çalışmanın dışındaki bazı gereksemeleri doyurmak için bir araçtır. Fiziksel ya da başka türlü zorlamalar ortadan kalkar kalkmaz bir vebadan kaçılır gibi kaçılır işten. Birey çalışırken kendine değil, başkasına aittir. Bu duygu özel sektörde çalışanlarda ve devlet kurumunlarında çalışanlarda farklı yaşanmaktadır. Görüşmelerde özel sektörde çalışan jeoloji mühendisleri çalıştığı işin kendisinin değil, kendi çıkarına olmadığının

farkındadır. Devlet kurumunda çalışan jeoloji mühendisleri ise kendilerini daha kutsal bir şeyin parçasıymış gibi hissettikleri için tam olarak işin kendilerine ait olmadığının farkında değillerdir. Hangi dönemde olursa olsun bireysel-toplumsal arasındaki çelişki daha derin ve daha umutsuz yeni biçimler altında, sonunda yeni bir toplumsal içerik adına ya da ufalanarak ortadan kalkana kadar yeniden yaratılmaktadır (Lefebvre, 2015: 79).

Bu soruya en derinlikli cevabı kamu kurumundan emekli Levent (77) ve üniversitede öğretim görevlisi olan Sedat (54) vermiştir. Levent'e göre jeoloji mühendisi olmanın çalışmanın ötesinde insanın hayata bakış açısını değiştirmesi anlamında da çok fazla etkisi vardır;

> *"Jeoloji bence bir felsefedir. Düşünürsün, sürekli düşünürsün, doğa ile baş başa kaldığın zaman düşünürsün. Allah Allah… bu taş buraya nasıl gelmiş diye düşünürsün. Jeoloji bilimi bence çok yönlü düşünmeyi sağlıyor. Çünkü jeolojide yüzde yüz kesinlik yoktur. Zaten hiçbir bilimde yüzde yüz kesinlik diye bir şey yoktur. Çünkü olursa o bilim bitmiştir... Jeolojide her türlü olasılık olabilir. Hatta şöyle bir laf vardır. iki tane jeolog olursa üç tane teori çıkar diye. Herkesin bakış açısı farklıdır, oradaki jeolojik olguya farklı bakış açıların olabilir. Bu gelişmeyi sağlar. Jeoloji ile uğraşan bir adamın safsatalarla uğraşmasına imkân yok, mümkün değil. Ama bu artık nasıl böyle oluyor, çok kötü eğitimden dolayı".*

Sedat (54) da mesleğin kendisi için bir yaşam tarzı olduğunu ifade etmiştir;

> *"Mesleğinizi yaparken, gözleminizi yaparken, gözlemlerinize bir anlam yüklerken, oradan birtakım sonuçlara giderken sürekli soran sorgulayan, karşılaştıran, hipotezler ortaya koyan, hipotezleri yarıştıran, çağrıştıran yani sürekli düşünmeniz gereken, sizi düşündüren bir meslek. Onun için de size farklı bir bakış açısı kazandırır. Bunu gerek sosyal yaşamınıza, aile yaşamınız, gerek iş hayatınıza da sosyal dünyanızda ortaya koyan*

insansınız. Herhangi bir olayla karşılaştığınız zaman hemen hipotezler ortaya koyuyorsunuz, olasılıkları tartışıyorsunuz, hemen bir yargıya varmıyorsunuz, kesin bir yargıyı oluşturmak için sormak ve sorgulamak ihtiyacı duyuyorsunuz."

Yaşar (59), görüşme esnasında jeoloji mühendisi olmasının, politik görüşlerini nasıl etkilediğini anlatmıştır;

"Jeolojisinin temeli sorgulamaktır. Sorgulamazsanız hiç bir şey öğrenemezsiniz. Hiç bir şeyi çözemezsiniz. Jeolojide mesai diye bir şey yok, ben şöyle söyleyeyim mesela ben pek çok problemi rüyamda çözmüşümdür, kalkıp not almışımdır. Sabah kalkarım onu kontrol ederim bakarım doğru. Dünyada da gerçekten iyi jeologlar muhaliftir, çünkü muhalif olmaz ise doğruyu öğrenemez. İyi bir jeoloji mühendisi muhalif olan jeoloji mühendisidir."

Katılımcılara yöneltilen mesleğin kendileri için ne ifade ettiği sorularına genç katılımcıların çoğunlukla hiç bir şey ifade etmediğine dair yanıt vermeleri işe yabancılaşma konusunda önemli verilerdir. Serap (32), bu soruyu "*meslek bana hiç bir şey katmıyor, o konuda çok netim yan*i" diyerek cevaplamış, Eda (31) "*jeoloji mühendisi olmanın değil, mühendis olmanın*" kendisi için önemli olduğunu söylemiştir.

Tez kapsamında yapılan görüşmelerden ayrı olarak yapılan kişisel gözlemlerden, yaşı daha genç olan jeoloji mühendislerinin mesleklerini para kazanmalarını sağlayan bir araç olarak gördükleri ve mesleğin toplumsal anlamı üzerine kafa yormadıkları görülmüştür. Katılımcılar arasında yaşı genç olan jeoloji mühendisi sayısı az olduğu için, böyle bir genel bir tespit yapılamamakla birlikte, katılımcılarla yapılan görüşmelerden ve kişisel gözlemlerden yola çıkarak, gerek aldıkları eğitimin içeriği, gerek mesleğin gelişiminde gözlemlenen aşamalar açısından (Jeoloj Mühendisliği ve Sınıf başlıklı 3. Bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır) yaşı daha büyük olan jeoloji mühendislerinin

mesleğin toplumsal anlamı üzerine ve mesleki uygulamalarının ekonomik ve politik sistemle ilişkileri konularında daha fazla kafa yorduğu görülmüştür.

Mesleğin toplumsal anlamı üzerine jeoloji mühendislerinin düşünceleri çalıştıkları sektörlerden bağımsız olmakla birlikte, kültürel sermayesi daha yüksek olan mühendislerin, bu konuda yaptıkları yorumlardan mesleklerinin neliğine dair daha çok düşündükleri, daha çok kafa yordukları görülmüştür.

BÖLÜM 5

5. SONUÇ

İlk çağlardan beri gerçekleşen depremler, yanardağ patlamaları insanların dikkatini çekmiş ve bütün bu olaylar çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar tanrıların müdahalesinden, zamanla efsane ve hikayelere, efsane ve hikayelerden de bilimsel açıklamalara evrilmiştir. Jeoloji bilimi henüz kentlerin kurulmadığı, doğa ve doğa olmayan olarak ayrıştırılmış bir mekânın olmadığı dönemlerden günümüze değin yeri tanımak, gezegenin tarihini ortaya koymak amacıyla sistemli bir bilim olarak ortaya çıkmıştır. Jeoloji bilimi daha sonra, sanayi devrimi ile birlikte, enerji ve hammaddeye duyulan gereksinimin artması ile mühendislik uygulaması haline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel problemi, değeri ekonomik yasalara göre belirlenen ve sermayenin birikimine katkıda bulunduğu oranda değer kazanan, çalışma alanları gereği mekânı dönüştüren ve yeniden üreten arazi çalışanı jeoloji mühendislerinin mekân ile kurdukları ilişki nezdinde mekâna yükledikleri anlam ve bu öznel anlamın yabancılaşma açısından ne anlama geldiğinin araştırılmasıdır.

Bu çalışmanın temel amacı ise, kapitalist ekonomik sistem içerisinde mesleklerini yapan jeoloji mühendislerinin meslekleri ve doğa/mekân arasındaki ilişkiye bakış açıları, mekânın sosyal hayat üzerindeki etkisinin mesleki bilinçleri ile farkında olup olmadıkları ve bütün bunlara yaklaşımları, mekân ile insan toplulukları arasındaki ilişkide etkin bir rolleri olduğu mesleğe, kendilerine ve mekâna/doğaya yabancılaşmaları çerçevesinde ortaya koymaktır.

Bu problem ve amaç ışığında, jeoloji mühendislerinin farklı mekânda olma durumundan etkilenme biçimleri, mekânını algılayış biçimleri ve buna bağlı olarak işi

algılayışları katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya başlamadan önce araştırmanın temel problemi ışığında katılımcıların kadın ve erkek olmasının tezin amacını gerçekleştirmede fark yaratmayacağı düşünülse de kadın ve erkek katılımcı sayısının mümkün olduğunca eşit olmasına özen gösterilmiştir. Çalışmada Ankara'da çalışan dört erkek, üç kadın olmak üzere özel sektörden yedi katılımcı, üç erkek ve dört kadın olmak üzere kamu kurumundan 7 katılımcı ve iki erkek ve iki kadın olmak üzere dört öğretim görevlisi ile toplamda onsekiz jeoloji mühendisi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcılar açısından insan ve mekân arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için katılımcılara, üzerinde yaşanılan mekânların farklı jeolojik, coğrafi özelliklerinin olmasının kendileri için ne anlam taşıdığı ve bu farklılığın o bölgelerde yaşayan insan topluluklarının kültürlerini, sosyo-ekonomik yapıları üzerinde etkisinin olup olmadığı konusunda ne düşündükleri sorulmuştur.

Katılımcıların büyük bir kısmı insan topluluklarının yaşama biçimleri ve kültürleri üzerinde mekânın özelliklerinin belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Ancak mekânın toplum üzerindeki sosyo-kültürel etkisi olduğu gibi bir sonuca varmamakla birlikte konu ile ilgili bütünlüklü bir görüşe sahip olan katılımcı sayısı üçü geçmemektedir. Üç katılımcı dışındaki diğer katılımcıların verdikleri örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, jeoloji bilimini doğrudan hesaba katan kapsamlı, tarihsel ve yorumlayıcı bir bakış açısı ile bu örnekler verilmediği, işleri gereği farklı bölgelerde bulundukları için ve farklı bölgelerde yaşayan insanlarla muhatap oldukları için karşılaştıkları farklı kültürleri gözlemleyerek bu örnekleri verdikleri sonucu çıkarılabilir.

Jeoloji mühendislerinin mekânın yeniden üretimi konusunda ve mesleklerini icra ederken olumlu ve olumsuz anlamda doğaya müdahale edip etmedikleri konusunda

düşündükleri, bu konudaki düşünceleri ışığında yaşadıkları çelişkiler ve yabancılaşma durumlarını anlamak için jeoloji mühendislerinin mekân ve doğa algılarının ne olduğu tezin en önemli noktasıdır. Doğa ve mekân kavramsallaştırmaları, dönemsel olarak doğa ve mekân politikaları üzerinde etkili olurken, insanlardaki doğa ve mekâna bakışları ve jeoloji mühendislerinin de doğaya ve mekâna bakışlarını şekillendirmektedir. Doğa/mekân kavramsallaştırmalarının tarihsel olarak değişiminden yola çıkarak, katılımcılar açısından doğanın ve mekânın sınırının nerede başlayıp nerede bittiğinin anlaşılması için katılımcılara çeşitli sorular sorulmuştur (Bkz. Ek-2).

Mekânı/doğayı yeniden üreten jeoloji mühendislerinin ikili bir yabancılaşma mekanizmasına tabi olduğu söylenebilir. Bir yanda mekânı rekabetin ve çatışmanın hâkim olduğu boş bir uzama dönüşürken, jeoloji mühendisi bu uzamı dönüştüren öznelerdir. Diğer yandan uzam haline gelmiş mekân, serbest piyasa ekonomisinin işlediği piyasada her gün mücadele edilen bir alanı haline gelerek jeoloji mühendisini yabancılaştırmaktadır.

Katılımcıların verdikleri cevaplardan da görülebileceği gibi; doğa tanımlamasının şehirdeki doğa, yabani doğa, milli parklar, kent bahçeleri gibi farklı biçimler alması, katılımcıların pek çoğu açısından "bazı doğaların" jeolojik faaliyetler açısından kullanılabilir olarak algılanmasına neden olmaktadır. Verilen cevaplardan doğanın yapılı mekân olarak kentlerden tamamen ayrı tutulduğu görülmektedir. Ayrıca jeoloji mühendisleri yalnızca yapılı çevre olan kent mekânı ile doğayı değil aynı zamanda arazi, şantiye için gittiği büyük şehir olmayan yerleri de, başka bir kent mekânı olarak görmektedir.

Jeoloji mühendisliği mekânı parçalara ayırıp inceleyen bir bilim olması nedeniyle, hem mekanın her bir parçasına yabancılaşmakta hem de mekanı boş bir uzama dönüştürerek mekanın parçalarını yeniden üretmeleri sürecinde, bu eylemlerinin

toplumsal olana etkisinin görünürlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Jeoloji mühendisleri çalışırken mekânı parçalayarak, "çalışma sahası" olarak adlandırdıkları küçük bir bölgesinde çalıştıkları için, algısal olarak da yaptıkları şeyin bütüne etkisini göremeyebilmektedirler.

Katılımcıların doğa ile ilgili sorulara verdikleri cevaplardan yola çıkarak, doğanın katılımcıların büyük çoğunluğu için yarar sağlayan, hammadde sağlayan bir olgu olduğu sonucuna varılabilir. Katılımcıların doğaya ve mesleklerine bakış açıları aydınlanma düşüncesinin akıl (raison), birey (individu), ilerleme (progrès) ve sanayi devriminin yarattığı mühendislik figürünün halen geçerliliğini korumakta olduğunu göstermiştir. Buna göre iyi bir mühendis demek, sahip olduğu bilgiyi ve üstün aklı kullanarak doğal kaynakları ilerleme ve insanlık yararına kullanabilen kişi demektir. Çünkü iki katılımcı hariç tüm katılımcılar doğadan 'insanlık namına' fayda sağlanmasını eleştirilmemekte ve hatta "bir hammadde, enerji kaynağı varsa neden işletilmesin, asıl işletilmez ise acayip olur" şeklinde ifadelerle durumu pekiştirmişlerdir.

Doğanın tahakküm altına girmesinde, yabancılaşmış bilim çok önemli rol oynamaktadır (Kovel, 2005: 154). Bilim, insanlığın ilk ortaya çıktığı andan bu yana başkalaşmış, teknoloji ve sanayi gibi tamamen kapitalist sisteme dâhil bir şey haline gelmiştir. Bilimsel uygulama alanı olarak mühendislik, insanların gündelik hayatlarındaki somut ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik girişimler olarak ortaya çıkmıştır. Mühendislik faaliyetlerinde insanların somut ihtiyaçlarını giderecek veya bu ihtiyaçları gidermeye aracılık edecek araçlar üretilir.

Doğa ile toplumsal mekân arasında merkez ve etrafı ayrımının başlaması, birikim mekânının oluşmaya başladığı, şehir devletlerin ortaya çıktığı döneme denk gelmektedir. Kentlerin ortaya çıkması ile sabit bir merkez oluşmuş olur. Kent kendisini merkez ve ayrıcalıklı yer haline getirmiş, etrafını da damgasını taşıyan bir periferiye çevirmiştir.

Problemli olarak jeoloji mühendisleri yönetsel egemenliğin gölgesinde kalan ancak mekânın üretiminde söz sahibi olması gereken özneler olma durumlarından dolayı, işlerini yaparken farklı boyutlarda çelişkiler yaşamaktadırlar. Kamu kurumunda çalışan mühendislerin büyük bir kısmı karar alma mekanizmasında olmadıkları için ve devletin alacağı kararların yanlış olma ihtimalinin düşük olduğunu düşündükleri için, doğa biliminin bir uygulaması olan jeoloji mühendisliği mesleğinin, kendi nesnesi olan doğayı dönüştürdüğü ve bazı durumlarda yok ettiği konusunda çelişki yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu kişilerin diğer sorulara verdikleri yanıtlardan anlaşıldığı kadarıyla meslekleri ile gündelik hayatları arasında teorik bir bağ kurmakta zorlandıkları ve mesleklerine yabancılaşmış oldukları görülmüştür.

Katılımcıların bir kısmı kişisel fikrleri, hayat görüşleri ile yaptıkları iş sebebiyle çelişki yaşadıklarını söylerken, bir kısmı çelişki yaşamadıklarını söylemişlerdir. Çelişki yaşadığını söyleyenlerin sayısı ile çelişki yaşamayanların sayısı neredeyse eşit miktardadır. Ancak çelişkili bir durum yaşayanlardan yalnızca biri bu çelişkinin motivasyonunu düşürdüğünü söylemiştir. Diğerler katılımcıların bu çelişkili durumun etkisini azaltıcı bir takım stratejiler geliştirdikleri gözlenmiştir. Bu stratejilerden biri karar alma merciinde kendisi olmadığı için yapabilecek bir şeyin olmadığı düşüncesidir. Erbaş'ın (1988) Cliffor J. Mozzat'dan Türkçeye uyarladığı işe yabancılaşma ölçeğinde, alt değişkenlerden bir tanesi olan güçsüzlük durumu, çalışanın gerçekleştirmekte olduğu işi düzenleme yetkisine sahip olmadığı ve örgüt düzeyindeki kararlara katılamadığı durumlarda görülür (Erbaş, 1988: 79) şeklinde tanımlanmıştır. Jeoloji mühendisleri de kendi düşünceleri ile çelişen bir konuda kendilerini, kendi düşüncelerini uygulama imkânlarının düşük olduğu konusunda ikna etmektedirler.

Çelişki durumuna dair bir diğer yaklaşım ise, kapitalizmin zaten çelişkili bir sistem olduğu ve bu sistem içerisinde yaşınıyorsa, oyunu bu sistemin kurallarına göre oynamak gerektiğine yöneliktir. Bu ise çalışanın yaptığı işe bir anlam veremediği

durumlar doğurabilir. Anlamsızlık jeoloji mühendislerini yabancılaştıran bir başka değişkendir.

Bu tezde jeoloji mühendislerinin çalıştıkları şantiyelerin yok-yer olarak kabul edilebileceği tartışılmıştır. Ancak bu yok-yer olma durumu geçicidir. Bu geçici olma hali de başlı başına hem orada veya yakın çevresinde yaşayan halk için mekânı hafızasından koparan hem de orada çalışan mühendis için yabancılaştırıcı bir durumdur.

Jeoloji mühendislerinin çalıştıkları bölgeler yerleşim yerlerine yakın, yerleşim yerlerinin içinde veya yerleşim yerlerine uzak yerlerdir. Bu mekânlar neresi olursa olsun, oraya giden jeoloji mühendisleri için yabancılaşmayı hicveden, hafızasız, ilişkisellikten uzak, geçici mekânlardır. Jeoloji mühendisi burada belli bir amaç için bulunulur. Bütün bu özellikleri nedeniyle arazi ve şantiyeler bu çalışmada jeoloji mühendisleri için birer yok-yer olarak tanımlanmıştır.

Katılımcılara şantiyelerde ve çalışmak için gittikleri şehirlerde, otel odalarında kalmanın hissettirdikleri üzerine de sorular sorulmuştur. Ancak bu bir hissiyat olduğu için, görüşmecilerden çok azı kendi hislerini görüşme esnasında paylaşmıştır. Bu nedenle bu konuya dair bir genelleme yapılması yanlış olur. Ancak iş koşulları gereği rutinlerinin sürekli değiştiğinden, hayatlarını sürekli ertelemek zorunda kaldıklarına dair hemen hemen bütün katılımcılar görüş bildirmiştir.

Katılımcıların verdikleri bu cevaplardan, mekân değiştirmenin gündelik hayat ve kişiliklerinde yabancılaştırıcı etkisi olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu jeoloji mühendislerinin hayatı ertelemek zorunda kalmaları, aileleri ile çok az vakit geçirebilmeleri sürekli olarak mekân değiştirmek zorunda olmaları ile ilgilidir. Bu durum ise katılımcılarda hayatlarında neyin değerli olduğu konusunda kafa karışıklığı yaratmaktadır. Buda jeoloji mühendislerini işe yabancılaştırıcı bir etkiye sahiptir çünkü

bu durum çalıştıkları işlerinin gerçek amacını anlamakta güçlük çekmelerine, yaptıkları işin öneminin ne olduğu konusunda sorgulamaya girmelerine neden olmaktadır.

Jeoloji mühendislerinin yaptığı iş, hayata dair rutini azalttığında ve/veya ortadan kaldırdığında rutinsizliğin bir rutin halini almakta olduğu ve bunun jeoloji mühendislerini hem işine hem de kendilerine olan yabancılaşma düzeylerini arttırdığı gözlenmiştir.

Kadın jeoloji mühendislerinin bütün bunlara ilaveten farklı bir yabancılaşma durumu yaşamakta olduğu gözlenmiştir. Özellikle evli ve çocuklu kadınlar arazide oldukları süre zarfında "iyi bir anne, iyi bir eş olabilme" koşullarını sağlayamadıklarını hissetmektedirler. Kadının yeri olan evlerinden ayrı kalmak kadın jeoloji mühendislerine bunu hissettirirken, şantiye ve araziler bedenlerini saklaması gereken yerler olarak kadının kendi bedenine ve kendisine yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Görüşmelerin özel sektör, kamu kurumu ve akademik personel ekseninde yapılmak istenmesinin nedeni, neoliberal dönemde çalışma yaşamının esneklik ve güvencesizlik süreçlerinden etkilenmesi ve bu durumun mühendislerin doğaya/mekâna yabancılaşma durumu üzerinde etkisinin olup olmadığının da araştırılmak istenmesidir. Farklı sektörlerde çalışan jeoloji mühendislerinin meslek algıları ve meslek algısı nedeniyle mekânı algılayış şekillerinin farklı olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle farklı yabancılaşma biçimleri gözlenebileceği düşünülerek, katılımcıların üç farklı sektördeki sayısal dağılımlarının eşit olmasına özen gösterilmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde özel sektörde çalışan jeoloji mühendislerinin esneklik ve güvencesizliği, emek sömürüsünü iş pratiklerinde ve iş ilişkilerinde daha çok hissettiği gözlenmiştir. Özel sektörde çalışanlar kendilerini sürekli geliştirmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Bununla birlikte özel sektörde çalışan mühendise ayrıcalıklı olduğu hissettirilmektedir. Bu yolla ona iş ile ilgili olmayan konularda da

sorumluluk sahibi olduğunu hissettirmek suretiyle, birden fazla görev yüklenmektedir. Böylece mühendisler kendilerini beyaz yaka olarak daha farklı görmektedirler.

Oppenheimer'a göre de (akt. Cirhinlioğlu, 1996: 15) profesyoneller kendi ilgi alanlarıyla ilgili geleneksel kontrolü kaybetmiştir. Devlet dairesinde çalışan profesyoneller her geçen gün artan siyasi ya da siyasi olmayan baskı altında kalmaktadırlar. Buna rağmen kamu kurumunda çalışan jeoloji mühendisleri gelişen aidiyet duyguları gereği kendilerini kamunun, devletin temsilcisi gibi hissetmektedirler. Görüşmelerde bu hissin, kamu kurumunda çalışan jeoloji mühendislerinin yaptıkları işi sorgulamalarını engellediği gözlenmiştir. Bu da yaptıkları işe yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Ayrıca kamu kurumunda çalışanlar ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar maaşlarının değişmemesinden yakınırken, bir yandan da emek sömürüsü konusunda özel sektörde çalışan meslektaşlarına bakarak hallerine şükretmektedirler.

Bu tez çalışmasında, onsekiz jeoloji mühendisi ile yapılan görüşmelerin neticesinde, mekân ve yabancılaşma ekseninde bakıldığında, jeoloji mühendislerinin mekânı algılamalarını etkileyen pek çok unsurun söz konusu olduğu görülmüştür. Bu unsurlar doğa/mekânın değişen anlamı, mekân ile insan toplulukları arasındaki ilişkinin mesleki perspektiften ne derece kavranabildiği ve mesleğe yüklenen anlam olarak sıralanabilir. Söz konusu yabancılaşma durumları hislerle ve duygularla da ilgili olunca yaklaşık 1,5 saat süren ve bazen de iş yerinde yapılan görüşmelerde yüzeysel sonuçlara ulaşılması kaçınılmaz olmuştur. Tez kapsamında bütün bu değişkenler göz önünde bulundurularak jeoloji mühendislerinin yaptıkları işe yükledikleri anlam, mekânın üretimi ve bu öznel anlamın farklı açılardan yabancılaşma durumu yarattığı ortaya konulmuştur.

ÖZET

MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİNDE JEOLOJİ MÜHENDİSLERİ: MEKÂNA BAKIŞLARI VE YABANCILAŞMA

Açıkgöz, Nedret Beril

Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hayriye Erbaş

Ağustos 2018,

Temel konusu mekanı yeniden üreten jeoloji mühendisleri ve yabancılaşma olan bu tez çalışmasında jeoloji mühendislerinin mekân ile kurdukları ilişki ve bu ilişki bağlamında mesleklerini yerine getiriken yaşadıkları yabancılaşma incelenmiştir. Çalışma esas olarak Ankara'da kamu kurumu, özel sektör ve akademi olmak üzere üç farklı sektörde ücretli, yönetici ve iş sahibi olarak çalışan onsekiz jeoloji mühendisi ile gerçekleştirilen alan çalışmasında yapılan derinlemesine mülakatlarda elde edilen verilere dayanmaktadır. Çalışmada, jeoloji mühendislerinin genel anlamda ve işleri sebebiyle doğaya ve mekâna bakışı ve mekânı dönüştürmeleri sürecinde mekân algıları ve yabancılaşmaları konu edinilmiştir. Söz konusu yabancılaşma jeoloji mühendisinin doğa ve mekân algısı, doğa ve mekânı üretirken yaşadığı çelişkiler, kapitalist sistemde jeoloji mühendisinin değişen toplumsal ve sınıfsal konumu eksenlerinde çözümlenmiştir. Çalışmanın problemi ekseninde sektörel dağılımlarına bakılmaksızın işleri gereği sürekli mekân değiştirmek ve mekânı üretmek zorunda kalan jeoloji mühendislerinin mekâna, kendilerine ve işlerine yabancılaştıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Doğa, Mekânın Üretimi, Doğanın Üretimi, Beyaz Yakalı, Çelişkili Sınıf Konumu, Yabancılaşma.

SUMMARY

GEOLOGICAL ENGINEERS IN THE REPRODUCTION OF THE SPACE: THEIR APPROACH THE SPACE AND ALIENATION

Açıkgöz, Nedret Beril

Master, Ankara University Graduate School of Social Science

Department of Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Hayriye Erbaş

Agust, 2018

The relationship that geological engineers have established with space and the alienation they experienced while performing their profession in the context of this relationship have been examined in this thesis study, the research question of which is 'the alienation and the geological engineers who reproduce space'. The study is mainly based on data obtained from in-depth interviews conducted in the field study with eighteen geological engineers working in Ankara in salaried, professional and manager, employer positions in three different sectors, public institution, private sector and academy. The geology engineers' general or work related view on nature and space; and the spatial perceptions and alienations of geological engineers in the process of transforming the space have been the subject of this study. This alienation has been resolved on the axis of the geological engineer's sense of nature and space, contradictions they have experienced in producing nature and space, and their changing social and class position in the capitalist system. On the axis of the research question, it has been concluded that regardless of their sectoral distribution, the geological engineers who have to change the space and produce the space constantly due to their work, have become alienated to the space, themselves and their work.

Keywords: Space, Nature, Production of Space, Production of Nature, White Collar, Contradictory Class Location, Alienation.

KAYNAKÇA

Alkan, A. (2013). Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânının İzini Sürmek. A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekan* (s. 7-35). İstanbul: Varlık.

Alpan, S. (1971). 25. Jeoloji Kongresi Açılış Töreni Doç. Dr. Sadrettin Alpan'ın Konuşması. *Türkiye Jeoloji Kurumu Yıllık Bülteni*, 5-9.

Alpan, S. (1976, Ocak). En Önemli Meslek . *Yerbilimleri Dergisi*(1), 3-4.

Augé, M. (1997). *Yer-Olmayanlar: Üstmodernliğin ANtroplojisine Giriş* (1. b.). (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Baudrillard, J. (2016). *Simülarklar ve Simülasyon* (10. b.). (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum.* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayraktar, S. (1978). Okurlarımıza. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*(4), 3-6.

Beck, U. (1992). *Risk Society, Towards a New Modernity.* (M. Ritter, Çev.) London: Sage Publication.

Becker, H. S. (2014). *Mesleğin İncelikler: Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür.* (L. Ünsaldı, B. Öztürk, H. E. Mescioğlu, Ş. Geniş, & G. Metin, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.

Belge, M. (2017). Giriş. K. Marx içinde, *1844 El Yazmaları* (M. Belge, Çev., 11. b., s. 7-9). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. (2011). Çalışmakla Var Olacağım Gibi: İşsizin Dünyası. A. Bora, T. Bora, N. Erdoğan, & İ. Üstün içinde, *Boşuna Mı Okuduk: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği* (s. 117-139). İstanbul: İletişim Yayınları.

Burris, V. (2001). Sınıf Yapısı ve Politik İdeoloji. V. Burris içinde, *Kırılmalar, Yakalar ve Renkler 3* (A. Gelmez, Çev.). Ankara: İnşaat Mühendisleri Odası.

Callinicos, A. (1983). The 'New Missle Class' and Socialist Politics. *İnternational Socialism (2nd Series)*, 82-119.

Carr, E. H. (2005). *Tarih Nedir* (7. b.). (M. G. Gürtürk, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Castree, N., & Braun, B. (2001). *Social Nature Theory, Practice and Politics.* Oxford: Blackwell Publishers.

Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cirhinlioğlu, Z. (1996). Önsöz . Z. Cirhinlioğlu içinde, *Meslekler ve Sosyoloji* (s. 7-24). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Clark, J., & Martin, C. (2016). *Anarşi, Coğrafya, Modernite: Elisée Reclus'nün Seçilmiş Yazıları.* (O. Yener, & M. Devres, Çev.) İstanbul: Can Yayınlları.

Comet, P. A. (2000). Jeolojik Uslamlama: Yorumlayıcı ve Tarihsel Bir Bilim Olarak Jeoloji. *Mavi Gezegen Popüler Yerbilimleri Dergisi*(2), 25-27.

Çeğin, G., & Göker, E. (2015). Araştırmasından 50 Yıl, Kitabından 35 Yıl Sonra Ayrım. P. Bourdieu içinde, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (D. Fırat, & G. Berkkurt, Çev., s. 9-21). Ankara: Heretik Yayınları.

Çilingir, Y. (1975). Madenciliğimizin EVrimine Toplu Bir Bakış. *Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4. Kongresi*, (s. 51-105). Ankara.

Diefendorff, J., & Gabriel, A. (2015). Emotional Labor Dynamics: A Momentary Approach. *The Academy of Management Journal, 58*(6), s. 1804-1825.

Dinler, D. Ş. (2014). *İşçinin Varlık Problemi Sınıf Erkeklik ve Duygular Üzerine Denemeler.* İstanbul: Metis Yayınları.

Doğa. (2018). *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DOGA adresinden alındı

Ehrenreich, J., & Ehrenreich , B. (1996). Profesyonel-Yönetici Sınıf. Z. Cirhinlioğlu içinde, *Meslekler ve Sosyoloji* (s. 197-227). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci Cilt 1.* (E. Ateşman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Emerson, M., Fretz , R., & Shaw, L. (2008). *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması Etnografik Alan Notları Yazımı.* (E. Hoca, Çev.) Ankara: Birleşik Kitabevi.

Engineering. (2018). *Quora Sözlük*. https://www.quora.com/What-is-the-origin-of-the-word-engineer-engineering. adresinden alındı

Erbaş, H. U. (1988). Sanayi Örgütü İşçileri ve İşe Yabancılaşma. *A.Ü. DTCF Araştırma Dergisi, 32*(1-2), 77-84.

Erbaş, H., & M K Coşkun. (2007). Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi. H. Erbaş içinde, *Fark/Kimlik Sınıf* (s. 3-30). Ankara: Eos Yayınevi.

Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu.* (B. Güven, Çev.) Ankara: Özgür İnsan Yayınları.

Gimpel, J. (1997). *Ortaçağda Endüstri Devrimi.* (N. Özüaydın, Çev.) Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Goffman, E. (2016). *Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu.* (B. Gezer, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Gorz, A. (2014). *Yaşadığımız Sefalet Kurtuluş Çareleri.* (N. Tutal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göle, N. (1986). *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere.* (E. Levi, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir.* (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2011). *Umut Mekanları.* (Z. Gambeti, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2013). Önsöz. N. Smith içinde, *Eşitsiz Gelişim Doğa, Sermaye ve Mekanın Üretimi* (E. Soğancılar, Çev., s. 7-9). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2014). *Sermayenin Muamması: Kapitalizmin Krizleri.* (S. Savran, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2015). *Sermayenin Mekanları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru.* (B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar, & S. Yüksel, Çev.) İstanbul: SEL Yayıncılık.

Holton, R. J. (1999). *Kentler Kpitalizm ve Uygarlık.* (R. Keleş, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Huat, J.-L., Tholmann, J.-P., & Valbelle, D. (2000). *Kentlerin Doğuşu.* (A. B. Girgin, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Hughes, E. C. (1996). Meslekler. Z. Cirhinlioğlu içinde, *Meslekler ve Sosyoloji* (s. 25-41). Ankara: Gundoğan Yayınları.

Jarvis, H., Kantor , P., & Cloke, J. (2012). *Kent ve Toplumsal Cinsiyet.* (Y. Temurtürkan, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Johnson, F. (1973). Alienation: Concept, Term and Word. F. Johnson içinde, *Alienation Concept, Term and Neanings* (s. 25-51). New York : Seminer Press.

Johnson, F. (1973). Alienation: Overview and Introduction. E. Johnson içinde, *Alienation Concept, Term and Neanings* (s. 3-25). New York: Seminer Press.

Keat, R., & J Urry. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori.* (N. Çelebi, Çev.) Ankara: İmge Yayınevi.

Keleş, R., Hamamcı C, & Çoban , A. (2012). *Çevre Politikası.* Ankara: İmge Kitabevi.

Kılıç, E. (2011). *Aristoteles ve Farabi'nin Mekan Anlayışlarının İncelenmesi.* İstanbul Üniversitesi Soyal Bilimler Enstitüsü Feslefe Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kızıltan, G. S. (1986). *Kişinin Silinen Yüzü Çağımızda Yabancılaşma Sorunu.* İstanbul: Metis Yayınları.

Kovel, J. (2005). *Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu Mu, Dünyanın Sonu Mu.* (G. Koca, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Köse, A. H., & Öncü , A. (2000). Türkiye'de Mühendis Mimarlar Ekonomik Sınıf Konumları ve İdeolojik Oluşumları. *Toplum ve Bilim*(85), s. 9-35.

Kuş, E. (2007). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimler Araştırma Teknikleri Nicel Mi? Nitel Mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.

Laclau, E., & Mouffe, C. (1985/1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji.* (A. Kardam, & D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.

Lefebvre, H. (2014a). *Kentsel Devrim.* (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2014b). *Mekanın Üretimi.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marx, K. (1971). *Un chapitre inédit du Capital (Premier Livre, Sixieme Chapitre).* (R. Dangeville, Çev.) Paris: Union Générale d'Editions.

Marx, K. (1976). *Ekonomi politiğin Eleştirisine Katkı.* (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2009). *Kapital Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili.* (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2013). *Grundrisse Eonomi Politiğin Eleştirisinin Temelleri Birinci Kitap.* Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2013). *Yabancılaşma.* (B. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2014). *Kapital Ekonomi Politiğin Eleştirisi I. Cilt.* (M. Selik, & N. Satlıgan , Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2017). *1944 El Yazmları.* (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları Birikim Kitapları.

Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi.* (T. Ok, & O. Geridönmez, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto.* (T. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim yayınları.

Mekan. (2017). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. http://www.nisanyansozluk.com/?k=mekan. adresinden alındı

Mekan. (2018). *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MEKAN adresinden alındı

Meriç, C. (1996). *Saint-Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist.* İstanbul: İletişim Yayaınları.

Mühendis. (2018). *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=M%C3%9CHEND%C4%B0S adresinden alındı

Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı* (2. b.). (A. Kars, Çev.) İstanbul: Yordam KİTap.

Oppenheimer, M. (1996). Profesyonellerin Proleterleşmesi . Z. Cirhinlioğlu içinde, *Meslekler ve Sosyoloji* (s. 151-168). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Öngen, T. (1996). *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi.* İstanbul : Alan Yayıncılık.

Pamir, H. N. (1947). Jeoloji Kurumu Açılış Nutku. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, 1*(1), s. 1-6.

Pappanheim, F. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması Marx ve Tönnies'e Dayalı Bir Yorum.* (S. Ak, Çev.) Ankara: Phoneix Yayınları.

Poulantzas, N. (1976). *Classes in Contemporary Capitalism.* (D. Fernbach, Çev.) Londra: NLB.

Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar.* (D. Bayrak, H. Arslan, & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Reclus, E. (1905). *L'Homme et la Terre.* Mayıs 2018 tarihinde Archive: http://archive.org/stream/lhommeetlaterre00reclgoog#page/n11 adresinden alındı

Reclus, E. (2016). Modern Toplumda Doğa Duygusu. J. Clark, & C. Martin içinde, *Anarşi, Coğrafya ve Modernite* (O. Yener, Çev., s. 147-159). İstanbul: Can Yayınları.

Ronan, C. A. (2005). *Bilim Tarihi Dünya Tarihinde Bilimin Tarihi Gelişmesi.* (E. İhsanoğlu, & F. Günergun, Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Saltık, I. A., & Asunakutlu, T. (2017). Öncülleri ve Sonuçlarıyla Duygusal Emek Süreci: Konaklama İşletmesi Çalışanları Üzerine Görgül Bir Araştırma. *Turizm Akademik Dergi, 4*(1), s. 1-15.

Schmidt, A. (1971). *The Concept of Nature In Marx.* (B. Fowkes, Çev.) London: NLB.

Sennett, R. (1999). *Gözün Vicdanı Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam.* (S. Sertabiboğlu, & C. Kurultay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2002). *Ten ve Tş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerinde Etkisi.* (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Seymen, Ü. B. (1995). Ekolojik Yaklaşımlar Çerçevesinde Doğa, Mekan ve Toplumsal Bütün Kavramlarına Yönelik Değerlendirmeler. *Ege Mimarlık*(15), s. 68-70.

Simmel, G. (2015). *B,reysellik ve Kültür.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2017). *Modern Kültürde Çatışma.* (T. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, N. (2013). *Eşitsiz Gelişim Doğa, Sermaye ve Mekanın Üretimi.* (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Toksöz, G. (2012). Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği. S. Dedeoğlu, & A. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 130-126). İstanbul: İletişim yayınları.

Torlak, S. (2014). Mekan Meselesine Bir Giriş. S. Torlak, & Ö. Kulak içinde, *Mekan Meselesi* (s. 11-26). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Türk, S. M. (2017, Güz). Ekofeminizm ve Düalizm Fikri. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(24), s. 377-392.

Veblen, T. (2011). *Mühendisler ve Fiyat Sistemi 1921.* (B. Özçorlu, Çev.) Ankara: Elektrik Mühendisleri Odası.

Wacqunt, L. (2011). Giriş. P. Bourdieu içinde, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (N. Ökten, Çev., s. 13-45). İstanbul: İletişim Yayınları.

Williams, R. (1980). *İdeas of Nature Problems of Materialism and Culture* . London: Verso.

Wood, A., & Grant, T. (2004). *Aklın İsyanı Marksist Felsefe ve Modern Bilim.* (Ö. Gemici, & U. Demirsoy, Çev.) İstanbul: Bilinci Yayınevi.

Wright, E. O. (1985). *Classes.* Londra: Verso Editions.

Ek-1 Katılımcıların Özellikleri

KATILIMCILAR	YAŞ	CİNSİYET	KURUM
Bülent	56	Erkek	Özel Sektör (Emekli Devlet Memuru)
Hakan	40	Erkek	Özel Sektör
Mehmet	59	Erkek	Özel Sektör
Zeynep	42	Kadın	Devlet Memuru
Alper	53	Erkek	Devlet Memuru
Ozan	46	Erkek	Devlet Memuru
Aydan	64	Kadın	Akademisyen
Levent	77	Erkek	Emekli Devlet Memuru
Sedat	54	Erkek	Akademisyen
Yaşar	59	Erkek	Özel Sektör (Emekli Devlet Memuru)
Serap	32	Kadın	Devlet Memuru
Yıldız	47	Kadın	Devlet Memuru
Aslı	44	Kadın	Devlet Memuru
Celal	53	Erkek	Akademisyen
Melike	46	Kadın	Özel Sektör
Işıl	34	Kadın	Özel Sektör
Deniz	51	Kadın	Akademisyen
Eda	31	Kadın	Özel Sektör

Ek- 2 Görüşme Formu

A. DEMOGRAFİK SORULAR

1. Yaşınız?

2. Nerede doğdunuz?

3. Yaşamınızın büyük kısmını nerede geçirdiniz?

3. Nasıl bir ailede büyüdünüz?

4. Annenizin ve babanızın eğitim durumu ve mesleği?

5. Şu an yaşadığınız hanede kimler var?

B. EĞİTİM HAYATI

1. Jeoloji Mühendisliği bölümünü isteyerek mi okudunuz?

2. Hangi üniversiteden mezunsunuz?

C. İŞ HAYATI

1. Özel sektörde/ kamu kurumunda/ üniversitede çalışmayı kendiniz mi istediniz?

2. Bu ilk işiniz mi? Değil ise daha önce hangi sektörde ve nerede çalıştınız? Neden bıraktınız

D. İNSAN VE MEKAN ARASINDAKİ İLİŞKİ

1. Üzerinde yaşanılan mekanların farklı jeolojik, coğrafi özellikleri olması sizin için ne anlam taşıyor. Bu farklılığın insanların yaşamlarında etkili oldup olmadığını düşünüyor musunuz?

2. Mekânların farklı jeolojik, coğrafi özelliklerinin o bölgelerde yaşayan insan topluluklarının kültürlerini, sosyo-ekonomik yapılarını etkilemiş midir, etkiliyor mudur? Bir jeoloji mühendisi bunun farkında olmalı mıdır?

E. DOĞA VE MEKÂN

1. Jeoloji mühendisi yaptığı işi yaparken çevreye, doğaya olumlu ya da olumsuz müdahalede bulunuyor mu?

2. Çalıştığınız doğa ile örneğin piknik yaptığınız veya bir sosyal aktivite olarak yürüyüş yapmaya gittiğiniz vb. doğa arasında fark var mı?

3. Jeoloji mühendis işini yaparken yaptığı işin çevreye etkisi konusunda kafasında soru işaretleri oluşuyor mu? Yaptığı işin ekonomik getirisini düşünür mü? Ekonomik getirisi yüksek olan bir arazi çalışmasının sosyal yönünü düşünür mü? Bu durum mesleğini yerine getirmesini engeller mi?

4. Örneğin bir projeden dolayı bir köyün yerinden edilmesi söz konusu olabilir, böyle bir durum karşısında ne düşünürdünüz?

5. Jeoloji doğa ile iç içe bir bilim. Bir yandan bir şekilde doğaya olumlu/ olumsuz müdahalede bulunmayı gerektiriyor. Sizce bu bir çelişki mi?

F. ERTELENEN HAYATLAR VE RUTİN

1. Araziden her dönüşte adaptasyın sorunu yaşıyor musunuz?

2. Şantiyeye veya araziye gitmek sosyal hayatınızı, kişiliğinizi, yakınlarınızla ilişkinizi nasıl etkiliyor?

G. YOK-YERLER

1. Araziye gittiğinizde yeni bir insana dönüştüğünüz oluyor mu? İnsanın kişiliği değişiyor mu; orada ve burada diye?

2. Şantiye ve arazilerde özel hayat diye bir şey var mı?

H. MEKANIN CİNSİYETİ

1. Arazi ve şantiyelerde kadın olarak, erkek meslektaşlarından daha farklı hissediyor musunuz?

2. Arazi ve şantiyelerde kadın olmak zor mu? Ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?

I. MEKÂNDA ÖTEKİLER

1. Jeoloji mühendisinin çalışma alanında yaşayan insanlarla kurduğu ilişkiler nasıl? Bu ilişkiler şehir merkezi, kırsal veya şantiyelerde değişim gösteriyor mu?

2. Yerleşim yerlerine yakın şantiyelerin varlığı o yerleşim yerlerindeki sosyal yapıyı değiştiriyor mu?

3. Arazi ve şantiyelerde meslektaşlarınızla ilişkileriniz değişiyor mu?

4. Şantiye ortamında diğer mühendislerle de çalışıyorsunuz, onlarla aranızda bir fark olduğunu düşünüyor musunuz?

J. JEOLOJİ MÜHENDİSLERİNİN SINIFI

1. Mühendis kimliğiniz hayatınız için önemli mi?

2. Mühendislik sizin için bir statü mü? Gündelik hayatınızda mühendis olmanız bir fark yaratıyor mu?

3. Emek sömürünse maruz kaldığınızı düşünüyor musun? Kendi çalıştığınız sektör ile diğer sektörleri bu anlamda kıyaslayabilir misiniz?

4. Kendinizi işçi sınıf olarak değerlendiriyor musunuz?

5. Geçmişte mesleğine icra eden jeoloji mühendislerinin toplumdaki yeri ile şu anki koşulları kıyaslıyor musunuz?

K. MESLEĞİN TOPLUMSAL ANLAMI

1. Zaman zaman işinizin çevrenize ve toplum açısından anlamı üzerine düşünüyor musunuz? Ve mesleğinizin sosyal bir boyutu olduğunun farkında mısınız?